

Spory o flagi
i herby państwowe

Czasopismo dla nauczycieli

Geografia

w Szkole

nr 1/2023
indeks 359149
cena 40,00 zł
(w tym 8% VAT)

Egipt

Nowa Stolica
Administracyjna

Tel Awiw-Jafa

Historia odmiennych
od siebie miast

Scenariusz lekcji

Ukształtowanie powierzchni Polski

Dydaktyka

- Partycypacja w edukacji
- Psychologia pozytywna

Słynne miejsca
i wrażenia

Highlands, najpiękniejszy region Europy

Wyżynna Szkocja

ISSN 0137-7566

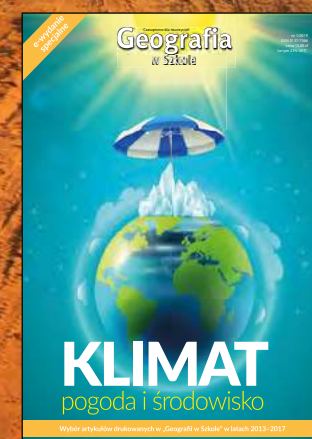
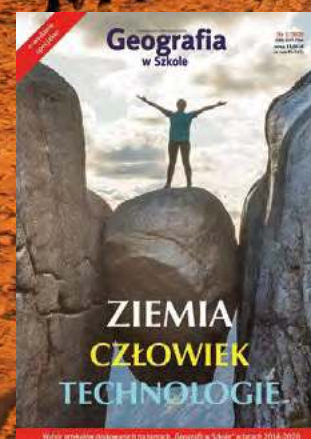
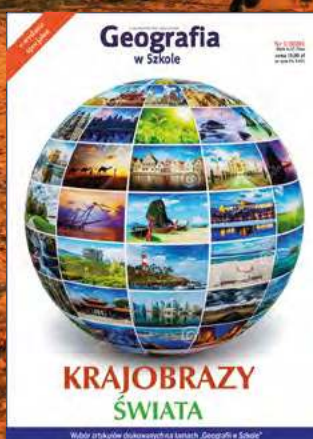
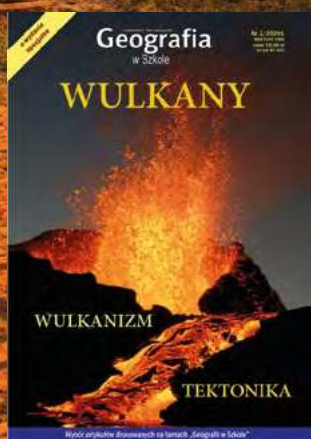

9 770137 756309

02

ŁATWIEJ OSIĄGNIESZ CEL!

Wydania specjalne w wersji cyfrowej

Szczegóły i formularz zamówienia na stronie www.aspress.com.pl/wydania-specjalne/

z zagadnień współczesnej geografii

4 Spory o flagi i herby państwowe • Jerzy Wrona

Przykłady flag i herbów państw świata, które z różnych powodów stały się obiektem ożywionych dyskusji społecznych, czy nawet sporów politycznych wewnątrz kraju lub na arenie międzynarodowej

geografia regionalna

12 Szkockie Highlands: od Ben Nevis po Cuillin Hills • Aleksandra Zaparucha

Czym przyciąga dziś region Highlands, jeden z najstłabiej zaludnionych i jednocześnie najpiękniejszych części Europy?

19 Tel Awiw-Jafa – miasto kontrastów • Mariusz Bąk

Tel Awiw-Jafa to symbol odradzającego się państwa żydowskiego w Ziemi Obiecanej. Metropolia, która powstała na ubogich terenach równiny Szaron. Miejsce, w którym nowoczesność spotyka się z tradycją, a innowacja z kulturą.

22 Nowa stolica Egiptu – megamiasto remedium na problemy demograficzne?

• Filip Faliński

Na pustyni powstaje zupełnie nowa metropolia, która lada moment zastąpi przeludniony Kair w roli stolicy kraju.

25 Słynne miejsca – od zachwyty po niedosyt

• Marek Marcola

dydaktyka

24 Psychologia pozytywna i jej wykorzystanie w edukacji • Dorota Piłna

30 Partycypacja w edukacji geograficznej – antidotum na kryzys ekologiczny?

• Dawid Abramowicz

34 Ziemia w Układzie Słonecznym – zastosowanie technologii informacyjno-mobilnych. Scenariusz lekcji geografii dla uczniów klasy VI szkoły podstawowej • Maria Lerch-Henczko

38 Dziedzictwo kulturowe Polski w wirtualnych muzeach

• Elżbieta Prytowska-Nowak

Dzięki globalnym zastosowaniom technologii informacyjnych i komunikacyjnych wirtualne muzea i galerie są jednym ze źródeł informacji geograficznej.

42 63. Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego

• Jerzy Wrona

44 Ukształtowanie powierzchni Polski. Scenariusz lekcji geografii dla klasy VII szkoły podstawowej

• Barbara Martynowicz

rekommendacje 36

świat – panorama

47 Przegląd wydarzeń • wybór i opracowanie Redakcja

Znajomość flag i herbów państw i terytoriów nie jest w edukacji geograficznej celem samym w sobie, uczniowie poznają je przy okazji wielu innych zagadnień. Wiedza na temat poszczególnych symboli narodowych u młodych ludzi wiąże się najczęściej z zainteresowaniem różnymi dyscyplinami sportu, np. piłką nożną. Flaga i jej kolorystyka jest znakiem rozpoznawczym danego zawodnika, a dodatkowej informacji dostarczają nam np. odznaki klubowe. Kto by nie znał barw FC Barcelony czy flagi Argentyny?

Poza znajomością symboli państwowych warto też poznać historię ich powstawania. Często był to wielowiekowy proces kształtowania się państwowości i tworzenia się barw i symboli danego kraju.

W zagadnieniach o symbolach warto również zwrócić uwagę na to, że proces formowania się symboli często odbywał się lub odbywa – w klimacie wrogości i konfliktów sąsiadujących ze sobą państw lub czasem ludności wewnątrz jednego państwa. Ciekawy przegląd takich przypadków przedstawia nam pan Jerzy Wrona.

Kolejnym wartym uwagi zagadnieniem jest wątek dotyczący zmiany stolicy kraju. Jak zauważa autor artykułu na ten temat – pan Filip Faliński, nie jest to bynajmniej wyjątkowa sytuacja. Przeniesienie stolicy kraju do innego miasta zdarzało się w przeszłości, a i teraz takie zmiany mają miejsce. Chyba najbardziej spektakularny i najnowszy przypadek to Egipt. Prawdopodobnie już niedługo Kair zastąpi budowana na środku pustyni Nowa Stolica Administracyjna. Poza samym przeniesieniem stolicy interesujące są przesłanki, które skłaniają decydentów do takich decyzji. Polecamy lekturę artykułu.

W wyzwaniach edukacyjnych mogą pomóc nauczycielowi dwa opracowania – jedno poświęcone psychologii pozytywnej, a drugie o zaangażowaniu się ludzi w działania ochrony środowiska. Poszukiwanie w środowisku szkolnym pozytywnych aspektów – czy to w samych uczniach czy ocenianiu ich pracy, a kończąc na relacjach między nauczycielami – to nowe spojrzenie na proces edukacji. Wspomniane artykuły mogą być dobrym kierunkowskazem zmian.

Życzymy miłej lektury!

Redakcja

Spory o flagi i herby państwowe

W artykule przedstawiono charakterystyczne przykłady flag i herbów państw świata, które z różnych powodów stały się obiektem ożywionych dyskusji społecznych, czy nawet sporów politycznych wewnątrz kraju lub na arenie międzynarodowej.

Jerzy Wrona

Kraków

Do najważniejszych oficjalnych symboli każdego państwa, podstawowych oznak jego suwerenności i godności narodowej, zalicza się przede wszystkim flagę i herb.

Te symbole tożsamości państwowej podlegają ustawowej ochronie, bezprawne i niewłaściwe ich używanie zwykle traktowane jest jak wykroczenie czy nawet przestępstwo. Ustalane są też zasady wywieszania flagi i eksponowania herbu państwowego (tak jak i okoliczności odgrywania hymnu – także oficjalnego symbolu państwa). Przykładowo, według reguł większości państw (m.in. Polski, Stanów Zjednoczonych) rodzima flaga nie może wisieć niżej niż jakakolwiek inna – państwowa czy organizacji międzynarodowej.

Szacunek do flagi

Zerwanie flagi, jej spalanie, podeptanie, czy nieuszanowanie w jakikolwiek inny sposób, traktowane jest jako obraza narodu. Osoby dopuszczające się takich czynów mogą być pociągnięte do odpowiedzialności karnej.

Współcześnie bardzo rzadkie są przypadki, aby ponížanie flagi innego państwa odbywało się przy oficjalnej akceptacji władz. W 1994 r., z okazji rocznicy przejęcia władzy w Libii przez pułkownika Muammara Kaddafiego, odbyło się w jego obecności w Trypolisie deptanie przez młodzież „imper-

listycznych” flag – amerykańskiej, brytyjskiej i francuskiej. W 1996 r. spalono 37 chińskich flag mających symbolizować liczbę lat, które upłynęły od zajęcia Tybetu przez Chiny. Flagi spalili w Delhi uchodźcy tybetańscy, podczas wizyty przywódcy Chin w Indiach.

Weksylolodzy (znawcy problematyki flag) uważają, że spośród możliwych sposobów zniszczenia flagi jedynym godnym jest jej niepubliczne spalanie. W przypadku flagi Polski dodaje się zwykle, że uprzednio należałoby rozdzielić biały i czerwony płat flagi.

Tylko w niektórych oczywistych przypadkach i sytuacjach zerwanie flagi jest symbolicznym protestem przeciwko najeźdźcy lub sprzeciwem wobec określonych idei politycznych, które ona uosabia. W 1949 r. Węgry, które znalazły się w bloku państw socjalistycznych, do tradycyjnych czerwono-biało-zielonych barw narodowych dodały herb (emblem) z młotem, z kłosem zboża i czerwoną gwiazdą. Powstanie węgierskie rozpoczęło się 23 października 1956 r. przed pomnikiem Józefa Bema w Budapeszcie od owacyjnego wycinania z flag herbu, z którym – niezadowoleni z politycznej zależności od Związku Radzieckiego – Węgrzy się nie utożsamiali. „Dziurawa flaga” stała się rozpoznawalnym na całym świecie symbolem węgierskiej rewolucji, a oryginalne egzemplarze takiej flagi, które w niewielkiej liczbie przetrwały do dziś, uważane są na Węgrzech niemal za narodowe relikwie.

Nieco inna sytuacja miała miejsce w Peru, po konflikcie między Chile a połączonymi siłami Peru i Boliwii w latach 1879-1884. W wyniku działań zbrojnych, zwanych wojną

o Pacyfik lub wojną o saletrę, armia chilijska zajęła sporą część południowego Peru. Peruwianczycy zniechęceni do tego stopnia, że w wielu domach w Limie wycieraczki przy drzwiach miały barwy flagi chilijskiej po to, aby wchodzący mógł wytrzeć o nią nogi.

W większości państw, zwłaszcza europejskich, wzory herbów (które są z reguły starszymi) i flag powstały w wyniku długotrwałych procesów historycznych, kiedy to kształtowała się podstawowa symbolika narodowa i państwowa. Nowe (całkowicie, uzupełnione lub poprawione) wzory symboli państwowych tworzone są zazwyczaj po istotnych przemianach politycznych w kraju. W takiej sytuacji flagi i herby powstają niekiedy po długich i gorących dyskusjach prowadzonych przez ciała ustawodawcze, ugrupowania polityczne, prasę i zwykłych obywateli danego kraju.

Konflikt grecko-macedoński o nazwę państwa i flagę

Klasyfikowanym przykładem z ostatnich lat, kiedy to wygląd symbolu państwa stał się przyczyną poważnego konfliktu między sąsiednimi krajami, była flaga Macedonii, państwa, które od 2019 r. nosi nazwę Macedonia Północna.

Po rozpadzie Jugosławii (SFRJ – Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii) na odrębne jednostki polityczne, Grecy uznali, że określenie „Macedonia” i jej przyjęta w 1992 r. flaga z tzw. Słońcem (Gwiazdą) z Werginy, stanowią historyczną własność Grecji. Nie mogą więc być używane przez potomków Słowian, którzy napłynęli na te tereny znacznie później. Grecja protestowała na forum międzynarodowym, uważając, że nowe państwo przywłaszczyło sobie „święty hellenistyczny symbol” w domniemanych ekspansjonistycznych celach.

Wzór flagi ze Słońcem z Werginy opierał się na emblemacie, który używał sławny Aleksander Wielki (Macedoński) w IV w. p.n.e. Znany on jest z sarkofagu króla Filipa II Macedońskiego, ojca Aleksandra, a odkryto go w 1977 r. podczas prac archeologicznych w miejscowości Wergina (północno-wschodnia Grecja). Grecy przeforsowali w Unii Europejskiej nałożenie ekonomicznego embarga na Macedonię, które trwało prawie 2 lata. By nie urazić obydwu stron konfliktu, Macedonia została w 1993 r. przyjęta do Organizacji Narodów Zjednoczonych pod nazwą „Dawna Republika Jugosłowiańska Macedonia” (FYROM – *The Former Yugoslav Republic of Macedonia*). Po raz pierwszy też w historii tej organizacji nie odbyła się ceremonia zawieszenia flagi nowo przyjętego członka przed nowojorskim gmachem Zgromadzenia Ogólnego ONZ.

Po ponad dwu latach wzajemnych animozji, oba państwa złagodziły swe stanowiska. Macedonia zobowiązała się zmienić flagę, a Grecja uznała suwerenność Macedonii i zniosła embargo. Przyjęta w 1995 r. nowa flaga posiada ośmiopromienne złoto-żółte słońce na czerwonym tle, które nie przypomina Słońca z Werginy z 16 promieniami. Symbol ten był już możliwy do zaakceptowania przez Greków.

Flaga z inspiracji Wysokiego Komisarza ONZ

Wydawało się, że przyjęta w 1992 r. flaga innego państwa powstałego z rozpadu byłej Jugosławii – Bośni Hercegowiny, to symbol możliwy do zaakceptowania przez bośniackich Muzułmanów, Chorwatów i Serbów. Na białym polu flagowym widniał herb – złote heraldyczne lilie inspirowane przez rosnącą tutaj lilię bośniacką, inaczej złotą – narodowy kwiat kraju. Ponieważ flaga z liliami była używana w okresie wojny domowej (1991-95) przez Bośniaków, mimo swej neutralności, nie była akceptowana przez pozostałe grupy etniczne, a zwłaszcza Serbów.

Gdy zawiodły próby stworzenia nowej flagi, wtedy Wysoki Komisarz ONZ Carlos Westendorp – upoważniony przez międzynarodową komisję nadzorującą proces pokojowy w tym kraju – postanowił sam podjąć decyzję. Nieco zmodyfikował jeden z projektów, który później uzyskał w parlamencie najwięcej głosów. Kolor przyjętej w 1998 r. flagi jest niebieski, o odcieniu jak na fladze Unii Europejskiej. Flaga ma trójkąt barwy żółtej, który symbolizuje uproszczony zarys kształtu państwa. Równoległe do lewego boku trójkąta biegnie rząd białych pięcioramiennych gwiazd. Trójkąt symbolizuje trzy główne grupy etniczne państwa. Kolory niebieski i gwiazdy oznaczają Europę. Jednak i z tej flagi bez wyraźnej narodowej symboliki, która niektórym przypomina „pudełko z prażoną kukurydzą”, niezadowoleni są bośniaccy Serbowie i Chorwaci.

Pretensje Słowaków do Czechów

Rozpad Czechosłowacji (CSRS, CSRF) – oficjalnie z dniem 1 stycznia 1993 r. – wolny był od większych nieporozumień, z wyjątkiem kwestii flagi państwowej. Ustawą parlamentu czeskiego z 17 grudnia 1992 r., przyjęto, że flagą Republiki Czeskiej będzie flaga biało-czerwona z niebieskim klinem. Uznano, że niebieski klin nie jest wyłącznie symbolem Słowacji, jak poprzednio powszechnie interpretowano, lecz również Moraw. Morawy to jedna z trzech – obok Czech właściwych i czeskiego Śląska – historycznych krain wchodzących w skład dzisiejszej Republiki Czeskiej. Ponieważ wizualnie flaga Czech była identyczna (także proporcjami boków – 2:3) do flagi dawnej Czechosłowacji, wzbudziło to niezadowolenie na Słowacji. Część społeczeństwa i wielu polityków tego kraju protestowało przeciwko przyjęciu za wyłącznie czeski symbol, „do niedawna naszej wspólnej”, flagi z niebieskim klinem. Niektórzy posłowie słowaccy sugerowali nawet, że suma „odstępnego” winna wynieść 50 mld ówczesnych koron czechosłowackich.

W trakcie dyskusji nad flagą Republiki Czeskiej rozważano wersje historycznej dla Czech flagi biało-czerwonej (różnej rozmiarami od polskiej) lub biało-czerwonej z heraldycznym lwem lub orłem. Były pomysły, aby na nowej fladze czeskiej zmienić odcień koloru niebieskiego, w porównaniu do flagi byłej Czechosłowacji.

Najdłuższe obrady w historii parlamentu kanadyjskiego

Flaga Kanady powstała po długich i burzliwych debatach parlamentu kanadyjskiego, prowadzonych w latach 1963-64, które trwały łącznie ponad miesiąc.

Do 1965 r. flaga Kanady była czerwona z Union Jack (flagą brytyjską) w kantonie i herbem Kanady na czerwonym polu. Taki wygląd flagi satysfakcjonował ludność pochodzenia brytyjskiego, natomiast Kanadyjczycy pochodzenia francuskiego

Flaga Macedonii 1992-1995

Flaga Macedonii, obecnie Macedonia Północna, od 1995 r.

Flaga Kanady 1957-1965

Trzy finałowe projekty konkursu z 1964 r. na flagę Kanady

byli z tej flagi niezadowoleni i dążyli do jej zmiany. Wobec zbliżającej się setnej rocznicy Konfederacji Kanady (w 1967 r.), w 1964 r. premier Lester Pearson mocno zaangażował się w stworzenie flagi jednoczącej Kanadyjczyków. Powszechnie uważano, że nowa flaga winna mieć przewagę narodowych barw kanadyjskich, tj. czerwieni i bieli oraz zawierać liść klonu cukrowego, symbolu kanadyjskiego od ponad półtora wieku.

Na konkurs ogłoszony w maju 1964 r. nadesłano 4200 projektów, z czego wybrano 3 finałowe propozycje. W propozycji pierwszej występowała równowaga elementów brytyjskich i frankofońskich – Union Jack i burbońskie lilie (symbol Quebecu). Drugi projekt zawierał trzy liście klonu na wspólnej łodyżce oraz dwa pasy niebieskie symbolizujące położenie kraju między oceanami, w zgodzie z łacińską dewizą państwa: *A mari usque ad mare* – „Od morza do morza”. Liście klonu miałyby symbolizować ludność pochodzenia brytyjskiego, francuskiego i potomków innych białych imigrantów. Takiemu wyglądowi flagi sprzeciwili się Kanadyjczycy pochodzenia brytyjskiego, argumentując, że flaga winna symbolizować jedność, a nie podział społeczeństwa.

Ostatecznie wybrano flagę czerwono-białą z jednym liściem klonowym. Wzór nowej flagi zgodnie zaakceptowały obie główne narodowości Kraju Klonowego Liścia. Pojedynczy czerwony *maple leaf* na białym polu jest przede wszystkim symbolem jedności narodowej, a także kulturowego dziedzictwa i bogactw naturalnych kraju. Jego barwa przypomina piękno „indiańskiego lata”. Kolor biały flagi oznacza śnieg w czasie długiej i ostrej tutejszej zimy, ponadto uczciwość mieszkańców i pragnienie pokoju. Edykt brytyjskiej królowej Elżbiety II zatwierdzający flagę wszedł w życie 15 lutego 1965 r. Dzień 15 lutego jest odtąd obchodzony jako Dzień Flagi Kanadyjskiej.

Pomysły zmiany flagi Nowej Zelandii

Znajdujący się w kantonie flagi nowozelandzkiej Union Jack wskazuje na kolonialną przeszłość tego kraju antypodów i to przede wszystkim powoduje, że od dłuższego czasu w „kraju kiwi” trwa dyskusja nad potrzebą zmiany flagi. Zwolennicy zmiany uważają, że dotychczasowa flaga jest często mylona z australijską. Union Jack wskazuje na kolonialną przeszłość Nowej Zelandii, a flaga nie ma odniesienia do teraźniejszości i suwerenności państwa. Ponadto flaga nie posiada żadnych elementów graficznych czy kolorystycznych symbolizujących rdzennych mieszkańców kraju – Maorysów, dziś stanowiących 8% ludności.

Flaga Nowej Zelandii

Projekt nowej flagi, zwycięski w referendum z 2015 r.

Z kolei przeciwnicy zmiany twierdzą, że nie należy zmieniać flagi, która się historycznie sprawdziła, bo przecież jako flaga państwowa funkcjonuje od 1902 r. Flaga reprezentuje nadal bardzo silne więzi Nowej Zelandii z Wielką Brytanią. Niebieski kolor flagi i Krzyż Południa wskazują na geograficzne położenie kraju. Podkreśla się często, że zmiana flagi byłaby obrażą dla pamięci tych Nowozelandczyków, którzy pod tą flagą walczyli i ginęli na różnych frontach w czasie I i II wojny światowej.

W 2015 r. każdy obywatel mógł zaproponować swoją wizję nowego symbolu państwa. Wpłynęło ponad 10 tys. projektów, ostatecznie wybrano cztery, które poddano pod głosowanie w referendum. Zwycięski okazał się projekt przedstawiający liść paproci srebrnej – roślinnego symbolu kraju, na tle czarnym i niebieskim, wraz z Krzyżem Południa w dotychczasowej kolorystyce. W drugim referendum (w 2016 r.) kontrpropozycją dla dotychczasowej flagi nowozelandzkiej był projekt zwycięski w I referendum. Przy sporej frekwencji, 57% głosujących było za utrzymaniem dotychczasowego wyglądu flagi państwowej.

Znamienne jest, że na fladze czy w herbie Nowej Zelandii nie znalazł miejsca ptak kiwi żyjący tylko w tym kraju. Mieszkańcy Nowej Zelandii darzą tego nielota wielką sympatią, uczynili go nawet ptakiem narodowym, a samą Nową Zelandię określa się często jako „kraj kiwi”. Kiwi żyje w norach, w gęstych lasach, przesypia cały dzień w ukryciu, a żeruje nocą. Jego upierzenie jest mało efektowne, stanowią go szare włosokształtne pióra, a najsukuteczniejszą bronią – odrażający zapach.

Należy też dodać, że od tego niekwestionowanego symbolu Nowej Zelandii wywodzi się nazwa owocu aktinidii chińskiej, zwanej też agrestem chińskim. Słoneczny klimat i powulkaniczne gleby sprawiły, że sprowadzony do Nowej Zelandii agrest stał się popularny, a wyhodowane odmiany rodziły znacznie większe i smaczniejsze owoce. Dlatego też na cześć symbolu Nowej Zelandii – ptaka kiwi, owoce aktinidii chińskiej otrzymały handlową nazwę – kiwi.

Przy okazji można wymienić kilka innych krajów, których symbole nie znalazły się na fladze czy w herbie państwa. W przypadku Francji dotyczy to galijskiego koguta, Japonii – kwiatu sakury (dzikiej wiśni), Holandii – tulipana, Stanów Zjednoczonych – róży, Irlandii – trójlistnej koniczyny. Dla Irlandczyków symbolem też jest zieleń (Irlandia – Zielona albo Szmaragdowa Wyspa). Z kolei dla Holendrów takim kolorem jest pomarańczowy, pochodzący od barw dynastii Nassau, linii zwanej orańską, z której wywodzili się królowie północnej części Niderlandów.

Spory o koronę na głowie herbowego lwa

Ewenementem w skali światowej był fakt, że w latach 1991-1997 Bułgaria nie posiadała herbu państwowego. Powodem były parlamentarne spory o przywrócenie korony herbowemu lwu. Bułgarski konflikt o wygląd tego znaku państwowego trwał od chwili usunięcia herbu, który wzorowany był na schemacie radzieckim, z obowiązującymi kłosami zbóż i pięciopromienną, czerwoną gwiazdą. Głównym elementem herbu Ludowej Republiki Bułgarii (umieszczonym też na fladze państwowej) był złoty lew stojący na dwóch łapach (w heraldyce określa się to jako „wspięty”). Lew jest starym bułgarskim symbolem naro-

Herb Ludowej Republiki Bułgarii z lat 1971-1990 i 1990-1991

Herb Bułgarii od 1997 r.

dowym oznaczającym siłę, odwagę i godność. Ważne też jest, że lwy żyły do czasów nowożytnych na Półwyspie Bałkańskim.

Powszechnie uważano, że należy przywrócić herb państwowy, który obowiązywał w latach 1927-1946, okresie Carstwa Bułgarii. Kością niezgody stała się jednak korona wieńcząca herb i głowy lwów. Sprzeciw wyrazili posłowie lewicy i niektórzy republikanie, upatrując w niej symbol restytucji monarchii. Natomiast zwolennicy godła z koroną twierdzili, że lew bez korony stanie się „niepoważny”, bo przypominał będzie znak firmowy Peugeot.

Siedmioletni spór zakończono w 1997 r. kompromisem. W nowym herbie widnieją dwa złote wspięte lwy w małych koronach, trzymające tarczę herbową z wizerunkiem ukoronowanego złotego lwa na czerwonym polu. Tarczę herbową wieńczy duża korona z pięcioma krzyżami i dodatkowym krzyżem na szczycie. Aby jednak ta korona nie kojarzyła się z ostatnią dynastią, która miała ponosić odpowiedzialność za niektóre błędy polityczne, stylizowane lilie zdobiące koronę obecnie zastąpiono krzyżami. Korona wzorowana jest na koronie dynastii Szyszmanowiczów (XII-XIV w.), z okresu szczytu politycznej potęgi Bułgarii.

Problematyczny sierp i młot w herbie Austrii

Austriacki czarny orzeł w złotych szponach trzyma młot i sierp – symbole robotników i chłopów. Korona muruwa na głowie orła oznacza mieszczaństwo i demokratyczno-republikański charakter państwa. Od 1945 r. na nogach orła znajduje się rozerwany łańcuch „żelazny” przypominający uwolnienie się od nazizmu.

Do 1955 r. Austria podzielona była na 4 strefy okupacyjne, a władze – pozostawiając młot i sierp w herbie – w ten sposób pragnęły uzyskać pewną przychylność Związku Radzieckiego. Po rozpadzie ZSRR i upadku komunizmu, w społeczeństwie i parlamencie austriackim rozgorzała dyskusja na temat „bolszewickich symboli” w herbie państwowym. Prezydent państwa

Herb Austrii

Aktualny herb niepodległej Armenii

Kurt Waldheim wypowiedział się w 1991 r., że sierp i młot w austriackim herbie kojarzą się jednoznacznie z upadłym ustrojem. Podobne zdanie miał także kanclerz Franz Vranitzky. Przewodniczący parlamentu Hans Fischer uważał jednak, że eliminacja sierpa i młota obecnie nic nie zmienia. Gdyby to zrobiono w okresie władzy Stalina, to wtedy świadczyłoby wyraźnie o odwadze Austriaków. Po sondażach opinii publicznej, okazało się, że tylko 18% Austriaków nie chciało mieć w swym herbie tych dwuznacznych – według niektórych – symboli.

Symbol Armenii na terytorium innego państwa

W 1922 r. Armenia, jako republika radziecka, przyjęła herb, w którym umieszczono rysunek Małego i Wielkiego Araratu. Majestatyczny Ararat towarzyszył Ormianom przez tysiąclecia ich długiej historii i uważany jest przez nich za górę świętą. Tu bowiem – według Biblii – miała zatrzymać się po opadnięciu wód potopu arka Noego i stąd rozeszły się po świecie ocalone zwierzęta i rozsiały rośliny. Stąd też wyruszyli w świat synowie Noego w celu zaludnienia Ziemi. W aktualnym herbie suwerennej Armenii, przyjętym w 1992 r., także widnieje Ararat symbolicznie otoczony wodami potopu.

Masyw Araratu – wygasłego wulkanu Wyżyny Armeńskiej znajduje się od 1921 r. we wschodniej części Turcji, w odległości około 30 km od granicy armeńsko-tureckiej. Widoczny jest jednak z prawie każdego zakątka Armenii dzięki niezwykłej przejrzystości powietrza, wynikającej z suchości klimatu. Sylwetka Araratu (z najwyższym wierzchołkiem o wysokości 5165 m n.p.m.) sprawia wrażenie szczególnie potężnej, gdyż od równinnej doliny Araksu, góra wznosi się bezpośrednio ponad 4 km.

To, że w herbie Armenii znajduje się obiekt leżący na terytorium Turcji, niekiedy powoduje zadrżnienia w stosunkach między tymi krajami. Gdy Sowiecka Socjalistyczna Republika Armenii przyjęła herb z rysunkiem Araratu Turcy zaprotestowali, uważając fakt ten za jawne roszczenie terytorialne. Podobno Geоргий Cziczerin, zajmujący się w tym czasie sprawami zagranicznymi Związku Radzieckiego miał żartobliwie odrzec, iż godłem Turcji jest półksiężyc, który przecież nie jest obszarem tureckim, a nikt z tego powodu nie protestuje.

Polskie dyskusje o wyglądzie Orła Białego

Odrodzona w 1918 r. Polska obrała za swój herb państwowy, uświęconego długą tradycją, Orła Białego w koronie. Tylko kilkumiesięczny rząd Jędrzeja Moraczewskiego, składający się głównie z socjalistów i radykalizujących ludowców, próbował wprowadzić orła bez korony. W dniu 1 marca 1919 r. Sejm zatwierdził wzór herbu Rzeczypospolitej, który przedstawiał w czerwonym polu tarczy Orła Białego w złotej koronie

zwieńczonej krzyżem. Postać orła była jednak mało udana artystycznie i od samego początku wywoływała głosy krytyki.

W tej sytuacji nowy wizerunek orła, w gotyckiej koronie bez krzyża, oparty na projekcie Zygmunta Kamińskiego, wprowadzono rozporządzeniem Prezydenta RP z 13 grudnia 1927 r.

Po II wojnie światowej, władze Polski Ludowej, dekretem Rady Państwa z 7 grudnia 1955 r., za herb państwowy przyjęły zasadniczy wzór z 1927 r., zdejmując jednak koronę z głowy Orła Białego, aby herb był „bardziej ludowy i demokratyczny”. Większość społeczeństwa uznała, że jest to symboliczny wyraz braku suwerenności państwowej. Przywiązana do narodowych symboli Polonia oraz władze Rzeczypospolitej na Uchodźstwie za godło Polski uważały nadal orła w koronie.

Po przełomowych przemianach politycznych w Polsce, Sejm w dniu 29 grudnia 1989 r. przywrócił Orła Białego w koronie, jako godło RP. Ustawa nie ustalała jednak dokładnego wzorca herbowego orła, co stało się przedmiotem ożywionych dyskusji sejmowych, prasowych oraz w gronie heraldyków i historyków. Ostatecznie specjaliści zdecydowali, że koronę należy przywrócić temu orłowi, któremu ją odebrano i który utrwalił się w świadomości Polaków w kraju i za granicą.

Dokładny wzór herbu państwa polskiego przyjął Sejm 9 lutego 1990 r., uznając, że będzie nim wizerunek Orła Białego w koronie otwartej, według wzoru z 1927 r. z niewielkimi zmianami (m.in. dokonano korekty pięciolistnego zwieńczenia przepasek na skrzydłach orła, tak, aby niektórym nie kojarzyły się z pięcioramiennymi gwiazdami).

W połowie 2021 r. Ministerstwo Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu opublikowało projekt zmiany ustawy o symbolach państwowych (fladze, herbie i hymnie). Jakkolwiek niektóre założenia proponowanej ustawy były słuszne (np. uporządkowanie nazewnictwa czy też wprowadzenie wzorów symboli państwowych, zgodnie ze współczesnymi technikami drukarskimi i graficznymi), to jednak wiele innych zmian było mocno dyskusyjnych, a sam projekt był przygotowywany bez uprzednich szerokich dyskusji wśród specjalistów. Sprawa korekt symboli państwowych wydaje się, że została zawieszona, a samemu przedsięwzięciu, nie sprzyja też sytuacja polityczno-ekonomiczna w kraju.

Inną sprawą jest zaskakujące rozporządzenie rządu przyjęte 30 września 2022 r., w którym na własny użytek ustalili on wzór godła RP. Kuriozalne jest to, że premier, ministrowie i podległe im resorty będą mogli używać innego wizerunku orła niż reszta obywateli. Od tego zwykłego (przyjętego w obowiązującej ustawie) różnią go m.in. złote nogi, a nie tylko szpony. Inny jest też rysunek korony i piór na piersi orła. Wprowadzono również zmiany w rysunku dzioba i oka naszego herbowego ptaka, a pięciolistne rozety na skrzydłach zastąpiono trójlistkiem.

Nieaktualny politycznie herb Pakistanu

Herb Pakistanu (z 1956 r.) w całości – podobnie jak flaga – przedstawiony jest w kolorach zielonym (symbol islamu) i białym (srebrnym). Czteropolowa tarcza herbowa otoczona jest wieńcem z jaśminu – narodowego kwiatu Pakistanu, symbolu czystości i piękna. Lewa i prawa strona tarczy herbowej symbolizują dwie części Pakistanu, z których składał się on po uzyskaniu niepodległości w 1947 r. W polach z prawej (heraldycznie) strony znajdują się bawelna i snop pszenicy – typowe rośliny uprawiane w Pakistanie Zachodnim. Z lewej strony tarczy są rysunki listków herbaty i łodyg juty, charakterystycznych roślin Pakistanu Wschodniego. Nawet po odłączeniu się

Herb Pakistanu

Flaga Komorów

w 1971 r. wschodniej części kraju i powstaniu Bangladeszu, pozostawiono dotychczasowy rysunek herbu państwowego.

Jedna gwiazdka za dużo

Flaga (z 2002 r.) Komorów – niewielkiego państwa leżącego pomiędzy wschodnim wybrzeżem Afryki a Madagaskarem, składa się z czterech poziomych pasów oraz zielonego trójkąta przy drzewcu. Wewnątrz trójkąta umieszczono półksiężyc i cztery gwiazdy. Zieleń i półksiężyc są symbolami, wyznawanego tu powszechnie, islamu. Cztery gwiazdy i cztery pasy flagi oznaczają główne wyspy archipelagu Komorów. Moheli (w języku komoryjskim – Mwali) – symbolizowana jest przez pas żółty, Majotta (Maore) – pas biały, Anjouan (Nzwani) – pas czerwony, Wielki Komor (Grande Comore, Njazidja) – pas ciemnoniebieski. Nietypowe jest to, że Majotta nie wchodzi w skład Związku Komorów, jest terytorium kolonialnym – departamentem zamorskim Francji. Mieszkańcy wyspy, w referendum przeprowadzonym w 1974 r., odmówili wejścia w skład państwa o orientacji muzułmańskiej i opowiedzieli się za pozostaniem w związku z Francją. Majotta pozostaje przedmiotem roszczeń terytorialnych Komorów.

To nie był lew

Singapur to wyspiarskie państwo-miasto położone u południowego krańca Półwyspu Malajskiego. W jego herbie tarczę herbową z półksiężycem (choć nie jest to państwo islamskie) i gwiazdami podtrzymują tygrys i lew. Tygrys jest symbolem więzi z Malajami (tygrysy zdobią herb Malezji), natomiast lew jest dawnym herbem miasta Singapur.

Wiąże się to z legendą o założeniu miasta w miejscu, gdzie jeden z książąt malajskich miał spotkać lwa. W rzeczywistości nie mógł się on zetknąć z lwem, gdyż zwierzę to nie żyje i nigdy nie żyło w tej części Azji. W XIII w. książę Sang Nila Uttama w czasie morskiej podróży z miasta Palembang (Sumatra), chroniąc się przed sztormem, dopłynął do małej wyspy nad cieśniną Johor. Tu drogę przebiec miał mu lew, w rzeczywistości mógł to być najprawdopodobniej tygrys. Książę uznał to za dobrą

Herb Singapuru

Flaga Rwandy

wróźbę i znak, że powinien w tym miejscu założyć miasto. Nazwał go *Singa Pura* – Miasto Lwa. Współcześnie symbolem Singapuru, reklamowanym zwłaszcza wśród turystów, jest Merlion – mityczne stworzenie z głową lwa i ciałem ryby.

Flaga bez barwy czerwonej

Na flagach wielu państw znajduje się kolor czerwony, zwykle interpretowany jako symbol krwi bohaterów przelanej w walkach o wolność kraju. Inaczej jest na fladze Rwandy. W połowie lat 90. XX w. Rwanda stała się miejscem jednej z najbardziej krwawych w historii Afryki wojen domowych pomiędzy Hutu a Tutsi – dwoma głównymi plemionami kraju. Po względnym opanowaniu sytuacji zaczęto myśleć o wprowadzeniu flagi, która by symbolizowała pokój i nie posiadała barwy czerwonej przypominającej krew, tak jak flaga dotychczasowa (pasy pionowe: czerwony, żółty z literą R, zielony). Nowa flaga przyjęta w 2001 r. ma trzy poziome pasy: niebieski, żółty, ciemnozielony. Na pasie niebieskim umieszczono złote słońce. Błękit flagi symbolizuje pokój i szczęście, żółć – bogactwa kraju, zieleń – nadzieję na pomyślność i dobrobyt, osiągnięte dzięki mądrym wykorzystaniu zasobów kraju.

Flaga i herb Białorusi prawie jak z czasów socjalistycznych

Po rozpadzie ZSRR i uzyskaniu przez Białoruś niepodległości, w latach 1991-1995 obowiązywała flaga o trzech pasach poziomych – białym, czerwonym i białym. Kolor biały nawiązywał do nazwy państwa, a czerwony symbolizował promienie „słońca wolności”. Niektórzy barwy te wywodzili też od legendarnego rycerza litewskiego rannego w bitwie pod Grunwaldem (dzisiejsza Białoruś to część dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego). Obecna flaga Białorusi została przyjęta w 1995 r. w ogólnonarodowym referendum rozpisanim z inicjatywy prezydenta Łukaszenki (którego wyniki, zdaniem niezależnych obserwatorów, zostały sfalszowane). Składa się z pasów czerwonego i zielonego, z ludowym ornamentem przy drzewcu. Przypomina dawną flagę Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, pozbawioną tylko emblematu z sierpem i młotem oraz pięcioramienną czerwoną gwiazdą.

Historycznym symbolem narodowym Białorusi jest Pogoń (rycerz na koniu), który widniał w herbie w latach 1991-1995. Po wspomnianym referendum, Pogoń zastąpił herb z konturem mapy kraju, kulą ziemską, kłosami żyta, kwiatami lnu i koniczyny. Całość wieńczy pięcioramienna gwiazda. Białoruś jest jedynym państwem w Europie, w którego herbie widnieje czerwona gwiazda – symbol komunizmu. Od 1995 r. wywieszanie na Białorusi flagi biało-czerwono-białej, jak też eksponowanie herbu z Pogonią, jest zabronione. Przeciwno temu występuje białoruska opozycja.

Herb Białorusi

Flaga Argentyny

Flaga ze „słońcem majowym” z ludzką twarzą

Flaga Argentyny posiada dwa poziome pasy jasnoniebieskie przedzielone pasem białym. Są one pamiątką kokard z mundurów milicji argentyńskiej, która w 1807 r. odparła atak wojsk brytyjskich. Błękitno-białe kokardy, jako znak protestu, nosili też uczestnicy pierwszej masowej demonstracji w 1810 r. przeciwko hiszpańskiemu panowaniu w tym kraju.

W 1812 r. kolory kokardy uznano za barwy narodowe i przyjęto flagę w takich barwach. Błękit symbolizuje czyste niebo, a biel – śniegi na szczytach Andów. W 1818 r. pośrodku flagi umieszczono złote słońce z tarczą o ludzkiej twarzy. Jest to zapożyczony od Inków wizerunek ich boga słońca – Inti. Słońce nazywane jest „słońcem majowym” i jest symbolem rewolucji, która doprowadziła do zwycięstwa nad Hiszpanami. Przypomina – wspomniany już wcześniej rok 1810 – kiedy to podczas manifestacji niepodległościowej ludu Buenos Aires w dniu 25 maja, niespodziewanie wiatr rozwił ciemne chmury i ukazało się słońce na błękitnym niebie. Zgromadzeni uznali, że także niebiosa sprzyjają ich dążeniom do wolności.

O tej właśnie fladze autor wspomina m.in. dlatego, że to właśnie *Albicelestes* (biało-niebiescy), jak potocznie określana jest reprezentacja Argentyny w piłce nożnej, zostali zwycięzcami niedawno zakończonego Mundialu. Flagi i narodowe stroje kibiców tego kraju rozsławiały Argentynę w Katarze. Królem tych futbolowych mistrzostw świata został Lionel Messi – kapitan Argentyńczyków, dziś porównywany do innego bożyszcza futbolu argentyńskiego, niedawno zmarłego Diego Maradony.

Diego Armando Maradona, jeden z najsłynniejszych piłkarzy świata, zmarł w wieku 60 lat w Argentynie 25 listopada 2020 r. Z wielkim żalem pożegnał go cały świat futbolu. O śmierci „Boskiego Diego” szeroko informowały media na wszystkich kontynentach. Doceniona za pomyślność przez kibiców krajowych i zagranicznych została, przyozdobiona czarną wstążką, okładka „Przeglądu Sportowego” – polskiego największego dziennika sportowego. Sylwetka piłkarza z nazwiskiem i numerem 10 na koszulce znajdowała się na tle niebiesko-biało-niebieskiej flagi narodowej Argentyny. Prawdziwie zaś wzruszało płaczące słońce z tej flagi.

Literatura:

- Ajnenkiel A., Cegielski T., Kuczyński S.K., Pudłowski L., *Orzeł z koroną czy bez? „Polityka”* 1989, nr 8.
- Barker B.J., *Przewodnik po flagach świata*, Bauer-Weltbild Media, Warszawa 2006.
- Brożek A., Svoboda Z., *Statni symboly Ceske republiky*, Vexilologie 1994, nr 91.
- Dopierała M., *Austriacy mają wątpliwości. Spór o sierp i młot*, „Rzeczpospolita” 1992, nr 4.
- Exner P., *Nove vlajky. Bosna a Hercegovina*, Vexilologie 1998, nr 107.
- Grczew M., *Wo potraga po novo zname*, „Makedonski Herald” 2011, nr 5.
- Kijewska-Trembecka M., *Symbolika współczesnej Kanady*, [w:] *Kanada – naród czy wspólnota polityczna. Analiza kanadyjskich procesów integracyjnych*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Polonijne, 1994, z. 19.
- Macedonia – *Change of national symbols* – <http://fotw.digibel.be/flags/mk-chns.html>
- Mucha L., *Nove vlajky ve světe*, Lide a Země, 1993, nr 12.
- Russocki S., Kuczyński S.K., Willaume J., *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej*, Warszawa 1970.
- Wrona J., *Najnowsze dzieje symboli państwowych i narodowych Polski*, „Flaga” 2016, nr 9.
- Wrona J., *Flagi i herby opowiadają. Wygląd oraz symbolika flag i herbów państw współczesnego świata*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2020.
- Znamierowski A., *Stworzony do chwały*, Editions Spotkania, Warszawa 1995.
- Znamierowski A., *The World Encyclopedia of Flags*, London 1999.
- Znamierowski A., *Heraldyka i weksylologia*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2017.
- <https://www.gov.pl/web/kultura/Symbole-Panstwowe>
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Flaga_Kanady
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Debatna_nad_zmian%C4%85_flagi_Nowej_Zelandii
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Referenda_w_Nowej_Zelandii_w_2015_i_2016_roku

Szkockie Highlands: od Ben Nevis po Cuillin Hills

Charakterystyczna iglica w bazaltowej formacji The Storr, wyspa Skye

■ Jeden rzut oka na fizyczną mapę Szkocji uświadamia nam znaczną odmienność jej wyżynnej części (Highlands) od nizinnej (Lowlands) z ośrodkami miejskimi Edynburga i Glasgow. Różnice w budowie geologicznej i ukształtowaniu terenu pozwalają na wyodrębnienie Highlands jako regionu geograficznego, odmiennego także kulturowo i naznaczonego przez historię. Czym przyciąga dziś region Highlands, jeden z najsłabiej zaludnionych i jednocześnie najpiękniejszych części Europy?

Aleksandra Zaparucha

SOP Oświatowiec Toruń

Region Wyżynnej Szkocji obejmuje Góry Kaledońskie (Northwest Highlands) i Grampiany oraz archipelagi Hebrydów i Orkadów. Od południa graniczy z Niziną Szkocką, która jest *de facto* doliną ryftową, wyznaczoną przebiegiem dwóch uskoków tektonicznych. Kolejny uskok, który rozdziela wymienione wyżej pasma górskie Highlands, to wypełniona jeziorami Great Glen (Wielka Dolina).

Wypiętrzone w orogenezie kaledońskiej 490 do 390 milionów lat temu pasma górskie północnej Szkocji podlegały długotrwałym procesom erozyjnym. Wiek skał budujących te kaledonidy ocenia się na 750 milionów lat, czyli prekambry

Szkocja – główne regiony fizycznogeograficzne, źródło: Eric Gaba, Wikimedia Commons

i kambr, choć na Hebrydach Zewnętrznych rozpoznano też formacje gnejsów proterozoicznych datowane na 3 miliardy lat. Te jedne z najstarszych na Ziemi formacji skalnych tworzą trzon pasm górskich Highlands.

Wszystkie wymienione jednostki geologiczno-geograficzne mają przebieg południowy zachód – północny wschód. Jest to spowodowane sekwencją zdarzeń w czasie orogenezy kaledońskiej, kiedy to mikrokontynent Awalonii zderzył się ukośnie z kontynentem Laurentii wzdłuż linii zbliżonej do przebiegu dzisiejszej granicy angielsko-szkockiej. Powstałe w wyniku tego wydarzenia uskoki tektoniczne leżą u podstaw współczesnych krajobrazów Wielkiej Brytanii, od południowej Walii aż po archipelag Szetlandów. Niezgodna budowa geologiczna po obu stronach doliny Great Glen wskazuje, że przemieszczenie masywów skalnych wzdłuż tego uskoku może mieć długość odpowiadającą co najmniej długości samej doliny Great Glen. Rozpoznanie tej struktury geologicznej miało duży wpływ na zaakceptowanie przez środowiska naukowe teorii płyt kontynentalnych.

Odstępstwem od kompleksów wulkanicznych i w różnym stopniu zmetamorfizowanych Highlands są występujące u wylotu doliny Great Glen osadowe skały dewońskie (piaskowce oldredu). W plejstocenie cały region Highlands był zlodowacony, prawdopodobnie za wyjątkiem kilku nunataków, po czym nastąpiły procesy denudacji.

Dziś Highlands to głęboko wcięte doliny oraz jeziora i zatoki polodowcowe o charakterze fiordów oraz szczyty górskie, często zaokrąglone i pokryte rumoszem skalnym pochodzącym z okresu peryglacjalnego.

Glencoe – Szlak Zachodnich Wyżyn i masakra klanu MacDonald

Po Highlands można podróżować na wiele sposobów. Jednym z nich jest piesza wędrówka Szlakiem Zachodnich Wyżyn (West Highland Way), licząca 154 kilometry trasa zaczynająca się na północ od Glasgow i kończąca w Fort William. Ponad 100 tysięcy osób przechodzi corocznie ten szlak w całości lub częściowo podziwiając po drodze różnorodność krajobrazu z jeziorami i wrzosowiskami aż po strome góry. Choć trasa została zaprojektowana jako piesza, dziś na wielu odcinkach mogą z niej korzystać rowerzyści i jeźdźcy konni.

W dużej mierze West Highland Way biegnie dawnymi drogami wojskowymi. Wybudowane w XVIII wieku, miały na celu ułatwić kontrolę nad klanami szkockich górali, popierającymi katolicką gałąź dynastii Stuartów. Jedną z najstarszych rodzin królewskich w Europie, ta szkocka dynastia zasiadła na tronie angielskim po bezpotomnej śmierci Elżbiety I z dynastii Tudorów. Obejmując tron Anglii, Jakub I Angielski (VI Szkocki), syn kuzynki Elżbiety I Marii Stuart, królowej Szkotów, zainicjował unię personalną pomiędzy Anglią i Szkocją. Przedstawiciele tej dynastii na tronie angielskim doprowadzili do wojny domowej i ścięcia króla Karola I (1649). Przywróceniu na tron po epoce republiki Oliwera Cromwella (1660) zostali ponownie zdeponowani przez parlament (1668) ze względu na despotyzm, niezwoływanie parlamentu oraz jawny katolicyzm. Na tron został powołany Wilhelm III Orański, protestant i jednocześnie zięć ówczesnego króla Jakuba II. Przez ponad 50 lat powstania zwane jakobickimi wstrząsały Szkocją.

Pierwsze wystąpienie zbrojne przeciw władzy w Londynie w latach 1689-1690 spotkało się ze zdecydowaną odpowiedzią militarną rządu. Już po stłumieniu powstania, klanom górali narzucono wymóg podpisania dekretu, w którym skła-

dają przysięgę wierności nowym monarchom, Wilhelmowi III Orańskiemu i Marii II Stuart. W ramach zadośćuczynienia, rząd szkocki zgodził się zapłacić wodzom klanów jakobickich ekwiwalent pieniężny, lecz nieporozumienia co do sposobu podziału tych pieniędzy oznaczały, że do 1 stycznia 1692 r. – wyznaczono przez rząd terminu – żaden z nich nie złożył przysięgi.

W ramach akcji ostrzegawczej, 13 lutego 1692 roku szkockie siły rządowe zabiły 38 członków i współpracowników klanu MacDonald z Glencoe. Brutalność tego wydarzenia, znanego jako masakra z Glencoe (Glencoe Massacre), była jednym z elementów podtrzymujących idee jakobitizmu w Highlands, choć nie chodziło o samą liczbę zabitych, lecz o sposób jej przeprowadzenia. Wódz klanu, Maclain z Glencoe podpisał przysięgę, choć z kilkudniowym opóźnieniem wynikającym z trudów podróży zimą oraz nieobecnością szeryfa w Fort William, dopiero 6 stycznia 1692 roku. Mimo to, podjęta została decyzja o ukaraniu MacDonaldów jako przykładu dla innych klanów.

Dynastia Stuartów w Anglii zakończyła się na bezpotomnej śmierci królowej Anny, siostry Marii II, także protestantki. W czasie jej rządów, w 1707 r., doszło do politycznej unii Szkocji i Anglii i powstała Wielka Brytania. W 1724 roku, po jej śmierci tron objął Jerzy I, pierwszy z nowej dynastii hanowerskiej. By zapanować nad buntującymi się klanami Highlandu, zlecił on założenie gęstej sieci silnie obsadzonych fortów w kluczowych lokalizacjach i połączenie ich systemem prostych, lecz dobrze utrzymanych dróg. Ten system dróg okazał się kluczem do rozwiązania kwestii górali szkockich, gdyż pozwalał na stosunkowo łatwe i szybkie przemieszczanie oddziałów wojska.

Jedną z nich jest droga z Loch Lomond do Fort William, którą częściowo wykorzystuje West Highland Way. Omija ona jednak Glencoe, gdyż wspomnienia masakry sprzed lat były wciąż żywe wśród lokalnych społeczności. Kierujący budową zdecydowali się więc na karkołomną przeprawę przez przełęcz do sąsiedniej doliny Loch Leven, budując zygzakowate podejście po stromym zboczu zwane diabelskimi schodami. Wspinają się one na wysokość 550 m i są dziś najwyższym punktem Szlaku Zachodnich Wyżyn. Po ich pokonaniu,

Turyści wędrujący Wyżynnym Szlakiem Zachodnim (West Highland Way), który wiedzie starą drogą wojskową pomiędzy Kinlochleven a Fort William

Północne siedemsetmetrowe urwisko Ben Nevis

wędrujący docierają do wioski Kinlochleven, gdzie mogą skorzystać z bazy noclegowej i żywieniowej przed ostatnim etapem wędrowki kończącym się w Fort William u podnóża Ben Nevis.

Fort William – Ben Nevis i Kanał Kaledoński

Charakterystyczny garb masywu Ben Nevis ma 1345 m n.p.m. i jest najwyższą górą Szkocji i jednocześnie całego Zjednoczonego Królestwa. Rocznie przyciąga ponad 100 tys. osób podejmujących próbę wejścia na szczyt. Brak odpowiedniego przygotowania i ostrożności w warunkach gwałtownych zmian pogody (częste mgły, silne wiatry, opady deszczu i śniegu oraz temperatury do -17°C) są przyczyną licznych wypadków, w tym śmiertelnych.

Geologicznie szczyt Ben Nevis jest kalderą, czyli kraterem wulkanicznym, który zapadł się pod koniec orogenezy kaledońskiej. Skąły tworzące dziś otoczkę samego szczytu były częścią komory wulkanicznej w górnych warstwach skorupy ziemskiej: to dwie formacje granitowe, zmetamorfizowane łupki krystaliczne, a także lawy andezytowe. Gdy działalność wulkaniczna wygasła, komora magmy ostygła i skurczyła się, a jej kopulasty dach zawalił się, tworząc kalderę o średnicy około 2 km.

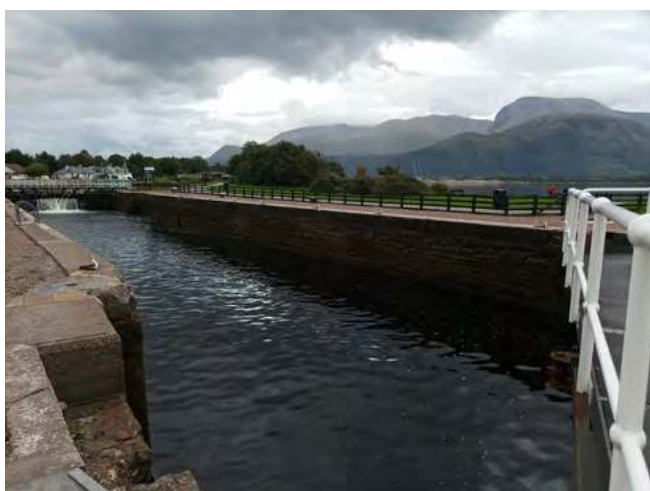
Pokryta rumoszem andezytowym wierzchowina Ben Nevis

W wyniku milionów lat erozji powstał obecny krajobraz. Do jego powstania przyczyniły się zwłaszcza zlodowacenia mające miejsce w ciągu ostatnich 2,5 miliona lat. Szacuje się, że zlodowaceń było w sumie około 20, każde trwające po około 75 000 lat i oddzielone od kolejnego kilkoma tysiącami lat cieplejszego klimatu interglacjalu.

Oprócz dróg militarnych powstania jakobickie i reperkusje z nimi związane leżą także u zarania Kanału Kaledońskiego. Jest to biegnący doliną Great Glen, a więc uskokiem tektonicznym, system kanałów łączących wschodnie i zachodnie wybrzeża Szkocji. Około $\frac{3}{4}$ z 107 kilometrów tej drogi wodnej wiodzie istniejącymi już jeziorami, w tym Loch Ness i Loch Lochy. Cały system opiera się o 29 śluz, które podnoszą statki na maksymalną wysokość 32 m. Zaprojektowany przez szkockiego inżyniera Thomasa Telforda, kanał miał umożliwić rezygnację z niebezpiecznej podróży morskiej wokół północnych wybrzeży Szkocji. Jednocześnie był pomyślany jako zaplecze dla stacjonującej w regionie brytyjskiej marynarki wojennej pozwalające na szybkie reagowanie rządu w razie rozruchów w Highlands oraz zapobieganie piractwu ze strony Francji. Obecnie Kanał Kaledoński, w tym składające się z ośmiu śluz Schody Neptuna na jej zachodnim końcu, są jedną z atrakcji turystycznych regionu.

Łodzie turystyczne na Kanale Kaledońskim

Śluzy Kanału Kaledońskiego tworzące Schody Neptuna w Banavie niedaleko Fort William. W oddali widoczny charakterystyczny grzbiet Ben Nevis

Pomnik Klanów na brzegu Loch Shiel, Glenfinnan

Glenfinnan – Harry Potter i Jakobini

Do zachodniej Szkocji można się dostać autokarem czy samochodem, lecz godnym polecenia środkiem transportu jest też kolej. Linia kolejowa Zachodniego Wybrzeża (West Coast Railway) należy do najbardziej widowiskowych w Europie i na świecie. Od kilkunastu lat dodatkowym magnesem przyciągającym turystów jest filmowa saga o Harrym Potterze. Pociąg wyruszający do Hogwartu z dworca King's Cross w Londynie to pieczołowicie odrestaurowana lokomotywa parowa z 1937 roku. Znany jako Jacobite (Jakobita), pociąg rusza dwa razy dziennie z Fort William do Mallaig, skąd wraca po półtoragodzinnej przerwie, po drodze pokonując wiadukt w Glenfinnan. Spopularyzowany w filmie „Harry Potter i Komnata Tajemnic” wiadukt stał się obowiązkowym punktem programów turystycznych. Latem grupy turystów są tak duże, że lokalne władze były zmuszone powiększyć parking i ustawić dodatkowe zabezpieczenia na drogach.

Niewielu turystów zdaje sobie jednak sprawę, że Glenfinnan ma swoją własną, wartą opowiedzenia, historię. Świadczy o niej Pomnik Klanów ustawiony nad brzegiem Loch Shiel, głęboko w ład wciętej zatoki morskiej, gdzie leży Glenfinnan. To tu, w 1745 roku wylądował z załogą książę Karol Edward Stuart zwany Pięknym Księciem Karolkiem (Bonnie Prince Charlie). Urodzony na obczyźnie książę znany był jako Młodszy Pretendent do tronu angielskiego z dynastii Stuartów (w odróżnieniu od ojca, Starszego Pretendenta). Po matce, Klementynie Sobieskiej, był prawnukiem polskiego króla Jana III Sobieskiego.

Choć jako jedyne z powstań szkockich miało szansę powodzenia, wyprawa księcia Karola na Londyn poniosła klęskę, gdy wiosną 1746 r. starła się z siłami rządowymi w bitwie pod Culloden, opodal Inverness. Młodszy Pretendent został wycofany z walki i przez kilka miesięcy ukrywał się w zachodniej

Pociąg parowy Jacobite wjeżdżający na stację w Fort William

Wiadukt kolejowy w Glenfinnan

Granitowe Czerwone Wzgórza Cuillin, wyspa Skye

Wyższe partie Czarnych Wzgórz Cuillin. Widoczne wygładzone ściany skalne zbudowane z czarnego gabbro

Szkocji, zanim powrócił do Francji. Do historii przeszła jego ucieczka w kobiecym przebraniu na wyspę Skye, opiewana w tradycyjnej pieśni „Over the Seas to Skye”.

Po tym powstaniu represje wobec ludności Highlands były krwawe. Ranni pod Culloden zostali dobici, a zdrowi jeńcy sprzedani w niewolę na plantacje w Ameryce. System klanowy został zniesiony, zakazano noszenia narodowego stroju (słynny kilt), używania języka gaelickiego, gry na dudach oraz posiadania broni. Represje, w tym wysiedlenia, które doprowadziły do zapaści gospodarczej i masowej emigracji ludności, nosiły wszelkie znamiona podboju kolonialnego. Demograficznie, gospodarczo i kulturowo Highlands nigdy się nie podniosły z tej klęski. Kilkadziesiąt lat po ostatnim

powstaniu jakobickim u wybrzeży Loch Shiel wybudowano Pomnik Klanów.

Hebrydy Wewnętrzne – formacja Storr i wzgórze Cuillin na wyspie Skye

Przed otwarciem mostu w 1995 roku jedynym sposobem dostania się na wyspę Skye była droga morska. Należąca do Hebrydów Wewnętrznych wyspa ma 1656 km² powierzchni i zaledwie 10 tysięcy mieszkańców, co daje około 6 os./km² (całe Highlands mają 8 os./km²). Jej wybrzeże jest niezwykle urozmaicone, a skały ją budujące są w wielu miejscach dobrze wyeksponowane. Dzięki temu Skye już od początku

Klify formacji Trotternish, wyspa Skye

XIX wieku była celem wypraw badawczych geologów. Oprócz wspomnianych już we wstępie skał proterozoiku, można tu znaleźć przykłady głębinowych i wylewnych skał z trzeciorzędu, kiedy to tworzył się Ocean Atlantycki, oraz krajobrazy ukształtowane w wyniku zlodowaceń.

Formacja Storr to fragment osuwiska Trotternish, największej tego rodzaju struktury na Wyspach Brytyjskich, ciągnącej się na przestrzeni około dwóch kilometrów wybrzeża wyspy Skye. Osadowe skały jury, przykrywane w trzeciorzędzie kolejnymi warstwami law z wypływów szczelinowych, osunęły się w kilku etapach w kierunku morza. Zanim doszły do głosu siły erozji, warstwa bazaltowa miała łącznie około 1200 m miąższości. Osuwisko jest nadal aktywne, a droga biegnąca u jego podnóżu wymaga ciągłych napraw. Obecnie teren Storr wraz z najbardziej charakterystyczną trzydziestosiedmiometrową iglicą jest celem każdej wyprawy turystycznej na Skye, narażając na zniszczenie delikatnej równowagi lokalnego ekosystemu.

Wzgórza Cuillin to kolejna atrakcja geologiczna wyspy Skye pochodzenia wulkanicznego. Wzgórza dzieli się na dwie części, odmienne geologicznie, a także pod względem praw własności. Granitowe Red Cuillin (Czerwone Cuillin) pozostają w rękach fundacji, której celem jest ochrona krajobrazu, przywracanie naturalnych siedlisk i wspieranie rodzimych gatunków roślin i zwierząt. Wzgórza Black Cuillin (Czarne Cuillin), zbudowane z gabbro z dajkami gnejsu, są w posiadaniu klanu McLeod. To w tym paśmie znajduje się Sgùrr Alasdair o wysokości 992 m n.p.m., najwyższy szczyt całej formacji Cuillin, i jednocześnie całej wyspy Skye.

Oprócz wspinaczki, atrakcją Czarnych Wzgórz Cuillin są malownicze Fairy Pools (Baśniowe Stawy). Jest to szereg przegłębień z niewielkimi wodospadami na rzece Brittle. Najgłębszy z basenów ma 10 m, a temperatura wody latem wynosi 8-12°C.

Obie geologiczno-turystyczne atrakcje wyspy Skye – klify Trotternish z formacją Storr oraz wzgórza Cuillin, są objęte ochroną jako National Scenic Areas. Od doliny Glencoe po wyspę Skye, zachodnie wybrzeże Szkocji oferuje szeroki wachlarz atrakcji turystycznych.

Wybrane piśmiennictwo:

- Highland Factsheet 2019 (2020), Insight Department, Visit Scotland <https://www.visitscotland.org/binaries/content/assets/dot-org/pdf/research-papers-2/regional-factsheets/highland-factsheet-2019.pdf>
- Miller, S., Starting at the Top – Ben Nevis, The Edinburgh Geologist Issue no 43, Edinburgh Geological Society
- Muir, R.J., Vaughan A.P.M. (2018) Ben Nevis-remnant of a lost volcanic landscape, Geology Today <https://doi.org/10.1111/gto.12234>
- Sturm, R., Geological field trip through Scotland: Basalts from the Isle of Skye, Deposits Mag, <https://depositsmag.com/2020/10/24/geological-field-trip-through-scotland-basalts-from-the-isle-of-skye/>

W następnych numerach:

- Atlantyckie wybrzeże **Francji**
- **Konflikty zbrojne** na lekcji
- Żartobliwy **logoryf**
- **Egzamin** ośmioklasisty – propozycje zadań
- Recenzje **książkowe**

Orkiestra szkocka w Portree, wyspa Skye

Klatki do połowu ryb w Portree na wyspie Skye

Fotografie: Aleksandra Zaparucha

Tel Awiw-Jafa

– miasto kontrastów

Tel Awiw-Jafa to symbol odradzającego się państwa żydowskiego w Ziemi Obiecanej. Metropolia, która powstała na ubogich terenach równiny Szaron. Miejsce, w którym nowoczesność spotyka się z tradycją, a innowacja z kulturą. Miasto tętni życiem, pomimo skomplikowanych relacji jego mieszkańców, a gwar ulicznej muzyki i głośnych rozmów wypełnia każdy jego zakątek.

Mariusz Bąk

geodeta, kartograf, geoinformatyk, doktorant na Wydziale Nauk Geograficznych i Geologicznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Tel Awiw-Jafa, zwyczajowo nazywane także Tel Awiwem, to miasto niezliczonych kontrastów, zarówno tych architektonicznych, jak i społeczno-ekonomicznych. Miasto, w którym piękne willowe, żydowskie dzielnice sąsiadują z zaniedbanymi domami czarnoskórych Felaszów. Miejsce, w którym żyją obok siebie muzułmańscy i chrześcijańscy Arabowie. Gdzie szklane, nowoczesne wieżowce górują nad starożytnym portem morskim, a uporządkowane Białe Miasto w stylu Bauhaus wzniesione przy szerokich alejach styka się z chaotycznie rozmieszczonymi straganami kupców w wąskich uliczkach dzielnic targowych. Tel Awiw zaskakuje swoją różnorodnością na każdym kroku, wywołując skrajne emocje, od zachwyty po przygnębienie.

Dyplomatyczne rozterki

Tel Awiw jest drugim pod względem liczby ludności miastem w Izraelu, tuż po Jerozolimie. Zamieszkuje je około 460 tysięcy osób. Zajmuje powierzchnię 51,8 km². Jest największym i najbardziej zaludnionym miastem obszaru metropo-

litarnego Gusz Dan – największego, spójnego funkcjonalnie układu wielkomiejskiego w Izraelu, który łącznie liczy blisko 4 miliony mieszkańców.

Choć proklamowaną przez Izrael stolicą państwa jest Jerozolima, to z powodu jej nieuregulowanego statusu międzynarodowego związanego z trwającym od lat konfliktem izraelsko-palestyńskim, większość placówek dyplomatycznych, w tym polska, mieści się właśnie w Tel Awiwie.

Szerokim echem odbiło się przeniesienie ambasady Stanów Zjednoczonych w 2018 roku z Tel Awiwu do Jerozolimy. Pomimo tego, że ustawa dotycząca zmiany lokalizacji ambasady amerykańskiej została uchwalona 24 października 1995 roku przez 104. Kongres Stanów Zjednoczonych na posiedzeniu wspólnym Izby Reprezentantów i Senatu, kolejni prezydenci USA – Bill Clinton, George W. Bush i Barack Obama, w obawie o naruszenie pokoju na Bliskim Wschodzie, podpisywali rozporządzenia pozwalające na odroczenie w czasie przeniesienia.

Decyzja Donalda Trumpa wywołała szereg protestów na całym świecie, zwłaszcza w państwach arabskich, a Organizacja Współpracy Islamskiej nazwała ją „jawną agresją” Amerykanów wobec Palestyńczyków. Jednak większość z 94 państw, które mają swoje ambasady w Izraelu, pozostawiła je w Tel Awiwie. Po decyzji Stanów Zjednoczonych ambasady w Jerozolimie otworzyły jeszcze Gwatemala, Honduras i Kosowo.

Burzliwe losy Jafy

Historia Tel Awiwu-Jafy to historia dwóch, zgoła odmiennych od siebie miast – młodego Tel Awiwu i starej Jafy. Jafa jest bowiem jednym z najstarszych portów morskich na świecie. Badania archeologiczne potwierdziły, że już w środkowej epoce brązu miasto pełniło funkcje portowe. Jedne z pierwszych wzmianek o Jafie pojawiają się w listach egipskich relacjonujących podboje Bliskiego Wschodu przez faraona Totmesa III, panującego w latach 1458-1425 p.n.e.

Historia Jafy jest tak samo burzliwa jak historia całego regionu. Przez stulecia miasto przechodziło z rąk do rąk. Znajdowało się między innymi pod panowaniem Filistynów, Kananejczyków, Asyryjczyków, Babilończyków i Persów. Imperium perskiej dynastii Achemenidów podbił następnie Aleksander Macedoński, po śmierci którego doszło do wojny diadochów, a Jafa trafiła w ręce Seleucydów. Po powstaniu hasmonejskim w latach 167-160 p.n.e. – żydowskim powstaniu narodowo-wyzwoleńczym, port znalazł się w granicach Państwa Machabeuszy i powoli tracił na znaczeniu na rzecz nowo powstałego portu w Cezarei.

Wraz ze śmiercią Heroda Wielkiego, Judeę, w której znajdowała się Jafa, przekształcono w terytorium rzymskie. Szybko jednak doszło do napięć pomiędzy Żydami a urzędnikami rzymskimi. Ich skutkiem było powstanie żydowskie w 66 roku n.e. skierowane przeciwko panowaniu rzymskiemu w Judei. Powstanie próbował stłumić Cestius Gallus, namiestnik Syrii za czasów Nerona. Choć nie udało mu się opanować zrywów powstańczych, zdobył i spalił Jafę, a śmierć według historyka Józefa Flawiusza poniosło wtedy 8400 mieszkańców miasta.

W pierwszych wiekach chrześcijaństwa w granicach Cesarstwa Rzymskiego Jafa była mało znaczącą osadą. W 636 roku wraz podbiciem przez Arabów odzyskała swoje portowe funkcje. W 1099 roku miasto zostało zdobyte przez krzyżowców w efekcie tzw. I wyprawy krzyżowej. Znalazło się w granicach utworzonego wówczas Królestwa Jerozolimskiego. W 1187 roku krzyżowcy zostali pokonani przez wojsko sunnickiego sultana Saladyna z dynastii Ajjubidów, lecz już trzy lata później miasto poddało się Ryszardowi Lwie Serce, królowi Anglii, podczas tzw. III wyprawy krzyżowej. Saladyn próbował jeszcze odzyskać miasto, lecz ostatecznie obie strony w 1192 roku podpisały trzyletni rozejm, znany jako traktat z Jafy. W 1268 roku miasto zostało zdobyte przez Bajbarsa, sultana mameluckiego. W granicach sultanatu Jafa znajdowała się przez kolejne dziesięciolecia, aż do XVI wieku, w którym

Wieża zegarowa w Jafie

to została podbita przez sultana osmańskiego Selima I. W tym czasie była mało znaczącą osadą, a przybywający doń kupcy i podróżnicy opisywali ją jako wielką ruinę.

W XVIII wieku pod tureckim panowaniem Jafa zaczęła nabierać miejskiego charakteru, lecz wkrótce ponownie stała się świadkiem potwornych wydarzeń, jednych z najkrwawszych w swojej wielowiekowej historii. W 1799 roku miasto zostało oblężone przez wojska Napoleona. Francuski wysłannik, który wzywał mieszkańców miasta do poddania się, został ścięty, a jego ciało wrzucono do morza. Rozwścieczyło to Napoleona i jego żołnierzy, który przypuścili szturm na Jafę, szybko ją zdobywając. Miejscowa ludność cywilna, w tym chrześcijanie, była masowo grabiona i mordowana, zaś żołnierze broniący miasta schronili się w cytadeli. Nakłaniani przez francuskich generałów za obietnicą darowania życia, opuścili oni twierdzę. Doprowadzeni na brzeg morza zostali rozstrzelani lub zabici bagnietami. Szacuje się, że w ten sposób zamordowano od półtora tysiąca do trzech tysięcy obrońców Jafy. W mieście wybuchła epidemia dżumy, która zdziesiątkowała pozostającą przy życiu ludność. W XIX wieku Jafa zaczęła się odradzać, głównie za sprawą handlu jedwabiami i pomarańczami.

Wzgórze Wiosny

W połowie XIX wieku w Jafie zamieszkiwała nieliczna grupa Żydów sefardyjskich, do której z czasem dołączyli Mizrachijczycy z Maroka oraz niewielka społeczność Żydów aszkenazyjskich z Europy. Na początku lat 80. XIX wieku w mieście mieszkało przeszło 1,5 tysiąca Żydów. Wraz z pierwszą aliją, tj. masowym powrotem ludności pochodzenia żydowskiego do Ziemi

Chaotyczna zabudowa w Jafie

Izraela, która rozpoczęła się w 1881 roku, w Palestynie osiedliło się ponad 25 tysięcy Żydów, głównie z Rosji. Część z nich zaczęła budować domy poza północnymi murami Jafy, dając w 1887 roku początek dzielnicy Neve Cedek.

Wraz z kolejną aliją, już na początku XX wieku, powstały dwa nowe żydowskie osiedla – Ahuzat Bayit w 1906 roku i Nahalat Binyamin w 1909 roku. W 1910 roku dla żydowskiego osadnictwa na peryferiach Jafy przyjęto nazwę Tel Awiw, co oznacza w języku hebrajskim „Wzgórze Wiosny” lub „Wiosenne Wzgórze”. Wiosna, jako symbol odrodzenia, jest odniesieniem do budowy nowego państwa żydowskiego w Ziemi Izraela. Nowa osada rozwijała się w zawrotnym tempie, lecz wybuch I wojny światowej przerwał jej pomyślne lata. Kontrolę nad Palestyną przejęli Brytyjczycy.

W 1917 roku w liście brytyjskiego ministra spraw zagranicznych Arthura Balfoura do Waltera Rothschilda, przewodniczącego społeczności żydowskiej w Wielkiej Brytanii, padły słowa wyrażające poparcie dla utworzenia w Palestynie „żydowskiej siedziby narodowej”. W podobnym czasie inni wysocy rangą brytyjscy urzędnicy, w tym wysoki komisarz Egiptu Henry McMahon mieli poprzeć arabskie dążenia niepodległościowe.

Zarówno Arabowie, jak i Żydzi, w obliczu pokrętej polityki Wielkiej Brytanii, zaczęli obawiać się o swoją przyszłość i szybko pomiędzy tymi dwoma narodami doszło do poważnych napięć, czego efektem były zamieszki w Jafie w maju 1921 roku, w wyniku których śmierć poniosły zarówno dziesiątki Arabów, jak i Żydów. Stanowiący mniejszość Żydzi zaczęli uciekać z Jafy i osiedlać się w Tel Awiwie, którego populacja z 2 tysięcy w 1920 roku wzrosła do 34 tysięcy w 1925 roku.

Dojście nazistów do władzy w Niemczech spotęgowało ruchy migracyjne w Palestynie. W 1937 roku w Tel Awiwie mieszkało już przeszło 150 tysięcy osób. Wrogość Arabów wobec dążeń państwowotwórczych Żydów zmusił tych drugich do budowy własnego portu morskiego i portu lotniczego w Tel Awiwie, dzięki czemu miasto uniezależniło się od Jafy i zaczęło się rozwijać jako oddzielny, w pełni samodzielny ośrodek miejski.

Irgum – Narodowa Organizacja Zbrojna, Jafa 1948 rok. Foto wikimediacommons

Po zakończeniu II wojny światowej Organizacja Narodów Zjednoczonych przyjęła rezolucję w sprawie podziału Palestyny, zgodnie z którą Tel Awiw miał się znaleźć w granicach państwa utworzonego przez Żydów, a Jafa w granicach państwa Arabów. Muzułmanie odrzucili jednak plan, w konsekwencji czego w 1948 roku wybuchła wojna domowa. Oddziały żydowskie zajęły wiele strategicznych punktów Palestyny, w tym Jafę. W kwietniu 1948 roku w mieście pozostali już tylko nieliczni Arabowie. Mający kontrolę nad wieloma palestyńskimi terenami Żydzi 14 maja 1948 roku ogłosili powstanie niepodległego państwa Izrael ze stolicą w Tel Awiwie, który pełnił tę funkcję przez osiem miesięcy, do czasu przeniesienia jej do Jerozolimy. W kwietniu 1949 roku Tel Awiw i Jafę połączono w jedno miasto.

Krwawa strona konfliktu izraelsko-palestyńskiego

Trwający od dziesięcioleci konflikt pomiędzy Żydami a Palestyńczykami i innymi Arabami, choć skoncentrowany w głównej mierze w Strefie Gazy i na Zachodnim Brzegu, pozostawił swój krwawy ślad również w Tel Awiwie. W nocy z 4 na 5 marca 1975 roku członkowie palestyńskiej organizacji al-Fatah, po przybyciu z Libanu na egipskim statku, zaatakowali położony przy plaży trzygwiazdkowy hotel Savoy. Początkowo atak planowany był na jeden z młodzieżowych klubów i operę, jednak po opuszczeniu plaży terroryści stracili orientację w terenie, a hotel Savoy był jedynym oświetlonym budynkiem w pobliżu. W wyniku napaści śmierć poniosło ośmioro zakładników, w większości obywateli innych państw, siedmiu terrorystów oraz trzech przedstawicieli izraelskich służb specjalnych i mundurowych.

Ofiarą konfliktu izraelsko-palestyńskiego stał się również Icchak Rabin, dwukrotny premier Izraela, laureat Pokojowej Nagrody Nobla z 1994 roku. Był zaangażowanym orędownikiem pokoju między Żydami a Palestyńczykami, czego efektem było zawarte w 1993 roku w Oslo porozumienie, będące podstawą funkcjonowania Palestyńskich Władz Narodowych, tzw. Autonomii Palestyńskiej.

Ugodowa polityka Rabina względem Arabów spotkała się z olbrzymią krytyką środowisk nacjonalistycznych i prawicowych. Po pokojowym wiecu wieczorem 4 listopada 1995 roku na Placu Królów Izraela w Tel Awiwie dokonano zamachu z broni palnej na premiera, w efekcie którego ten dwie godziny później zmarł w miejscowym szpitalu.

Zamachowcem okazał się ultraprawicowiec Jigal Amir, który twierdził, że pokojowe negocjacje zagrażają bezpieczeństwu Izraela i żywił nadzieję, że śmierć Rabina zatrzyma ten proces. Niestety, w konsekwencji tego aktu terroryzmu w nowych wyborach parlamentarnych w 1996 roku zwyciężyła konserwatywna, prawicowa partia Likud z Binjaminem Netanjahu na czele, a konflikt Żydów z Palestyńczykami przybrał znowu na sile.

Z Płońsku do Tel Awiwu

W Płońsku w 1886 roku, w ówczesnym Królestwie Polskim będącym częścią Imperium Rosyjskiego, urodził się Dawid Grün, znany pod nazwiskiem Ben-Curion – jeden z głównych założycieli państwa żydowskiego. To on jako pierwszy złożył podpis pod Deklaracją Niepodległości Izraela 14 maja 1948 roku. Najpierw stanął na czele rządu tymczasowego (1948-1949), a następnie został premierem w pierwszym rządzie Izraela, utworzonym 10 marca 1949 roku.

Panorama Tel Awiwu

Już w młodości wspierał ruchy nawołujące Żydów do emigracji z Europy Wschodniej do Palestyny. Początkowo przeważający wpływ miała na to działalność jego ojca – Awigdora Grüna, prawnika i lidera żydowskiej organizacji Chowej Syjon, wspierającej powrót Żydów do Ziemi Izraela. Z czasem, obserwując antysemickie nastroje, zwłaszcza w Europie Wschodniej, sam zdecydował się wyemigrować do Palestyny. Niedługo po przyjeździe został wybrany na członka Komitetu Centralnego oddziału partii Poalej Syjon w Jafie, której celem była budowa socjalistycznego i bezklasowego państwa żydowskiego w Palestynie.

Po śmierci w 1917 roku wieloletniego przewodniczącego partii – Bera Borochowa, nastąpił w niej rozłam. Ben-Gurion stanął na czele nowo utworzonej partii Achdut ha-Awoda, która w 1930 roku połączyła się z syjonistyczną partią Hapoel Ha-Cair, tworząc partię Mapai. W 1931 roku Ben-Gurion już jako przewodniczący tej partii zamieszkał w Tel Awiwie.

W domu, w którym do 1968 roku mieszkał pierwszy premier Izraela, dziś jest muzeum poświęcone jego działalności. Wystrój wnętrza budynku pozostał niezmienny i wygląda dokładnie jak za życia Ben-Guriona. Na drugim piętrze znajduje się czteropokojowa biblioteka, w której polityk zgromadził około 20 tysięcy książek w różnych językach, między innymi w greckim, łacińskim, hebrajskim, tureckim i francuskim, głównie o tematyce religijnej i historycznej. Po śmierci Ben-Guriona jego nazwiskiem nazwano największy w Izraelu port lotniczy, położony kilkanaście kilometrów na południowy wschód od Tel Awiwu. Lotnisko obsługuje rocznie około 25 milionów pasażerów.

Felaszowie – „dom Izraela”

Największą grupę narodowościową w Tel Awiwie-Jafie stanowią Żydzi, blisko 90% mieszkańców. Arabowie liczą 4,5% i zamieszkują głównie Jafę. Wśród Arabów najwięcej jest muzułmanów – 82,8%, chrześcijanie stanowią 16,4%, a Druzowie 0,8%.

Wśród Żydów wyróżnia się cztery główne grupy: Askenazyjczyków (Żydów pochodzących z Europy, Ameryki Północnej, Ameryki Południowej, Australii i południowej Afryki), Sefardyjczyków (Żydów z Półwyspu Iberyjskiego), Mizrachijczyków (Żydów z Afryki Północnej, Azji Środkowej,

Nowoczesna architektura Tel Awiwu

Szerokie, piaszczyste plaże w Tel Awiwie

Bazar Karmel – najpopularniejszy bazar w Tel Awiwie. Foto – Adobe Stock

Kaukazu i z Półwyspu Arabskiego) oraz Felaszów (Żydów z Etiopii).

Pierwotnie Felaszowie, nazywani „Czarnymi Żydami”, zamieszkiwali tereny Etiopii na północ od jeziora Tana. Sami o sobie mówią „Bete Israel” lub „Beta Jisrael”, co oznacza „dom Izraela”, choć ich pochodzenie i sposób przyjęcia przez nich judaizmu nie są jasne. Mogą być potomkami zjudaizowanych osadników z Półwyspu Arabskiego, którzy osiedli w Etiopii około X wieku. Tradycyjne przekazy wskazują na pokrewieństwo Felaszów z Menelikiem, pierwszym królem Etiopii, legendarnym synem króla Salomona i królowej Saby. Według innej teorii są potomkami uchodźców ze zburzonej przez Rzymian Jerozolimy w 70 roku n.e.

Etiopczycy uważają z kolei, że Felaszowie są potomkami wcześniej zjudaizowanej miejscowej ludności, która odrzuciła chrześcijańskie nauki biskupa Frumencjusza, uważanego za apostoła Etiopii, i przez to wygnanej nad jezioro Tana. Felaszowie z Etiopii nie znali języka hebrajskiego. W swej liturgii wykorzystywali język gyyz, obecnie język liturgiczny Ortodoksyjnego Kościoła Etiopskiego, wcześniej używany w królestwie Aksum. Ich językiem codziennym był język kwara z grupy języków kuszyckich.

W latach 80. XX wieku w Etiopii wybuchła klęska głodu. Rząd Izraela, realizując politykę syjonizmu, zdecydował o ewakuacji Felaszów z tego afrykańskiego kraju. Od 1984 do 1991 roku z Afryki wywieziono ponad 22 tysiące etiopskich Żydów. Napotkali oni jednak trudności związane z adaptacją do nowego kręgu kulturowego. Bariera językowa, problemy ze znalezieniem pracy, brak wykształcenia, analfabetyzm zepchnęły Felaszów na margines społeczny. Co jakiś czas w Tel Awiwie wybuchają zamieszki, podczas których narzekający na ubóstwo i dyskryminację etiopscy Żydzi, domagają się poprawy ich warunków bytowych, w tym wyrównania wynagrodzenia w stosunku do pozostałych Żydów za te same prace.

Białe Miasto

Rozwijający się w szybkim tempie, sąsiadujący z Jafą, budowany od podstaw Tel Awiw potrzebował coraz to nowych osiedli. W 1925 roku Patrick Geddes, brytyjski socjolog, geograf i urbanista, stworzył plan rozbudowy miasta, który jeszcze

tego samego roku został zaakceptowany przez radę miejską pod przewodnictwem Meira Dizengoffa.

Projekt zakładał budowę nowoczesnych, szerokich tras komunikacyjnych z pasami zieleni i licznymi parkami. W latach 20. i 30. XX wieku do Palestyny napłynęła liczna grupa imigrantów żydowskiego pochodzenia z Rzeszy Niemieckiej, a wraz z nią wielu architektów i urbanistów. Zaprojektowane przez nich budynki wybudowano w myśl zasad architektury szkoły Bauhaus oraz francuskiego architekta Le Corbusiera, przedstawiciela modernistycznego stylu międzynarodowego, i wkomponowano w przestrzeń zgodnie z założeniami planu Geddesa.

Do połowy XX wieku powstało blisko 4 tysiące takich domów. Jest to największe na świecie skupisko budynków w tym stylu architektonicznym. Z tego powodu w 2003 roku UNESCO zdecydowało się wpisać Białe Miasto na Listę Światowego Dziedzictwa. Na szczególną uwagę zasługuje symbolicznie zaprojektowana dzielnica Neve Sha'anán. Jej główne ulice układają się w kształt siedmioramiennej menory.

Globalna metropolia

Tel Awiw-Jafa jest metropolią globalną kategorii Beta+ (2020) według organizacji Globalization and World Cities Research Network, think tanku powstałego na Wydziale Geografii Uniwersytetu w Loughborough. Zgodnie z koncepcją tego komitetu metropolię globalną definiuje się jako ośrodek miejski o silnych powiązaniach z innymi miastami, które mają znaczący wpływ przede wszystkim na sprawy gospodarcze i ekonomiczne w skali świata, ale także polityczne i społeczne.

Pierwsza tego typu klasyfikacja powstała w 1998 roku. Obejmuje trzy główne kategorie: Alfa (z czterema podkategoriami), Beta (z trzema podkategoriami) oraz Gamma (z trzema podkategoriami), oraz dwie dodatkowe klasy miast wysoce wystarczających, tj. takich, które nie zależą nadmiernie od metropolii globalnych. Wśród bliskowschodnich miast wyżej od Tel Awiwu sklasyfikowane zostały tylko Dubaj (Alfa+) oraz Rijad (Alfa-). W tej samej kategorii Beta+ umieszczone zostały z kolei Bejrut oraz Doha.

Kosmopolityczny charakter Tel Awiwu znajduje odzwierciedlenie w liczbie turystów odwiedzających miasto. Rocznie

na „Wzgórze Wiosny” przybywa ponad 2,5 miliona osób. Przyciągają je między innymi szerokie, piaszczyste, śródziemnomorskie plaże ciągnące się na dystansie 14 kilometrów. Wzdłuż plaż biegnie promenada, przy której mieszczą się klimatyczne kawiarnie i restauracje. Nadbrzeże to także miejsce, gdzie mieszczą się liczne bary i dyskoteki, a zabawa trwa do późnych godzin nocnych. Z tego powodu o Tel Awiwie mówi się, że jest miastem, które nigdy nie zasypia.

W lipcu i w sierpniu średnia dobową temperatura powietrza wynosi około 26°C, przy czym w ciągu dnia przekracza 29°C, nocą zaś spada do 23°C. Średnia dobową temperatura powietrza przekracza 20°C, od maja do października. Najchłodniejszym miesiącem jest styczeń, w którym średnia temperatura osiąga niecałe 14°C. Styczeń to także najbardziej deszczowy miesiąc w mieście. Spada wtedy około 150 mm deszczu, a liczba dni z opadem wynosi 13. Okres lata, od czerwca do września, pozbawiony jest właściwie opadów. Rozgrzanym plażom towarzyszy także ciepłe Morze Śródziemne. W sierpniu i we wrześniu średnia dobową temperatura wody przekracza 28°C. W ciągu roku nie spada poniżej 17°C, minimum osiągając w lutym i marcu – odpowiednio 17,6 i 17,8°C.

Bogactwo smaków

Kuchnia Izraela to feeria barw świeżych warzyw i owoców. Raj dla wegan i wegetarian. Jednym z najpopularniejszych dań jest sabich – kanapka z chleba pita, faszerowana grillowanym bakłażanem, świeżym ogórkiem i pomidorem, ugotowanym na twardo jajkiem, z sosem tahini, okraszona żugem – ostrym sosem wywodzącym się z kuchni jemeńskiej, którego pod-

stawą jest duża ilość ziół, w tym kolendry, natki pietruszki, kardamonu i kuminu.

Będąc w Tel Awiwie, nie sposób nie spróbować obecnego na każdym kroku hummusu, pasty przyrządzanej z gotowanych i przetartych nasion ciecierzycy. Popularne jest podawanie hummusu z szakszką, czyli niczym innym jak z jajkami w aromatycznym sosie z pomidorów, cebuli i papryki. W picie oprócz sabichu bardzo często podaje się falafel, smażone w głębokim tłuszczu kotleciki z ciecierzycy bądź bobu, w towarzystwie świeżych warzyw i sosu na bazie pasty tahini.

Prawdziwym symbolem Tel Awiwu jest sok z granatów. Idąc ulicami miasta, bardzo często natknąć się można na stragany wypełnione po brzegi tymi owocami. Świeżo wyciskany gęsty i orzeźwiający sok z granatu jest zbawienny w upalne dni.

Jednym z najpopularniejszych, zarówno wśród miejscowych, jak i turystów miejsc, gdzie można zjeść świeżo przyrządzone przekąski oraz napić się świeżo wyciskanego soku z granatów lub pomarańczy jest Bazar Karmel, największe targowisko w mieście. Oferuje ono także liczne rodzaje przypraw, oliwek i chałwy.

Tel Awiw to idealne miejsce na tzw. city break. Przed wybuchem pandemii COVID-19, której szczyt przypadł na 2020 rok, miasto było chętnie odwiedzane przez Polaków. Stanowili oni jedną z najliczniejszych grup turystów, ustępując jedynie Amerykanom, Francuzom, Rosjanom, Niemcom i Brytyjczykom. I choć stosunki dyplomatyczne polsko-izraelskie są dość napięte, to Polacy w Izraelu traktowani są przyjaźnie. Dość powiedzieć, że znacznie ponad jeden milion mieszkańców tego państwa urodziło się na polskiej ziemi lub są potomkami takich osób. Tel Awiw budowali ludzie, którzy tworzyli także Polskę. Warto o tym pamiętać.

Fotografie: Mariusz Bąk

Stoisko z przyprawami na jednym z miejskich targowisk

Szakszuka z hummusem, podawana z chlebem pita i marynowanym imbirem

Stoisko z granatami na Bazarze Karmel

Nowa stolica Egiptu – megamiasto remedium na problemy demograficzne?

Stolica Egiptu? Kair! Tak było, odkąd pamiętamy. Ale już wkrótce trzeba będzie zmieniać przyzwyczajenia – na pustyni powstaje zupełnie nowa metropolia, która lada moment zastąpi przeludniony Kair w roli stolicy kraju. Rozmach projektu robi wrażenie, choć niektóre powody budowy nowej stolicy mogą budzić wątpliwości.

Filip Faliński

podróżnik, dziennikarz, autor bloga StacjaFilipa.pl

Po godzinnej podróży nową linią pociągu podmiejskiego wysiada się na stacji o nazwie Miasto Kultury i Sztuki. Tuż obok wyrasta gigantyczny budynek nowej opery. Z tyłu majaczy cień Iconic Tower – od niedawna najwyższego budynku Afryki (393,8 m). Wszędzie trwają prace, ale prawie nic tu jeszcze nie jest skończone. Oto egipska Nowa Stolica Administracyjna (tak roboczo nazwano powstające na pustyni miasto – krążą słuchy, że jego ostateczną nazwą ma być po prostu Egipt, ale na razie nie podjęto jeszcze żadnych oficjalnych decyzji).

Póki co w mieście nie ma ani sklepu, ani nawet automatu z batonikami i wodą. Ale już wkrótce nowa metropolia ma się szczycić szeregiem rekordów architektonicznych: oprócz wspomnianego najwyższego wieżowca Afryki będzie tu można podziwiać największy meczet i największą chrześcijańską katedrę na kontynencie, gigantyczny kompleks polityczno-wojskowy, a w przyszłości także monumentalny megawieżowiec Oblischo Capitale, wznoszący się na wysokość aż kilometra!

Decyzja o budowie nowego miasta zapadła w 2015 roku. Dziś widać, że niemal wszystkie założenia zostaną wypełnione. Pustynia na wschód od Kairu zmieniła się w jeden wielki plac budowy. Nowe bloki ciągną się kilometrami, a część ogromnych reprezentacyjnych budynków została już ukończona. Są to m.in. niektóre siedziby ministerstw, ogromny meczet, pomnik nieznanego żołnierza, pałac prezydencki

oraz opera. Ale ukończenie nie oznacza oddania do użytku. Do tej pory jedyną funkcjonującą częścią Nowej Stolicy jest... kolej. Nowoczesne pociągi pojawiły się tu na długo przed mieszkańcami i póki co wożą powietrze.

Ucieczka z przeludnionego Kairu

Według planów powierzchnia Nowej Stolicy Administracyjnej ma wynieść 725 km² (to mniej więcej tyle, ile półtoręj Warszawy). Na tym terenie ma zamieszkać około siedmiu milionów ludzi.

Oficjalny powód budowy miasta to drastyczne przeludnienie dotychczasowej stolicy – Kairu. Trudno się nie zgodzić – współczesny Kair to niebywale ciasny labirynt zabudowy wysokiej na kilkanaście pięter. Chaotycznie sklecone bloki ciągną się po horyzont, a większość mieszkańców żyje bez dostępu do jakiegokolwiek przestrzeni zielonej. Dojmujące wrażenie przeludnienia potęgują wszechobecne śmieci i brak jakiegokolwiek organizacji ruchu. Samochody są wszędzie, jeżdżą byle jak, a pomiędzy nimi przemykają piesi i dzikie zwierzęta.

Nie da się ukryć, że Egipt ma problem z demografią. Każdego roku liczba ludności kraju powiększa się o około półtora miliona osób; ostatni milion pojawił się w ciągu zaledwie 221 dni. W 2000 roku w Egipcie żyło niespełna 70 milionów ludzi, a obecnie – aż 105-107 milionów (oficjalne dane z 2021 roku mówią o ponad 104 mln Egipcjan). Przez dwie dekady populacja państwa nad Nilem powiększyła się o rozmiar Polski. W skali świata jest to 14. państwo pod względem liczby ludności; na kontynencie afrykańskim trzecie (po Nigerii oraz Etiopii)¹.

¹ Źródło danych: Bank Światowy. Dostęp online: https://data.worldbank.org/indicator/SP.POPTOTL?locations=EG&most_recent_value_desc=true (data dostępu: 23.12.2022)

Aby nadążyć za wskaźnikami demograficznymi, każdego roku Egipt musi zbudować około 600 tys. nowych domów². W praktyce domy nierzadko budują się same – kolejne piętra wyrastają z chaotycznie skleconych bloków, jakie gęsto porastają egipskie miasta. Nawet na prowincji widok skupiska kilkunastometrowych bloków nie jest już niczym dziwnym. Egipcjanie po prostu nie mają gdzie mieszkać, bo większą część terytorium kraju pokrywa pustynia. Do dziś raczej rzadko zabudowywana.

Wszystko to prowadzi do sytuacji, w której rząd Egiptu nieśmiało zaczyna przebiekiwać o ograniczaniu dzietności. „Dwoje dzieci wystarczy” – głosi hasło pierwszej narodowej kampanii planowania rodziny, przypominając chińską politykę jednego dziecka. Ale póki co pewniejszym sposobem na rozładowanie przeludnienia wydaje się po prostu zabudowanie pustyni.

Dlaczego na świecie przenosi się stolice?

Nic dziwnego, że w porównaniu do dzisiejszych realiów wizja miasta przyszłości, z szerokimi alejami, wielkimi budynkami, nowymi dzielnicami mieszkalnymi i zaplanowaną od

zera siecią transportową, może budzić zachwyt. Ale w analitycznych tekstach politologów pojawiają się jeszcze inne powody budowy nowej stolicy. Kair, jako miasto pełne zaułków i ciasnych uliczek, tworzy policji problemy z pacyfikacją ewentualnych protestów (a przypomnijmy, że w niedawnym czasie kraj przeżył aż dwie rewolucje – w 2011 i 2013 roku). Tymczasem na dziesięciopasmowych arteriach skutecznie protestować się nie da – policja i wojsko mogą skutecznie odgrodzić teren, wyłapywać uciekających demonstrantów, a nawet prowadzić akcję z powietrza.

Z podobnych powodów nowe stolice powstają i w innych krajach o niezbyt dobrej reputacji pod względem wolności obywatelskich. W 2005 roku birmańska junta wojskowa przeniósła stolicę z Rangun, największego miasta kraju, do nowo wybudowanego miasta Naypidaw. Oficjalnym powodem przeprowadzki administracji państwowej była konieczność zwiększenia obecności wojskowo-politycznej w centralnych regionach Mjanmy. W praktyce uzyskano dokładnie to, o czym wspomina się także w przypadku nowej stolicy Egiptu – niewielkie, pełne wojska miasto, położone wiele godzin drogi od dużych ośrodków miejskich. Raj dla wojskowych satrapów na emeryturze.

² Szacunki egipskiego ministra mieszkalnictwa Asema El Gazarra, źródło: <https://www.thenationalnews.com/weekend/2022/10/07/booming-birth-rate-is-giving-egypt-growing-pains/>

Meczet Al-Fattah Al-Aleem może pomieścić aż 17 tys. wiernych

Biznesowe city w budowie

The Iconic Tower to od niedawna najwyższy budynek Afryki (393,8 m). W planach budowy nowej stolicy jest jednak miejsce na dużo wyższy wieżowiec – Oblischo Capitale o kształcie egipskiego obelisku i wysokości aż 1000 m

Ogromne arterie mają zapobiegać korkom... i protestom

Na oddanych do użytku stacjach kolei wiszą plakaty stawiające prezydenta Abd al-Fattaha as-Sisiego

Mural na stacji metra w Kairze przypomina inną wielką egipską inwestycję z pogranicza geopolityki i gospodarki – budowę Nowego Kanału Sueskiego (2014-2015). Dzięki przekopaniu nowej nitki kanału znacznie zwiększyła się przepustowość tego niezwykle ważnego szlaku wodnego łączącego Morze Śródziemne z Morzem Czerwonym. Kapitał polityczny zbija na tym obecny prezydent kraju.

Z powodu przeludnienia dotychczasowej stolicy – Lagos – na początku lat 90. XX wieku przeniesiono także stolicę Nigerii. Nowe miasto – Abudżę – wybudowano od zera w środkowej części kraju. Niedługo później w podobny sposób zmieniono stolicę Kazachstanu (z miasta Ałmaty na położoną w północnej części kraju Astanę, co w języku kazachskim dosłownie znaczy „stolica”). Z powodów infrastrukturalnych stolicą Sri Lanki od 1982 roku jest Sri Jayawardenepura Kotte, a nie największe miasto – Kolombo. Z dawniejszych przykładów można by wymienić budowę nowej stolicy Pakistanu (Islamabad), a historycznie pewnie trzeba by wspomnieć także o Australii (Canberra), Kanadzie (Ottawa) czy nawet... Stanach

Dzisiejszy Kair to pełne smogu, przeludnione miasto o niezwykle dużej gęstości zaludnienia. Na zdjęciu skrajny przykład – slums Mansheya Nasir

Zjednoczonych (Waszyngton). Wkrótce do listy krajów, które wyprowadzają rządy do mniejszych miast dołączy Indonezja – na wyspie Borneo powstaje właśnie nowa stolica, Nusantara, która zastąpi zatłoczoną Dżakartę.

Każdy z tych przykładów jest inny, ale – zwłaszcza w przypadku nowych stolic – można znaleźć pewne cechy wspólne. Po pierwsze: wspomniana już wyżej ucieczka „przed tłumem” oraz protestami. Po drugie: aspekt prestiżu. Rządy krajów rozwijających się mogą przyjmować ważne delegacje polityków i biznesmenów w sterylnych warunkach luksusowych miast dla elity. Po trzecie: kwestia realizacji wielkich projektów sygnowanych nazwiskami konkretnych władców. To zwłaszcza przypadek Astany (wielkiego projektu wieloletniego prezydenta Kazachstanu, Nursułtana Nazarbajewa) oraz właśnie Nowej Stolicy Administracyjnej Egiptu, której projekt forsuje prezydent Abd al-Fattah as-Sisi.

Oczko w głowie prezydenta

Nowa stolica Egiptu to prezydencka perła w koronie, co rzuca się w oczy. Zdjęcia prezydenta wiszą na każdym kroku, a w wagonie leci zapętlone wideo z Abd al-Fattahem as-Sisim otwierającym nowe drogi i spotykającym się z prezydentem Chin. Uwagę zwraca także absurdalny poziom ochrony inwestycji. Stacje nowej kolei są dosłownie naszpikowane ochroniarzami i policją, co w porównaniu z pustymi pociągami sprawia dziwne wrażenie. Obok siebie potrafi stać nawet kilkunastu ochroniarzy.

Wszystko jest tu robione z wielkim rozmachem, czego bodaj najlepszym przykładem – oprócz wieżowców i świątyń – jest Oktagon, ośmiokątna siedziba sztabu egipskiej armii. Już sama forma budynku wydaje się być bezpośrednim wyzwaniem rzuconym Stanom Zjednoczonym. Jednak Oktagon bije waszyngtoński Pentagon na głowę pod względem powierzchni – egipska armia ma do dyspozycji aż 7,5 razy większą powierzchnię biurową, niż amerykańska.

A to zaledwie jeden z etapów modernizacji kraju – wszystkie te inwestycje stanowią element projektu zwanego Egypt Vision 2030. Pod rządami Abd al-Fattaha as-Sisiego podjęto ambitne plany transformacji państwa w kilku kluczowych obszarach, od jakości życia mieszkańców po modernizację armii. Można podejrzewać, że część planów uda się zrealizować z nawiązką (fundusze na wojsko), inne pozostaną natomiast w sferze science fiction (eliminacja ubóstwa do 2030 roku).

Tak czy inaczej – powinniśmy przestać kojarzyć Egipt wyłącznie z bogatą historią starożytności oraz z kurortami nad Morzem Czerwonym. Najludniejszy kraj arabski i najpotężniejsze afrykańskie państwo pod względem militarnym³ zasługuje na uwagę także w wielu innych obszarach.

Fotografie: Filip Faliński

³ Ranking Global Firepower 2022

Słynne miejsca – od zachwytu po niedosyt

Marek Marcola

podróżnik, autor bloga przez6kontynantow.pl

■ W swoich podróżach widziałem większość sztandarowych zabytków świata na wszystkich kontynentach. Jedne zrobiły na mnie kolosalne wrażenie, przy innych poczułem rozczarowanie. Niektóre moje odczucia mogą być zaskoczeniem dla Czytelnika, gdyż są jakby wbrew powszechnym opiniom.

Mur Chiński – Niedosyt

Nie mam pretensji o to, że muru nie widać z kosmosu. Nie widać go nawet z podchodzącego do lądowania samolotu, bo stapia się kolorystycznie z górskim otoczeniem. Ale największe rozczarowanie spowodowało to, że fragment, który oglądałem w Badaling na przedmieściach Pekinu to rekonstrukcja. Nie wiem nawet czy wykorzystano stary materiał, czy też nowy. Trzeba przyznać, że mur się pięknie prezentuje, jest fotogeniczny, ale to ... podrobka.

Angkor, Kambodża – Zachwytu

Pozostałości po dawnej stolicy państwa Khmerów zajmują powierzchnię 400 km². To niewiele mniej od współczesnej Warszawy. Tyle że Angkor funkcjonował do I połowy XV wieku, a wtedy ówczesna polska stolica była jakieś 200 razy mniejsza. Na cały kompleks składa się blisko 30 różnych założeń urbanistycznych, z których najważniejszy to Angkor Wat. To świątynia, która najpierw była dedykowana wyznawcom hinduizmu, a potem przekształciła się w centrum buddyjskie. Już z daleka w oczy rzucają się wieże, z których najwyższa mierzy sobie aż 65 metrów. Jednak największy podziw wywołuje długi na 900 metrów relief, na którym wykuto 20 tysięcy postaci związanych z religią Indii.

Skalne kościoły w Lalibeli, Etiopia – Zachwytu

Zachwytu, i to jeszcze jaki. Gdyby te 11 kościołów znajdowało się bliżej bogatego świata i były odwiedzane przez miliony turystów, a nie tysiące – wygrywałyby każdy konkurs na 7 Cudów Świata. Bezapelacyjnie! W tureckiej Kapadocji są również skalne kościoły, ale wykonano je w grotach. Natomiast tu usunięto materiał kamienny nie tylko wewnątrz, ale i z zewnątrz. Tym samym utworzono ściany z tego co pozostało. Ogromna praca, nader trudna nawet przy dzisiejszej technice. Jak to było możliwe na przełomie XII i XIII wieku? Może rzeczywiście, jak twierdzą Etiopczycy, ludzie budowali w dzień, a aniołowie w nocy. Dodatkowo w środku znajdują się liturgiczne skarby bezcennej wartości. Czego miejscowi chyba sobie do końca nie uświadamiają.

Plac Dżami al-Fana w Marrakeszu, Maroko – Niedosyt

Chyba za dużo się spodziewałem po kultowym placu, rozslawionym onegdaj przez hippisów, którzy poprawiali sobie nastrój miejscowymi wyrobami i przy okazji podziwiali tutejszy folklor. Od samego początku zalatywało mi jakąś sztucznością, pokazami pod turystę, komercją, słowem – fałszywą nutą. W sumie uznałem, że plac najlepiej prezentuje się z góry, skąd tych braków nie widać. Spodobała mi się natomiast medyna, czyli starówka, pełna zakamarków, które najbardziej tworzą nastrój danego miejsca. Niestety, tu też było coś co to psuło: beczelni motorowrzyści, wjeżdżający z impetem w tłum i przeciskający się przez najwęższe przejścia nie bacząc na pieszych. A znaki „zakaz wjazdu” były wszędzie...

Petra, Jordania – Niedosyt

Ktoś powie, że Petra to taki wspaniały zabytek, a ja wybrzydząm. Owszem, też podobała mi się tzw. Szczelina, najbardziej przy końcu, gdy otwiera się widok na tzw. Skarbiec Faraona. Obrazek rzeczywiście niezapomniany. Ale w środku Skarbiec jest pusty. Jakby bez duszy. I niestety podobnie jest w innych obiektach miasta Nabatejczyków, które kwitło między III wiekiem p.n.e. do I po narodzeniu Chrystusa. Po zajęciu tych terenów przez Rzymian pojawiły się nowe budowle, jak teatr, forum i termy. Ładne, i to wszystko.

Cerkiew Świętej Trójcy, Stepancmina, Gruzja – Zachwyt

Żeby dostać się tam z Tbilisi trzeba najpierw przejechać tzw. Gruzińską Drogą Wojenną przez Kaukaz. Brzmi groźnie, ale w sumie przejazd jest łatwy i bezpieczny. Po dotarciu do miasta Stepancmina – dawniej Kazbegi – należy wspiąć się 400 metrów do wysokości 2170 m n.p.m., gdzie znajduje się najpiękniej położona świątynia w Gruzji. Latem wokół niej kłębią się tłumy pielgrzymów i turystów, ale ja dotarłem wczesną wiosną, kiedy była totalna pustka. Mogłem zupełnie sam do woli delectować się przuroczym miejscem ze szczytem Kazbek w tle, sięgającym jeszcze prawie 3 kilometry wyżej. Ale najważniejsza jest cerkiew, którą wybudowano w XIV wieku o typowej architekturze dla tych terenów. Sama w sobie byłaby godna odwiedzenia, ale ma jeszcze niezwykle otoczenie.

Klasztor Chor Wirap, Armenia – Zachwyt

Jak tu się nie zachwycać klasztorem, który nie dość, że jest stary, bo z VII wieku to jeszcze ma fantastyczne położenie? Leży bowiem na wprost świętej góry Ormian, Araratu, która znajduje się już w Turcji! Granica przebiega bardzo blisko murów monastynu. Ściągają tu pielgrzymki Ormian z całego świata, którzy modlą się i przy okazji patrzą tęsknie na utracony szczyt. Aby przypominać wciąż o Araracie, w Armenii nazwano jego imieniem chyba wszystko, co się dało – od koniaku po hotele.

Piramidy w Teotihuacán, Meksyk – Zachwyt

Względem egipskich w Gizie te w Teotihuacán pod meksykańską stolicą są małe, najwyższa – Słońca – ma zaledwie 75 metrów, ta Księżycy mierzy 43 metry. Ale razem, wraz z tzw. Cytaclą i mniejszymi świątyniami stanowią imponujące centrum dawnego miasta. Ale czyjego? Aztecy, którzy dotarli na te ziemie kilkaset lat po ich opuszczeniu przez budowniczych, nadali obecne nazwy. Co ciekawe, coś pozostało z tych pogańskich czasów we współczesnych mieszkańcach Meksyku, przecież katolików. Jak są już na szczycie Piramidy Słońca podnoszą ręce w stronę najbliższej gwiazdy i coś tam sobie mamrocą. Pewnie jakieś modlitwy. Jaki ten świat jest dziwny.

Piramidy w Gizie, Egipt – Zachwyt +++

Chyba wszystko już powiedziano i napisano o tych cudach starożytności, więc nie powinno być zaskoczeń. A jednak! Jak stanie się w ich obliczu człowiek jest onieśmielony i czuje się taki mały i nietrwały. Przecież nie mówią wieki, tylko tysiąclecia. Widziałem prawie wszystkie najważniejsze zabytki świata, ale piramidy przebijają je wszystkie. Banal, ale prawdziwy.

Tadž Mahal, Indie – Zachwyt +

Tutaj nie może być inaczej. Musi być zachwyt. Mauzoleum wzniesione przez władcę imperium Wielkich Mogolów na cześć przedwcześnie zmarłej żony jest budowlą skończenie piękną. Tam nie można grymasić i szukać niedoskonałości, no bo jak poprawić ideał. Chodziłem wokół i nie mogłem się nim nasycić. A jestem często dość krytyczny, jeżeli chodzi o architekturę. Jedynie żałowałem, że dotarłem pod wieczór i nie zobaczyłem tego cuda w pełnym słońcu.

Stare Miasto w Bucharze, Uzbekistan – Zachwył

Na starówce w Bucharze doliczono się 140 zabytkowych obiektów. I to bardzo różnorodnych, jak medresy, meczety, karawanseraje, cytadela, no i najsłynniejszy, bez którego zdjęcia nie ukaże się żadna publikacja o mieście – minaret Kalon z 1127 roku wysoki na 46 metrów. I to wszystko jest blisko siebie, poprzedzielane płataniną ulic, uliczek, zaułków i zakamarków. Można po nich krążyć godzinami, obserwując przy tym życie codzienne mieszkańców. No i jak tu nie kochać Buchary i nie zachwycać się nią?

Tiahuanaco, Boliwia – Zachwył

Zagadkowe miasto zostało odkryte przez konkwistadorów. Nie wiedzieli co odkryli. Dzisiaj wiemy, że Tiahuanaco założono w VI wieku p.n.e. i w okresie prosperity do XII wieku objęło swoimi wpływami niektóre tereny dzisiejszego Peru, Chile, Argentyny i Boliwii. Najprawdopodobniej w wyekspozowanym miejscu nikt nie mieszkał na stałe, bo było to miejsce kultu. Nie za wiele zostało z tego miasta, ale to, co jest ma swą wartość i wygląda efektownie i nader tajemniczo. Symbolem jest Brama Słońca, wprawdzie niezbyt zdobiona i okazała, jednak z jakimś dobrze wyczuwalnym, ale nieokreślonym przesłaniem z przeszłości. Co mnie tam jeszcze ujęło? Kto wie czy nie położenie na wysokości 3800 metrów n.p.m, co oznacza surowe warunki klimatyczne i roślinne. Oczekiwałem mniej, a spotkałem więcej. Stąd mój zachwył.

Machu Picchu, Peru – Niedośył

Dawne miasto Inków, odkryte w dopiero w 1911 roku, a więc konkwistadorzy nie złupili go. To znacznie podnosi jego wartość. W czasach świetności żyło tu około 1500 mieszkańców, o dziwo kobiet było dziesięciokrotnie więcej niż mężczyzn. Tłumaczy się to tym, iż panie opiekowały się tutejszym sanktuarium solarnym jako Dziewice Słońca. Przewodnicy prowadzą turystów tak, żeby najpierw ujrzeli miasto z góry. I to jest najlepszy widok. Aż zapiera dech w piersiach. Te pierwsze pięć minut jest najważniejsze. Później, po zejściu między budynki, czar słabnie. Zabudowa jest dość banalna, nie tak wyszukana, jak np. w kompleksie Angkor w Kambodży. Spodziewałem się więcej. Dlatego wyjechałem z niedośytem.

Most w Mostarze, Bośnia i Hercegowina – Zachwył +

Do Mostaru zjechałem w zasadzie po drodze, jadąc do Dubrownika. I miasto oczarowało mnie od pierwszego kroku. Zwłaszcza ta wschodnia, muzułmańska część ma jakiś nieokreślony charakter, co sprawia, że człowiek dobrze się w niej czuje. I to, pomimo że nie tak dawno toczyły się tam bratobójcze czy może bardziej sąsiedzkie walki i Mostar bardzo uciarlał. Od wieków w zasadzie wszystkie drogi prowadzą do mostu. Tego tytułowego, zawartego w nazwie miasta. To nic, że został odbudowany w 2004 roku po zniszczeniach wojennych. Nie przeszkodziło to UNESCO, by wpisać go na Listę Światowego Dziedzictwa. On w dalszym ciągu ma w sobie ten przekaz historyczny i niepowtarzalny styl. Najlepiej wygląda z dołu, od Neretwy. Jest po prostu piękny. Zastanawiam się, czy nie powinienem przy słowie „zachwył” postawić trzech plusów zamiast jednego.

Ghatty w Waranasi, Indie – Zachwył

Ghatty to kamienne schody prowadzące do rzeki. I to nie byle jakiej, bo Gangesu, świętego dla wyznawców hinduizmu. Każdy Hinduś marzy o tym, by tu się wykąpać oraz ... umrzeć. Budynki ciągnące się wzdłuż schodów to umieralnie, gdzie starzy czy chorzy czekają na swoją kolej. Wygląda to upiornie, podobnie jak palenie zwłok, z których popiół rozsypuje się po rzece. Dobrze jest dotrzeć nad Ganges o świcie i odbyć rejs, gdyż ze statku najlepiej widać wszystko – nie tylko fascynującą zabudowę, ale również ludzi, którzy kąpią się, modlą, wchodzą i schodzą po schodach, a wyglądają jak statyści do filmu kostiumowego za sprawą kolorowych, tradycyjnych strojów. Gdyby jeszcze nie ten wściekły tłok.

Foto – Marek Marcola, Dreamstime, Wikimediacommons

Psychologia pozytywna i jej wykorzystanie w edukacji

Foto — Dreamstime

Jednym z ważnych elementów, jakimi zajmuje się psychologia pozytywna, jest zagadnienie szczęścia określane często przez badaczy tego kierunku dobrostanem.

Dorota Piła

magister geografii, UAM w Poznaniu

Certyfikowana tutorka, absolwentka studiów podyplomowych Psychologia Pozytywna,

dyrektorka Niepublicznego Akademickiego Liceum Ogólnokształcącego Cogito w Poznaniu

inicjatorem i promotorem nowej gałęzi psychologii jest amerykański psycholog Martin Seligman, profesor Uniwersytetu Pensylwańskiego w Filadelfii. Liderami tego kierunku są: Mihaly Csikszentmihalyi, Christopher Peterson, Ray Fowler, Barbara Fredrickson, Ed Diener, Marvin Levine, Todd Kashdan.

Za oficjalny początek rozwoju psychologii pozytywnej uważa się rok 2000, w którym ukazało się specjalne wydanie czasopisma „American Psychologist” poświęcone nowemu ruchowi psychologii pozytywnej, którą przedstawiano, jako naukę o: zdrowiu psychicznym i dobrostanie, pozytywnych doświadczeniach, cechach jednostkowych, instytucjach wspierających ich rozwój.

Intencją liderów nowego nurtu było wzbogacenie obrazu dzisiejszego człowieka, systematyzowanie oraz pogłębione badanie wszystkiego, co się składa na kondycję człowieka. Psychologowie pozytywni widzieli w tym kierunku możliwość wzbogacenia wiedzy i działań praktycznych biorąc pod uwagę zarówno ludzkie cierpienia, zaburzenia, choroby, jak i potencjał jednostki, jego zdrowie i szczęście.

Badacze nowego kierunku eksponują pozytywną stronę funkcjonowania człowieka – mocne strony, możliwości rozwojowe i przyjemne doznania.

Jednym z ważnych elementów, jakimi zajmuje się psychologia pozytywna, jest zagadnienie szczęścia określane często przez badaczy tego kierunku dobrostanem.

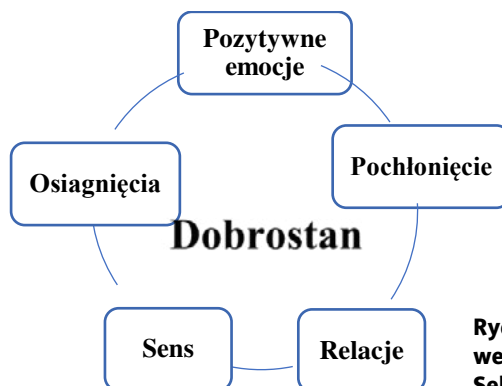
Licznych wskazówek i recept na zwiększenie poziomu szczęścia dostarcza swoimi badaniami Martin Seligman. Jego koncepcja nazwana została teorią prawdziwego szczęścia, później rozwinięta w teorię dobrostanu, przedstawiana za pomocą modelu PERMA. Na dobrostan składa się 5 elementów:

1. Pozytywne emocje – zadowolenie z życia, pozytywne emocje, tj. radość, wzruszenie, zachwyt itp.

2. Pochłonięcie – inaczej przepływ („flow”) to stan pełnej koncentracji, stan, w którym dochodzi do zatracenia się w danej czynności. Czynność, która jest ważna dla osoby ją wykonującej, jest w tym biegu – wykorzystuje swoje mocne strony i chce przekraczać swoje dotychczasowe osiągnięcia.

3. Relacje – posiadanie osób bliskich, przyjaciół, tworzenie sieci wsparcia, budowanie dobrych relacji z innymi.

4. Sens – to jedna z najważniejszych potrzeb ludzkich, poczucie sensu własnego życia.

Ryc. 1. Dobrostan według Martina Seligmana

5. Osiągnięcia – potrzeba celów i ich realizacji, motywują do dalszego działania.

Wykorzystanie psychologii pozytywnej w Liceum Cogito w Poznaniu

Budujemy siłę wewnętrzną: model pozytywnej edukacji

Budowanie siły wewnętrznej młodzieży jest jednym z filarów szkoły. Wizja szkoły opiera się na założeniach psychologii pozytywnej, w centrum której stoi człowiek, ze swoimi mocnymi stronami i talentami.

Uczniowie poznają i wykorzystują swoje mocne strony na zajęciach przedmiotowych, ale również na przedmiocie sukces ucznia. To obowiązkowy przedmiot, podczas którego uczniowie wraz ze specjalistami (głównie psychologami) poznają swoje potrzeby, możliwości, talenty. Uczą się uważności, współpracy w grupie, mediacji i rozwiązywania konfliktów. Ćwiczą, jak radzić sobie ze stresem i z wyzwaniem, jak być kreatywnym, empatycznym i proaktywnym.

Budujemy pozytywne relacje i indywidualne podejście

Jest takie stare angielskie przysłowie: „Kto chce nauczyć Johna matematyki, musi znać matematykę i znać Johna”. W Liceum Cogito rozwija się pozytywne relacje na wielu płaszczyznach: uczeń-uczeń, uczeń-nauczyciel, nauczyciel-nauczyciel, nauczyciel-rodzic. Nauczyciele są specjalistami nie tylko w nauczaniu, ale i wychowaniu. Jak podkreśla Joachim Bauer: „W zawodzie nauczyciela niezwykle ważne jest zachowanie równowagi między koniecznością kierowania klasą a umiejętnością uważnego wsłuchiwania się w to, co ma do powiedzenia każdy uczeń.”

W Liceum Cogito wszyscy młodzi ludzie mogą skorzystać ze współpracy z tutorem i mentorem rozwoju. Spotkania z tutorem lub mentorem to wzmocnienie indywidualnego podejścia do ucznia. Młody człowiek wyznacza sobie cele do realizacji i krok po kroku je osiąga pod okiem opiekuna. Dzięki takiemu podejściu rozwija swoje mocne strony, uczy się planować, wzmacnia wiarę w siebie, odnosi osobiste sukcesy na miarę swoich możliwości, ale również uczy się, że błędy czy porażki to szansa i kolejny przystanek na drodze osobistego rozwoju.

Budujemy pozytywne emocje i rozwijamy pasję

Emocje wywoływane podczas uczenia się mają ogromny wpływ na jakość i intensywność uczniowskiego zaangażowania oraz na motywację do zdobywania nowej wiedzy i umiejętności, a przede wszystkim na efekty uczenia się. Uczniowie liceum zajmują się zadaniami, działaniami, które sprawiają im radość. To wywołuje optymizm, bo lubią to co robią, bo realizują swoje dążenia, po prostu się spełniają, wykorzystując swoje mocne strony.

Dajemy wolność

O jaką wolność chodzi? O wolność wyboru! Wyboru na wielu płaszczyznach życia szkolnego. Uczniowie mają wybór zadań, sposobu ich rozwiązania i czasu na wykonanie. Wiedzą, że wiele od nich zależy, a jednocześnie mają świadomość odpowiedzialności za realizację. To ich bardzo motywuje wewnętrznie. Chodzi jeszcze o radość. Radość tworzenia, gdy uczniowie sami układają zadania lub tworzą projekty, na podstawie własnych pomysłów. Radość z zaufania nauczyciela, który pozwala uczniowi dokonywać wyborów

i brać za nie odpowiedzialność. Nikt się nie boi, że uczniowie w tym samym momencie pracują nad innym zagadnieniem, stosując różne metody. Ważna jest ich niezależność w zdobywaniu wiedzy. Uczniowie są doskonale znani przez swoich nauczycieli. Każdy z pedagogów wie, którym nie należy przeszkadzać, a których wspierać. To oni czuwają nad procesem edukacyjnym, swobodę zostawiają uczniom.

Każdy uczeń rozwija się w innym tempie, potrzebuje innych motywatorów, w różny sposób przyswaja sobie nową wiedzę i nowe umiejętności, ale zawsze potrzebuje zaufania i pozytywnych relacji.

Mówiąc o swobodzie wyboru kolejnym ważnym aspektem jest wybór profili. W klasie pierwszej nie ma profilowania. To czas, w którym uczeń przygotowuje się do świadomego ich wyboru. Profile pojawiają się od klasy drugiej. Tyle profili, ilu uczniów. Konfiguracje przedmiotowe są wyborem uczniów, nie szkoły.

Całościowy rozwój ucznia

Uzyskanie całościowego rozwoju ucznia to stawianie na:

Profesjonalizm – współpraca z uczelniami wyższymi, instytucjami zajmującymi się budowaniem dobrostanu, wykorzystaniem psychologii pozytywnej w życiu człowieka.

Relacje – budowanie i dbałość o relacje z uczniem i jego środowiskiem wychowawczym.

Indywidualizm – wspieranie indywidualnego rozwoju ucznia, opartego na jego psychospołecznym potencjale.

Innowacyjność – proces edukacji oraz doskonalenia kompetencji ucznia wspomagany indywidualną opieką np. tutora lub mentora rozwoju.

Pozytywne emocje – dbanie o dobry nastrój, ale również poczucie humoru.

Opierając się na psychologii pozytywnej ważne są wartości na jakich opiera się instytucja edukacyjna, np.

- otwartość na potrzeby ucznia,
- rzetelna wiedza,
- świadomy rozwój,
- tolerancja, szacunek dla odmiennego podejścia.

Tworząc szkołę w zgodzie z założeniami psychologii pozytywnej warto przemyśleć wizję szkoły. W naszym liceum zakładamy, że absolwentki i absolwenci będą posiadać cechy i umiejętności potrzebne na rynku pracy i w życiu osobistym, w szczególności: umiejętność uczenia się przez całe życie, kreatywność, samodzielność, odpowiedzialność, umiejętność współpracy, otwartość, komunikatywność, znajomość własnych mocnych stron i umiejętność wykorzystania ich do samo-realizacji, proaktywność, sprawne posługiwanie się językami obcymi i nowoczesnymi technologiami.

Podsumowując zacytuję słowa Magdaleny Kolber, która pisząc o psychologii pozytywnej i jej wykorzystaniu w edukacji pisze: „(...) analiza alarmujących wyników badań na temat pogarszającego się stanu psychicznego współczesnego społeczeństwa pozwala twierdzić, że dzisiejszej edukacji potrzebne jest uzupełnienie w postaci wiedzy i doświadczenia związanych z dobrostanem, które będą wzmacniały siły drzemające w młodych ludziach, wspierając ich w funkcjonowaniu w świecie chaosu, nieładu, niepewności, samotności, przypadkowości.” (Kolber 2014, s. 163).

Bibliografia:

- Kolber M., *Zastosowanie psychologii pozytywnej w edukacji*, Bydgoszcz 2014 [w] „Przegląd Pedagogiczny” nr 2, s. 156-165.

Foto – Adobe Stock

Partycypacja w edukacji geograficznej – antidotum na kryzys ekologiczny?

Koncepcja granic planetarnych opracowana przez Rockström i in. (2009), a następnie uzupełniona przez Steffena i in. (2015) informuje o najważniejszych zagrożeniach środowiska przyrodniczego naszej planety. Wśród zagrożeń mogących wpłynąć na destabilizację ziemskich ekosystemów wymienia się wymieranie gatunków, zaburzenie cykli biogeochemicznych azotu i fosforu, zmiany klimatu oraz negatywne zmiany w użytkowaniu terenu. Konieczność ochrony środowiska przyrodniczego wyzwała wśród ludzi potrzebę aktywnego zaangażowania się w tych sprawach – działania te przyjmują charakter partycypacji. Szczególnie interesujące są przejawy partycypacji w edukacji geograficznej.

dr Dawid Abramowicz

Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Środowisko przyrodnicze Ziemi niewątpliwie powinno podlegać wielowymiarowej ochronie, tym samym istotne jest prowadzenie edukacji zorientowanej na poprawę jego stanu (National Environmental Education Act 1990). Jako efekt działań podjętych w Stanach Zjednoczonych, gdzie uchwalono dokument wskazujący konieczność edukacji na temat środowiska przyrodniczego (1990), pojawiło się wiele strategii edukacyjnych, których celem jest prowadzenie wielowymiarowej edukacji na rzecz środowiska przyrodniczego. Należą do nich:

- edukacja geograficzna,
- edukacja ekologiczna,
- edukacja klimatyczna,
- edukacja globalna,

- edukacja obywatelska,
- edukacja dla zrównoważonego rozwoju.

Biorąc pod uwagę wymienione strategie edukacyjne warto wyjaśnić różnice pomiędzy nimi.

Zasadniczym celem edukacji geograficznej jest dostarczenie wiedzy oraz kształtowanie umiejętności i postaw w zakresie funkcjonowania człowieka w środowisku geograficznym. Przedmiotem tej edukacji są obiekty, procesy, zjawiska obejmujące zarówno elementy abiotyczne (geografia fizyczna), jak i związane z społeczno-gospodarczą działalnością człowieka (geografia społeczno-ekonomiczna).

W przypadku edukacji ekologicznej, założeniem jest zrozumienie warunków siedliskowych, w jakich funkcjonują organizmy żywe na Ziemi, by na podstawie tego kształtować wrażliwość, umiejętności i postawy na rzecz poszanowania środowiska przyrodniczego.

Edukacja klimatyczna koncentruje się w szczególności na problematyce przemian w atmosferze, w tym w zakresie oddziaływania na nią działalności człowieka.

Przedmiotem edukacji globalnej jest nauczanie na temat zjawisk i współzależności o charakterze globalnym, które dotyczą przede wszystkim ludzi, uwzględniając konteksty m.in. edukacji międzykulturowej, antydyskryminacyjnej, edukacji w zakresie praw człowieka i globalnego pokoju.

Natomiast edukacja dla zrównoważonego rozwoju wspiera kształtowanie świadomości w zakresie wspólnych powiązań pomiędzy środowiskiem przyrodniczym, społeczeństwem a działalnością gospodarczą, które traktuje się jako komponenty współzależne od siebie.

Partycypacja

Jakkolwiek przedmiot przytoczonych koncepcji jest różny, założenia każdej zachęcają do zaangażowania się jednostek na rzecz zmiany określonego problemu, podejmowania współpracy – partycypacji. Partycypacja jest zatem elementem wspólnym strategii edukacyjnych na rzecz środowiska przyrodniczego Ziemi (ryc. 1).

Partycypacja rozumiana jest jako aktywne zaangażowanie ludzi w procesach podejmowania decyzji, które mają na celu poprawę dobrobytu określonej społeczności. W przypadku tego tekstu, partycypacja dotyczy działań mających na celu poprawę warunków dla ochrony środowiska przyrodniczego – zarówno w skali lokalnej, regionalnej i globalnej. Wyróżnia się kilka typów partycypacji, w tym partycypację społeczną, obywatelską i szkolną.

O ile partycypacja społeczna dotyczy działań jednostek w społecznościach w których żyją, partycypacja obywatelska jest zaangażowaniem jednostek w ramach funkcjonowania demokratycznych struktur państwa. Przykładami takich działań są udział w wyborach powszechnych czy referendach. Natomiast w przypadku partycypacji szkolnej, uwzględnia ona zarówno działania polegające na wpływaniu na decyzje dotyczące całej społeczności szkolnej (np. udział w pracach samorządu szkolnego), ale również może dotyczyć działań związanych z realizacją przedmiotu kształcenia, np. kształcenia geograficznego.

Ryc. 1. Partycypacja jako działania odbywające się w różnych strategiach edukacyjnych na rzecz środowiska przyrodniczego

Partycypacja w edukacji geograficznej

Warto zwrócić uwagę na to, że podstawa programowa z geografii zarówno na poziomie szkoły podstawowej, jak szkół ponadpodstawowych odnosi się do zagadnień związanych z partycypacją. W założeniach podstaw programowych istnieją zapisy informujące o tym, że partycypacja w kształceniu powinna odnosić się do wspierania postaw obywatelskich, patriotycznych, wspólnotowych oraz przedsiębiorczości, ukazywać znaczenie solidarności społecznej, a także znajdować zastosowanie w realizacji zasad zrównoważonego rozwoju.

Natomiast w celach kształcenia podstawy programowej określono, że partycypacja może oddziaływać na budowanie współodpowiedzialności za przyszłość planety (np. poprawa stanu środowiska przyrodniczego, zapobieganie globalnemu ociepleniu), a także jest szansą na proponowanie rozwiązań w zakresie planowania przestrzennego w miejscu zamieszkania i dbania o lokalne obszary przyrodniczo cenne. Również w literaturze naukowej odnaleźć można przykłady odniesień do występowania partycypacji w edukacji geograficznej. Działania uczniów i nauczycieli mające charakter partycypacji związane są najczęściej z tematyką miast – ich zagospodarowania przestrzennego, procesów urbanizacji, ruchów obywatelskich, a w skali globalnej dotyczą głównych wyzwań i problemów ekologicznych współczesnego świata. Niekiedy partycypacja dotyczy projektowania geograficznych ścieżek dydaktycznych na użytek zajęć szkolnych (Abramowicz 2022).

Warto zwrócić uwagę na to, że w kształceniu geograficznym działania o charakterze partycypacji nie są zjawiskiem częstym, a jeśli występują, najczęściej podejmują je sami uczniowie, dużo rzadziej nauczyciele. Konkretnie przykłady takich działań przedstawiono w tabeli 1.

Istotnym elementem działań o charakterze partycypacji w edukacji geograficznej jest ich dobrowolność oraz społeczny charakter, polegający na oddziaływaniu na szersze grono odbiorców. Mogą być nimi społeczność klasy lub szkoły, mieszkańcy lokalnej wspólnoty, dzielnicy, miasta lub inne zainteresowane osoby.

Lokalny charakter podejmowanych działań będzie najczęściej dotyczył problemów środowiska przyrodniczego lub przestrzeni geograficznej w miejscu zamieszkania uczniów, natomiast szersze upowszechnienie dobrowolnych działań uczniów najczęściej związane będzie z problemami o charakterze regionalnym lub globalnym. Celem tych działań będzie upowszechnienie informacji o problemie, wskazywanie sposobów przeciwdziałania mu, a także zachęcanie innych osób lub grup do włączenia się w działania, które mogą go rozwiązać. W przypadku działań, które dotyczą zaangażowania na rzecz wzbogacenia lokalnej przestrzeni (np. utworzenie geograficznej ścieżki dydaktycznej, wystawy geograficznej, filmu na temat walorów małej ojczyzny), mogą one sprzyjać podnoszeniu poziomu świadomości ekologicznej lokalnej społeczności.

Jak zachęcać?

Warto postawić pytanie: w jaki sposób stwarzać okazje do tego, aby zwiększać częstotliwość działań uczniowskich o charakterze partycypacji? Dokumentem warunkującym tematykę obowiązującą w szkolnym kształceniu geograficznym jest podstawa programowa, zatem jej zakres w dużym stopniu wpływa na to, czy zagadnienia mobilizujące do podejmowania działań o charakterze partycypacji będą podejmowane przez uczniów.

Biorąc pod uwagę podstawę programową geografii w szkole podstawowej, brakuje w niej treści związanych z współczesnymi wyzwaniami i problemami środowiska w skali globalnej, co stanowi pewne ograniczenie w tym zakresie. Tematyka, która może sprzyjać występowaniu działań partycypacyjnych uczniów sformułowana jest w wymaganiach szczegółowych – XII: „Mała ojczyzna”: obszar, środowisko geograficzne, atrakcyjność, tożsamość. Natomiast w podstawie programowej geografii do szkół ponadpodstawowych uwzględniono tematykę odnoszącą się do globalnego wymiaru problemów środowiska przyrodniczego (wymaganie szczegółowe nr XVIII – Problemy środowiskowe współczesnego świata: tropikalne cyklony, trąby powietrzne, sztormy, powodzie, tsunami, erozja gleb, wulkanizm, wstrząsy sejsmiczne, powstawanie lejów krasowych, zmiany klimatu, pustynnienie, zmiany zasięgu lodowców, ograniczone zasoby wody na Ziemi, zagrożenia georóżnorodności i bioróżnorodności), jednakże należy zastanowić się, które z wymienionych problemów mogą wyzwalać partycypację uczniowską.

W podstawie tej zawarto również problemy polityczne (np. terroryzm), społeczne (np. uchodźstwo), gospodarcze (np. konsumpcjonizm), a także kwestie zróżnicowania jakości życia w różnych regionach i krajach świata – tematyka ta również wykazuje duże możliwości pobudzające do występowania przejawów uczniowskiej partycypacji.

Podstawa programowa do szkoły ponadpodstawowej zawiera również treści związane z własnym regionem (XVI. Elementy przestrzeni geograficznej i relacje między nimi we własnym regionie – badania i obserwacje terenowe) – treści te uwzględniające problematykę zagospodarowania przestrzennego i użytkowania gruntów mogą być wykorzystane przez nauczyciela do pobudzania wśród swoich uczniów potrzeby zaangażowania się w rozwój regionu.

Chociaż dokonany przegląd podstaw programowych pozwala zidentyfikować tematykę sprzyjającą partycypacji uczniów, ze względu na pewne luki w tym zakresie (podstawa programowa do szkoły podstawowej), duża odpowiedzialność w kwestii pobudzania aktywności uczniowskiej leży po stronie nauczycieli geografii. To ich kreatywność i zaangażowanie, właściwy dobór metod kształcenia, a także pokazywanie pozaszkolnych form angażowania się (np. budżety partycypacyjne), ma znaczący wpływ na poziom motywacji uczniów do tego, by dostrzec możliwości własnej sprawczości w sprawach związanych z problemami środowiska przyrodniczego – w skalach zarówno lokalnej, jak globalnej.

Uwzględniając warsztat metodyczny nauczyciela, dobrym sposobem pobudzania zaangażowania uczniów do działań o charakterze partycypacji jest stosowanie aktywizujących

1. Jak jest?	2. Jak być powinno?
3. Dlaczego nie jest tak, jak być powinno?	4. Co zrobić?
5. W jaki sposób ja mogę to zrobić?	6. Jaki jest mój plan działania?

Ryc. 2. Partycypacyjny metaplan, źródło: Abramowicz (2023)

metod kształcenia, np. partycypacyjnego metaplanu (Abramowicz 2023). Jest to rozszerzenie tradycyjnego metaplanu uwzględniającego odpowiedź na cztery pytania: Jak jest? Jak być powinno? Dlaczego nie jest tak, jak być powinno? Co zrobić? o kolejne pytania motywujące do podjęcia przez ucznia samodzielnej, dobrowolnej inicjatywy. Pytania rozszerzające tradycyjny metaplan do formy partycypacyjnego metaplanu to: W jaki sposób ja mogę to zrobić? Jaki jest mój plan działania? (ryc. 2).

W literaturze wymienia się również stosowanie w edukacji geograficznej Partycypacyjnych Systemów Informacji Geograficznej (PPGIS), czyli internetowych narzędzi konsultacji społecznych bazujących na oprogramowaniu geoinformacyjnym. Głównym celem takich narzędzi jest pozyskiwanie informacji, opinii i ocen danej grupy ludzi dotyczących wybranych fragmentów przestrzeni geograficznej przy wykorzystywaniu map cyfrowych. W Poznaniu zastosowano geankietę, jako przykład PPGIS w celu opracowania cyfrowej mapy wspierającej organizację zajęć terenowych w Poznaniu. Znaczące zaangażowanie nauczycieli geografii z Poznania umożliwiło utworzenie pomocy dydaktycznej, która wykorzystywana jest w środowisku lokalnym do organizowania zajęć w terenie. (Więcej o projekcie tym napisano w artykule Dawida Abramowicza w „Geografii w Szkole” nr 1/2021.)

Podsumowanie

Edukacja geograficzna pełni znaczącą rolę w budowaniu świadomego społeczeństwa, przygotowując młodych ludzi do podejmowania w przyszłości odpowiedzialnych decyzji. Decyzje te dotyczyć będą globalnych wyzwań ekologicznych i środowiskowych. W jaki zatem sposób młodzi ludzie mogą nauczyć się tego, by w przyszłości podejmować odpowiedzialne decyzje w tym zakresie? Odpowiedzią może być doświadczenie partycypacji w edukacji geograficznej, poprzez podejmowanie działań, których przykłady zaprezentowano w tym opracowaniu (tab. 1).

Wyrazem zaangażowania młodych ludzi w sprawy środowiska przyrodniczego, a zatem partycypacji na rzecz tego środowiska jest funkcjonowanie inicjatyw młodzieżowych takich jak Fridays for Future. Uczestnicy tego młodzieżowego ruchu prośrodowiskowego domagają się podjęcia przez rządy państw świata odpowiedzialnych decyzji w zakresie środowiska przyrodniczego Ziemi. Wśród najważniejszych postulatów są te zawarte w Deklaracji z Lozanny (2019), są nimi:

- utrzymanie wzrostu średniej globalnej temperatury na poziomie poniżej 1,5°C w stosunku do poziomu sprzed epoki przemysłowej,
- zapewnienie sprawiedliwości i równości klimatycznej (przeciwdziałanie nierówności pomiędzy krajami),
- stosowanie najlepszych i ogólnodostępnych wyników badań naukowych.

W Polsce ruchem społecznym będącym częścią tej inicjatywy jest fundacja Młodzieżowy Strajk Klimatyczny. Innymi przykładami organizacji i młodzieżowych ruchów społecznych, których działania są wyrazem partycypacji młodych ludzi są np. Youth and Environment Europe (YEE), Greenpeace, a w Polsce – Ekologiczne Forum Młodzieży, czy działania osób zorganizowane w Młodzieżowej Radzie Ekologicznej.

Jak pokazują przykłady funkcjonowania prośrodowiskowych ruchów młodzieży, jeśli partycypacja wynika z problemów środowiska przyrodniczego, służy wówczas informowaniu o ich charakterze, propaguje sposoby ich rozwiązania, mobilizuje do podejmowania działań zbiorowych. Jej celem jest też zachęcanie do podejmowania działań o charakterze instytucjonalnym – przez samorządy, rządy państw, organizacje międzynarodowe. Natomiast jeśli działania uczniów dotyczą mikroskali – obejmują wyłącznie działania w szkole lub najbliższym jej otoczeniu – są wówczas wyrazem zainteresowania uczniów przedmiotem geografii, a także przejawem samodzielności w konstruowaniu własnej wiedzy geograficznej i dzieleniem się nią. Niezależnie od charakteru partycypacji uczniów w edukacji geograficznej, posiada ona duży potencjał w przygotowaniu młodzieży do świadomego i odpowiedzialnego traktowania problemów środowiska przyrodniczego w ich dorosłym życiu.

Literatura:

- Abramowicz D., 2022, Partycypacja a edukacja geograficzna – znaczenie Partycypacyjnych Systemów Informacji Geograficznej w organizowaniu zajęć terenowych, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Abramowicz, D., 2022, Edukacja geograficzna jako przestrzeń partycypacji. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica* 18, 5-21, DOI: 10.24917/20845456.18.1
- National Environmental Education Act, 1990, An Act to promote environmental education, and for other purposes, Public Law 101-619, 101st Congress, Congress of the United States of America.
- Rockström J., Steffen W., Noone K., Persson Å., Chapin F. S., Lambin E., Lenton T.M., Scheffer M., Folke C., Schellnhuber H., Nykvist B., De Wit C.A., Hughes T., van der Leeuw S., Rodhe H., Sörlin S., Snyder P.K., Costanza R., Svedin U., Falkenmark M., Karlberg L., Corell R.W., Fabry V.J., Hansen J., Walker B., Liverman D., Richardson K., Crutzen P., Foley J., 2009, Planetary boundaries: exploring the safe operating space for humanity. *Ecology and Society* 14(2): 32. DOI: 10.5751/ES-03180-140232
- Steffen W., Richardson K., Rockström J., Cornell S., Fetzer I., Bennett E., Biggs R., Carpenter S., de Vries W., de Wit C., Folke C., Gerten D., Heinke J., Mace G., Persson L., Ramanathan V., Reyers B., Sörlin S., 2015, Planetary boundaries: Guiding human development on changing planet, *Science* 347. DOI: 10.1126/science.1259855

Tabela 1. Partycypacja uczniów w edukacji geograficznej – przykłady działań

Nagranie filmu o tematyce geograficznej, który podlegałby rozpowszechnieniu.
Utworzenie teledysku lub piosenki o tematyce geograficznej, które podlegałyby rozpowszechnieniu.
Odegranie sztuki teatralnej o tematyce geograficznej.
Utworzenie audycji w radiowęźle/radio o tematyce geograficznej.
Wykonanie muralu o tematyce geograficznej (w budynku szkoły lub poza nią).
Opracowanie scenariusza zajęć z geografii, który zostałby wykorzystany.
Utworzenie dzieła artystycznego o tematyce geograficznej na infrastrukturze miejskiej (np. malowanie wiat komunikacji miejskiej).
Utworzenie geograficznej ścieżki dydaktycznej (w formie koncepcji lub ścieżki wytyczonej w terenie).
Opracowanie książki, przewodnika lub ulotki (np. dotyczącej regionu, kraju, zagadnienia geograficznego lub problemu ekologicznego), również w formie elektronicznej.
Prowadzenie strony internetowej lub bloga o tematyce geograficznej.
Przygotowanie wystawy geograficznej (np. wystawa fotografii, plakatów itp.).
Przeprowadzenie lekcji geografii lub jej fragmentu na forum klasy.
Wygłoszenie referatu lub prezentacji o tematyce geograficznej na forum (np. szkoły).
Zorganizowanie wycieczki lub zajęć z geografii w terenie.
Zorganizowanie akcji sprzątania świata.
Zorganizowanie kampanii ekologicznej (w szkole lub poza nią).
Zorganizowanie konkursu geograficznego lub ekologicznego.
Zorganizowanie debaty o tematyce geograficznej np. na temat ochrony środowiska.
Organizacja przez uczniów zajęć dodatkowych z geografii (samopomoc).

Źródło: Abramowicz (2022)

Ziemia w Układzie Słonecznym – zastosowanie technologii informacyjno-mobilnych

Scenariusz lekcji geografii dla uczniów klasy VI szkoły podstawowej

Maria Lerch-Henczko

Nauczyciel geografii, Szkoła Podstawowa im. Kornela Makuszyńskiego w Golasowicach,
Szkoła Podstawowa im. Józefa Pukowca w Pawłowicach

Wskazówka dla prowadzących: Scenariusz może być przeznaczony na jedną lub dwie jednostki lekcyjne. Uzależnione jest to od zainteresowań oddziału klasowego, umiejętności cyfrowych uczniów i jakości sprzętu. Zajęcia odbywają się w sali z dostępem do Internetu, z ekranem multimedialnym. Uczniowie korzystają ze smartfonów/tabletów i wcześniej pobranej aplikacji Solar System Scope, która działa też offline na urządzeniach mobilnych oraz aplikacji do odczytywania kodów QR np. Lightning QR. Druga lekcja może być poświęcona na sprawdzenie wykonanych zadań z załącznika nr 1, obserwacje miejsc na Ziemi przy użyciu programu Google Earth i usystematyzowaniu zdobytych wiadomości.

1. Cele lekcji:

- A. Zapamiętanie wiadomości:
- Uczeń zna planety Układu Słonecznego.
  - Uczeń wymienia planety Układu Słonecznego w kolejności od znajdującej się najbliżej Słońca do tej, która jest położona najdalej.
  - Uczeń zna rodzaje ciał niebieskich znajdujących się w Układzie Słonecznym.
- B. Zrozumienie wiadomości:
- Uczeń wyjaśnia pojęcia: gwiazda, planeta, planetoida, meteor, meteoryt, kometa.
- C. Umiejętności merytoryczne:
- Uczeń potrafi uszeregować planety według odległości od Słońca.
  - Uczeń rozpoznaje rodzaje ciał niebieskich przedstawionych na ilustracji.
  - Uczeń rozpoznaje ciała niebieskie na podstawie opisu.
  - Uczeń potrafi wybrać z dodatkowych źródeł informacji przydatne do swojej pracy.
- D. Umiejętności formalne:
- Uczeń porównuje gwiazdę z planetą oraz meteor z meteoritem.
- E. Wartościowanie (przekonania):
- Uczeń ma świadomość występowania heliocentrycznej teorii budowy Układu Słonecznego.
  - Uczeń ma świadomość występowania odłamków skalnych pochodzenia kosmicznego na Ziemi.

2. Metody lekcji: asymilacji wiedzy i aktywizujące (dyskusja, pogadanka, burza mózgow), indywidualna, samodzielnego dochodzenia do wiedzy, praca z aplikacją mobilną i programem komputerowym.

3. Środki dydaktyczne: aplikacja mobilna Solar System Scope, program Google Earth, komputer z dostępem do Internetu i ekran interaktywny, smartfony lub tablety, załącznik nr 1.

4. Typ lekcji: lekcja w całości przeznaczona na nowy materiał.

Przebieg lekcji

I. Część wstępna:

- Sprawy organizacyjne.
- Podanie tematu lekcji.

II. Nawiązanie do nowego materiału: Nauczyciel informuje, jaki będzie cel lekcji. Wprowadza uczniów w temat poprzez zadanie pytań, które mają na celu określenie poziomu wiedzy młodzieży o kosmosie: Czym jest kosmos? (wszechświat, cała przestrzeń, wszystko co fizycznie istnieje). Od jak dawna ludzie badają tę przestrzeń? (starożytna Grecja – 300 r. p.n.e., teoria geocentryczna, Kopernik – teoria heliocentryczna). Od kiedy wiadomo, że w Układzie Słonecznym planety obiegają Słońce? Nauczyciel kieruje rozmową tak, aby padło nazwisko Mikołaja Kopernika, podkreślając jego wpływ na rozwój nauki.

III. Realizacja nowego materiału:

- Nauczyciel prosi uczniów, by podali nazwy obiektów, które znajdują się w kosmosie. Wspólnie z nauczycielem określają je jako ciała niebieskie.
- Nauczyciel prosi uczniów o włączenie aplikacji mobilnej na smartfonach. Przeprowadza instruktaż korzystania z Solar System Scope. Nauczyciel inicjuje rozmowę na temat Układu Słonecznego. Zadaje pytania:
  - Co ukazało się na ekranach smartfonów?
  - Co znajduje się w centrum Układu Słonecznego?
  - Jak nazywa się droga, po której porusza się planeta?
  - Ile planet krąży wokół Słońca? Proszę je wymienić.
  - Która planeta znajduje się najbliżej/najdalej Słońca?
  - Którą w kolejności planetą od Słońca jest Ziemia?
  - Która planeta jest największa? Która planeta jest najmniejsza?
- Nauczyciel prosi uczniów, by przy użyciu aplikacji Solar System Scope dowiedzieli się, z czego zbudowane są poszczególne planety Układu Słonecznego, czy są to skały czy gazy. W tym przypadku prosi dzieci o kliknięcie w wybraną planetę Układu Słonecznego, następnie w przycisk Eksploruj i Struktura. Wtedy na ich ekranach ukaże się informacja, na podstawie której powinni udzielić odpowiedzi na zadane pytanie. W ten sposób uczniowie dzielą planety na skaliste i gazowe (olbrzymy).
- W dalszej części lekcji nauczyciel prosi uczniów, by zwrócili uwagę na pas niewielkich ciał niebieskich pomiędzy orbitami Marsa i Jowisza – planetoidy. Prosi uczniów, by odnaleźli ciało niebieskie krążące wokół Ziemi – satelitę – Księżyc oraz, by za pomocą lupki w aplikacji wyszukali komety Halleya i jedną z planet karłowatych – Plutona.
- Nauczyciel włącza uczniom minutnik online (czas ustawiony na 15 minut lub dostosowany do możliwości psychofizycznych dzieci). Nauczyciel prosi uczniów o wykonanie zadań z załącznika nr 1, cały czas nadzorując pracę dzieci. Zadania z indywidualnej karty pracy zostają wspólnie sprawdzone.

IV. Utrwalenie materiału:

a. Na zakończenie lekcji nauczyciel informuje uczniów, że w Polsce występują pozostałości po kosmicznych odłamkach skalnych, które można oglądać w Rezerwacie Przyrody Meteoryt Morasko. Nauczyciel włącza uczniom program Google Earth, by przenieśli się w to miejsce i zobaczyli widoczne zagłębienia terenu po uderzeniu

meteorytu. Nauczyciel prosi także chętnego ucznia, by w programie wpisał nazwę meteoryt Hoba (Namibia) – największy znany meteoryt oraz Ekstremalnie Wielki Teleskop (Chile) – największy teleskop świata. Uczniowie wspólnie oglądają zdjęcia w programie Google Earth, a następnie samodzielnie zapoznają się z innymi możliwościami aplikacji Solar System Scope.

Załącznik 1. Karta pracy

Wykonaj zadania, korzystając z aplikacji Solar System Scope oraz czytnika kodów QR.

Imię	Nazwisko	Klasa	Data
------	----------	-------	------

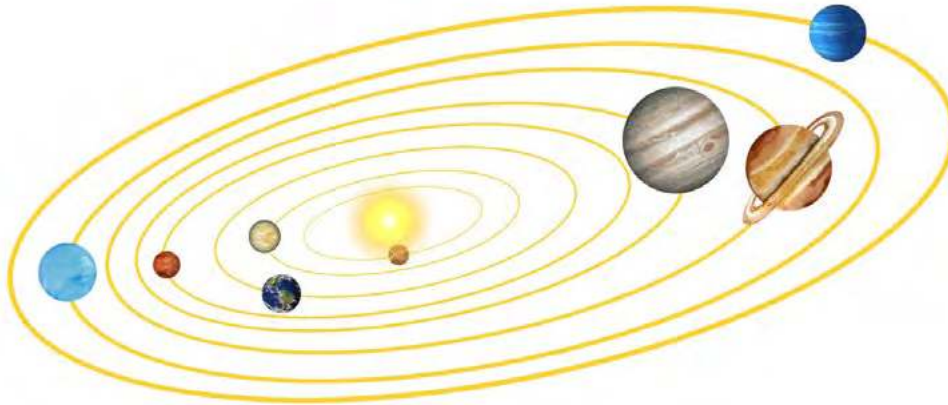
Zadanie 1. Na rysunku podpisz planety Układu Słonecznego i gwiazdę, która znajduje się w jego centrum.

Zadanie 2. Znakiem X zaznacz największą i najmniejszą planetę Układu Słonecznego.

Zadanie 3. Podkreśl linią **czarną** nazwy planet skalistych, a linią **niebieską** nazwy planet gazowych.

Zadanie 4. Nanieś kropki w miejsce, gdzie znajduje się pas planetoid.

Zadanie 5. Kolorem **czerwonym** zaznacz najkrótszą, a kolorem **zielonym** najdłuższą orbitę.

Zadanie 6. Zeskanuj poniższy kod QR.

Wpisz odpowiedzi na pytania zawarte w kodzie QR.

- a) .....
- b) .....
- c) .....
- d) .....
- e) .....
- f) .....
- g) .....

Pytania do kodów QR

Rozwiąż pytania. Odpowiedzi zapisz w odpowiednie miejsce na swojej karcie pracy. Powodzenia!

- a) Podaj imię i nazwisko twórcy heliocentrycznego modelu Układu Słonecznego.
- b) Ciało niebieskie świecące światłem własnym.
- c) Jest nim Księżyc.
- d) Tor, droga, po której porusza się planeta.
- e) Jest nią Pluton.
- f) Pozostałość ciała niebieskiego, które dotarło do powierzchni Ziemi.
- g) Ciało niebieskie zbudowane z lodowo-skalnego jądra i warkocza.

Zasoby wiedzy o obszarach morskich

eCUDO.pl (Elektroniczne Centrum Udostępniania Danych Oceanograficznych) to projekt naukowy, który tworzą liczne polskie ośrodki naukowe – jednostki badawcze, instytuty naukowe i uczelnie wyższe. Celem projektu jest upowszechnianie wiedzy o oceanach i morzach szerszemu odbiorcy – nie tylko naukowcom czy przedsiębiorcom, ale również osobom zainteresowanym tematyką oceanograficzną. Na projekt składa się baza danych głównie o Bałtyku oraz innych akwenach. Poza obszerną bazą danych, na stronie projektu odnajdziemy zakładkę o nowinkach naukowych i linki do stron o obszarach morskich.

Strona projektu eCUDO: <https://ecudo.pl>

Astronomia na lekcji

Pracownia Przedmiotów Przyrodniczych OEIiZK w Warszawie udostępnia na stronie internetowej publikację w ramach edukacji cyfrowej pt. „Astronomia z komputerem”. Autorzy zebrali w niej pomysły na wykorzystanie różnych programów czy aplikacji komputerowych w nauce elementów astronomii. Znajdziemy w niej aplikacje na telefon (Google Sky Map, Star Walk), dzięki którym możemy obserwować nocne niebo i odnajdywać gwiazdozbiory, albo program na komputer, jak np. Stellarium.

W drugiej części autorzy podsuwają nam ciekawe pomysły na zainteresowanie uczniów astronomią, są to głównie własnoręcznie zrobione przykłady gwiazdozbiorów, widoki nocnego nieba, teleskopy, lampki. Dla starszych uczniów proponuje się ambitniejsze realizacje – gry czy portale o egzoplanetach.

Astronomia z komputerem: <https://ppp.oeiizk.waw.pl/wp-content/uploads/2022/01/Astronomia-z-komputerem.pdf>

Geologia Gór Świętokrzyskich

Europejskie Centrum Edukacji Geologicznej to miejsce, które oferuje szeroką propozycję różnorodnych zajęć edukacyjnych – warsztaty, konwersatoria. Poza ofertą edukacyjną centrum publikuje na swojej stronie internetowej szczegółowe opracowanie poświęcone historii geologicznej Gór Świętokrzyskich. Wstępem do publikacji jest uproszczona mapa geologiczna regionu, a po lewej stronie klikając na poszczególne jednostki tabeli stratygraficznej, otrzymujemy opisy zdarzeń w konkretnych okresach geologicznych.

Historia geologiczna Gór Świętokrzyskich: <https://www.eceg.uw.edu.pl/gory-swietokrzyskie>

Atlas zjawisk ekstremalnych

Instytut Ochrony Środowiska opracował „Atlas skutków ekstremalnych zjawisk w Polsce”. Analiza publikacji dotyczy zjawisk meteorologicznych (fale upałów, chłódów, burze), hydrologicznych (powodzie, osuwiska) i klimatycznych (susze, pożary) w latach 2001-2019. Atlas podzielony jest na trzy główne rozdziały tematyczne. Pierwszy dotyczy zjawisk ekstremalnych na świecie i w Europie, drugi poświęcony skutkom zjawisk niebezpiecznych w Polsce, a trzeci przedstawia rozkład zjawisk ekstremalnych według województw. Każdy rozdział zawiera liczne mapy oraz wykresy, które wzbogacają treść.

Atlas skutków ekstremalnych zjawisk: https://klimada2.ios.gov.pl/files/2022/IOS-PIB_ATLAS_online.pdf

Miejskie lasy

Rola lasów w funkcjonowaniu ekosystemów czy działalności człowieka jest niezaprzeczalna, a lasy w bliskim sąsiedztwie ośrodków miejskich, np. takich jak Warszawa, są szczególnie ważne. Lasy Miejskie Warszawa publikują na stronie internetowej kilka ciekawych publikacji, do wykorzystania w edukacji.

Warto zajrzeć do zakładki Pliki do pobrania. Znajdziemy tam pliki PDF poświęcone różnym zagadnieniom związanym z lasami. Są to materiały o dzikich zwierzętach, co to jest las, ciekawe miejsca w warszawskich lasach, jak reagować, kiedy spotkamy chore lub niesamodzielne dzikie zwierzę.

Strona Lasów Miejskich Warszawa: <https://www.lasymiejskie.waw.pl/edukacja/pliki-do-pobrania>

Geomorfologia na zdjęciach

Zakład Geomorfologii Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego publikuje na stronie internetowej zdjęcia poświęcone różnym formom i procesom geomorfologicznym. Zdjęcia pojawiają się cyklicznie raz w miesiącu, od 2012 roku. Cykl nosi nazwę „Geomorfologia w obrazach”. Każde zdjęcie zawiera nazwę obiektu, jego położenie i krótki opis. Zdjęcia przedstawiają doliny polodowcowe, osuwiska, wulkany błotne, obrywy skalne i wiele innych na całym świecie i w Polsce.

Zdjęcia geomorfologiczne: <http://geom.uni.wroc.pl/index.php?SMExt=SMPages&SMPagesId=5edc9e495d6616507d999897dc476e32>

Webinary przyrodnicze

Redakcja czasopisma „Edukacja Biologiczna i Środowiskowa” organizuje webinary naukowe skierowane do nauczycieli i uczniów. Dotąd odbyło się już kilka spotkań. Dotyczyły one np. procesów uczenia się, różnorodności biologicznej, działań ekologicznych w szkole, neurodydaktyki czy kwestii genów. Najbliższe będą dotyczyć żywienia w prewencji cukrzycy i chorób nowotworowych oraz statystyki dla biologów. Webinary trwają od 60 do 120 minut.

Webinary IBE: <https://www.ibe.edu.pl/index.php/pl/webinary-ebis>

Muzeum Nauk o Ziemi

Muzeum geologiczne Uniwersytetu Śląskiego znajduje się w Sosnowcu.

Strona internetowa muzeum oferuje galerię zbiorów muzealnych, m.in.: lapidarium, modele dinozaurów, wystawy stałe i czasowe. Poza tym jednostka posiada ofertę lekcji muzealnych dla dzieci przedszkolnych, uczniów szkół podstawowych, ponadpodstawowych i warsztaty terenowe.

Tematyka zajęć dostosowana jest do poszczególnych grup wiekowych.

Dla przedszkolaków są to np. warsztaty o dinozaurach, wulkanach, rekordach przyrody czy wiadomości o mapach. Dla uczniów szkół podstawowych lista zajęć jest dużo bogatsza: jest to około 20 pozycji – z zakresu geologii, pracy z mapą, prognozowania pogody, ćwiczeń laboratoryjnych czy kosmosu. Dla uczniów starszych muzeum proponuje wykłady lub warsztaty (podróż do wnętrza Ziemi, właściwości minerałów, kronika dziejów Ziemi, analiza profilu glebowego itd.).

Oferta muzeum: <https://mnoz.us.edu.pl>

Wykłady online

Muzeum Ziemi PAN zaprasza na wykłady w cyklu „Oblicza (Muzeum Ziemi)”. Jest to interdyscyplinarny cykl spotkań, a prelegentem jest dr hab. Łukasz Kruszewski z Instytutu Nauk Geologicznych PAN. Spotkania odbywają się raz w miesiącu, w czwartek o godz. 17. Tematyka kolejnych wykładów to: radionuklidy w środowisku naturalnym, hałdy – śląskie wulkany, archeologia spotyka geologię. Wstęp na wykłady jest wolny, jest również możliwość dołączenia do spotkania online.

Strona Muzeum Ziemi PAN: <https://mz.pan.pl/pl/strona-glowna/>

Rozmowy naukowe

Uniwersytet Gdański w ramach portalu naukowego publikuje rozmowy z naukowcami z różnych dziedzin. Są to wywiady poświęcone pracy zawodowej naukowców, ich osiągnięć i realizacji swojej pasji. Poczytamy o bursztynach, o lasach deszczowych Ameryki i Azji, o zaćmieniu Słońca i jego roli w kulturze. Z pewnością lektura rozmów naukowych to źródło wiedzy z zakresu różnych nauk, a dodatkowo wywiady są inspirujące do poszukiwań własnych zainteresowań naukowych.

Portal Naukowy UG: <https://ug.edu.pl/news/pl/category/1556/portal-naukowy>

Dziedzictwo kulturowe Polski w wirtualnych muzeach

■ Dzięki globalnym zastosowaniom technologii informacyjnych i komunikacyjnych wirtualne muzea i galerie są jednym ze źródeł informacji geograficznej, który pozwala na zdobywanie informacji geograficznych na temat walorów kulturowych własnego kraju, regionu czy świata. Pomaga także w projektowaniu tras wycieczek. Poniżej prezentuję kilka przykładów wirtualnych wycieczek po cyfrowych zasobach, które przybliżają walory turystyczne Polski, w tym wybrane obiekty z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Elżbieta Pryłowska-Nowak

Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów, Warszawa

Kopalnia Soli w Wieliczce – trasa turystyczna

Kopalnia Soli w Wieliczce znajduje się pod Krakowem. Od XIII wieku do 1772 roku wspólnie z Kopalnią Soli „Bochnia” wchodziła w skład żup krakowskich. W 1976 roku kopalnia została wpisana do krajowego rejestru zabytków, a dwa lata później na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Wirtualna podróż oddaje ogrom, przestrzeń oraz głębokość kopalni, poszerza wiedzę na temat pozyskiwania surowców naturalnych – dawnych i współczesnych metod wydobywania surowców. Jest ciekawym materiałem do wykorzystania na lekcjach przyrody, geografii, historii poruszających tematy kultury i sztuki regionu.

W oparciu o wirtualną podróż można realizować zajęcia o tematyce: jak ludzie wydobywali sól nie mając takiej techniki jak obecnie, jak ludzie pozyskują sól w różnych częściach świata, ilu lat i jakich warunków potrzeba, aby powstały pokłady soli kamiennej, co kryje się pod nazwą skała osadowa, legendy o powstaniu soli, jak wygląda praca w kopalni, jakie są właściwości soli, sól jako biały skarb. Zgamifikowana forma zajęć dydaktycznych – opracowanie wirtualnej wycieczki po kopalni soli z uwzględnieniem tematyki metod wydobywania soli, powstawania i wykorzystania surowców mineralnych, określenia cech zabytku na podstawie których kopalnię zaliczono jako obiekt kwalifikujący się do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Wirtualne zwiedzanie podziemnej trasy w Kopalni Soli w Wieliczce: <https://www.ai360.pl/panoramy/278>

Ryc. 1. Wizualizacja jednego z ekranów wirtualnej wycieczki po Kopalni Soli w Wieliczce

Ryc. 2. Fragment wizualizacji wirtualnej wycieczki w pałacu w Kozłowie

Zespół pałacowo-parkowy w Kozłowie

Zespół pałacowo-parkowy w Kozłowie leży w północnej części województwa lubelskiego. Zbudowany został w latach 1736-1742. Obecnie stanowi własność państwową. Budynek charakteryzują wspaniale zachowane wnętrza. Wirtualny spacer po wnętrzach pałacu pokazuje zachowany autentyczny wystrój z przełomu XIX i XX wieku: plafony, piec z miśnieńskich kafli, marmurowe kominki, dębowe parkiety, kolekcje malarstwa (portrety rodzinne, kopie arcydzieł malarstwa europejskiego), mebli, rzeźb, luster, kobierców, porcelany, złoconych brązów i sreber. Wnętrza są doskonale utrzymane i posiadają nieporównywalny w Polsce i bardzo rzadki w Europie stopień autentyczności.

Wirtualne zbiory mogą stanowić doskonałą ilustrację do analizy polskiej, głównie XIX-wiecznej historii i literatury, jako wsparcie przeprowadzenia ciekawych lekcji języka polskiego, historii, godzin wychowawczych w oparciu o przykładowe tematy: czy chciałbyś dziś zamieszkać w takim domu, co sądzisz o życiu w takim pałacu.

Internetowa strona z wirtualną podróżą po Muzeum Zamoyskich w Kozłowie: <http://zwiedzajlubelskie.pl/kozlowka>

Muzeum II Wojny Światowej – Westerplatte

Świetną możliwością wycieczki, kiedy nie można wybrać się na nią bezpośrednio daje Muzeum II Wojny Światowej – Westerplatte. Stwarza ono okazję do odbycia wirtualnego spaceru i jednocześnie kształtowania postaw patriotycznych w miejscu rozpoczęcia II wojny światowej. Łączy w sobie współczesne obiekty z historycznymi aspektami poprzez prze-

Ryc. 3. Wizualizacja strony internetowej udostępniającej spacer po Muzeum II Wojny Światowej – Westerplatte

kaz w formie archiwalnych nagrań, zdjęcia historyczne nałożone na współczesne obiekty. Dodatkowa opcja opowiedzenia tej tragicznej historii w technologii wirtualnej rzeczywistości (VR) uatrakcyjniła odbiór dla młodzieży. Internetowa opowieść przydatna do wykorzystania na lekcjach historii, języka polskiego, geografii, jak i godzinach wychowawczych.

Cyfrowa opowieść o Muzeum II Wojny Światowej – Westerplatte: <https://spacer.muzeum1939.pl/pl/Westerplatte.html>

Zamek Królewski na Wawelu

Obronno-rezydencyjny Zamek Królewski na Wawelu w Krakowie położony na Wzgórzu Wawelskim jest dwupiętrową budowlą o charakterze po części renesansowym, barokowym i klasycystycznym. W rezydencji znajduje się 71 sal wystawowych oraz dwie reprezentacyjne klatki schodowe. Przy urządzeniu wewnątrz nie opierano się na ich historycznym wyglądzie z powodu braku dostatecznych materiałów. Wiele ekspozycji czasowych i stałych dostępnych jest wirtualnie na stronie internetowej zamku. Rysunek 4 przedstawia wirtualne zwiedzanie czasowej wystawy organizowanej na Wawelu „Wszystkie arrasy króla”. Na załączonym obrazie widzimy ikony informujące nas o możliwościach inicjowania interaktywnego wirtualnego zwiedzania. Rozpoczynając od lewej strony są to: nagranie filmowe, uruchomienie obrazów poszczególnych pomieszczeń, automatyczna wirtualna wycieczka, widok 3D z zaznaczonymi kluczowymi obiektami w zwiedzaniu, rzut piętra, podział na piętra, minimapa, panorama; po prawej stronie: funkcjonalności udostępniania zasobu, powiększenie ekranu, funkcjonalność VR.

Przykład rzutu pierwszego piętra na Wawelu obrazuje Rysunek 5. Na planie tego piętra podpisane są poszczególne pomieszczenia na wybranym poziomie, oznaczone miejsca wejścia do wystawy, a także punkty, które szczególnie wyeksponowano podczas wirtualnego zwiedzania – zawierają one tytuł arrasu, miejsce i czas ich wytworzenia, autora projektu, wymiary, numer inwentarzowy – informacje w wersji polskiej i angielskiej. Cała ekspozycja zawiera 147 eksponatów.

Wystawa „Wszystkie arrasy króla”: https://www.skanowanie.xyz/wawel_arrasy

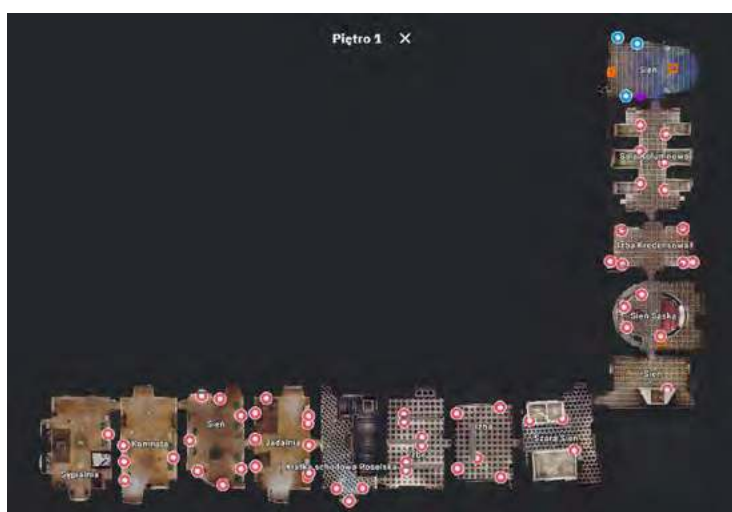
Podobne przykłady wirtualnych wystaw na stronie internetowej Zamku Królewskiego na Wawelu:

- „Sztuka Wschodu. Namioty Tureckie” (<http://3d.wawel.krakow.pl/namioty-tureckie/index.htm>)

Menu po uruchomieniu daje dostęp do informacji o wystawie, planie komnat do zwiedzania, autorach ekspozycji, kie-

Ryc. 4. Wizualizacja strony startowej wystawy pt. „Wszystkie arrasy króla” organizowanej przez Zamek Królewski na Wawelu

Ryc. 5. Wizualizacja wirtualnej czasowej wystawy „Wszystkie arrasy króla” – rzut 1 piętra z zaznaczoną lokalizacją arrasów

runku zwiedzania. Prezentowane zbiory pokazują, jaką rolę odgrywały orientalia w kulturze dawnej Rzeczypospolitej.

- „Skarbiec” (<http://3d.wawel.krakow.pl/skarbiec/index.htm>)

Wystawa „Skarbiec” prezentuje jedno z najważniejszych w Polsce zbiorów historycznych kosztowności i pamiątek. Autorzy w prezentacji wystawy piszą: „Podczas spaceru odsłonimy przed zwiedzającymi m.in. historię haftowanego srebrem i złotem płaszcza ofiarowanego w 1676 roku królowi Janowi III Sobieskiemu przez króla francuskiego Ludwika XIV (wykonanego z czarnego aksamitu z wyhaftowanym motywem ognistych języków), paradnej kolczugi z mosiężnych kółek, ozdobionej licznymi ornamentami z lapis lazuli (wykonanej zapewne w Siedmiogrodzie w pierwszej połowie wieku XVII”.

Zamek Królewski w Warszawie

Barokowo-klasycystyczny Zamek Królewski w Warszawie pierwotnie był rezydencją książąt mazowieckich, a od XVI wieku siedzibą władz I Rzeczypospolitej: króla i Sejmu (Izby Poselskiej i Senatu). W swojej długiej historii Zamek Królewski był wielokrotnie grabiony i zdevastowany. Po zniszczeniach zamku podczas II wojny światowej konieczna była rekonstrukcja budowli. W 1984 r. zakończono odbudowę gmachu. Zamek pełni funkcje muzealne i reprezentacyjne jako Pomnik Historii i Kultury Narodowej. W 1980 roku razem ze Starym

Ryc. 6. Wizualizacja strony startowej wirtualnego zwiedzania Zamku Królewskiego w Warszawie

Miastem odbudowany Zamek Królewski w Warszawie został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Od 2014 roku muzeum nosi nazwę Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum. Rezydencja Królów i Rzeczypospolitej.

Wirtualne zwiedzanie zamku jest dostępne za pośrednictwem panoramy prezentującej następujące pomieszczenia: Sala Wielka, Sala Tronowa, Pokój Audiencyjny Stary, Sala Rady, Pokój Marmurowy, Sala Gwardii Koronnej, Sala Canaletta, Pokój Sypialny, Garderoba Króla, Sala Rycerska.

Internetowa strona z wirtualnym spacerem po Zamku Królewskim w Warszawie: <https://www.ai360.pl/panoramy/85>

Inne podobne przykłady wirtualnego zwiedzania obiektów kultury w formie panoram:

- Rezydencja Prezydenta RP. Pałac Prezydencki, <https://www.ai360.pl/panoramy/787>
- Małopolskie Centrum Dźwięku i Słowa, <https://www.ai360.pl/panoramy/622>
- Muzeum Zamkowe w Pszczynie, <https://www.ai360.pl/panoramy/981,zamek-w-pszczynie>

Zamek Książ

Zamek Książ to kompleks zamkowy, zlokalizowany w wrocławskiej dzielnicy Książ na Pogórzu Wałbrzyskim. Jest częścią Książańskiego Parku Krajobrazowego; to trzeci co do wielkości zamek w Polsce (po Malborku i Wawelu). Budowa zamku o charakterze strategicznym – obronnym trwała w latach 1288-1292. Zamek był wielokrotnie przebudowywany. Obecnie ma

Ryc. 7. Model 3D zamku Książ został stworzony przy użyciu oprogramowania do fotogrametrii

cechy architektoniczne o charakterze eklektyzmu, gotyku, baroku i neorenesansu. Pełni funkcję muzeum oraz centrum hotelowo-kongresowego. W wirtualnym muzeum możemy zwiedzać Salę Maksymiliana i Salę Balową, Salony: Zielony, Biały, Chiński, Gier, Barokowy, Myśliwski, Tunel Podziemny, Betonową Sztolnię.

Internetowa strona z wirtualnym spacerem po zamku Książ: <https://tiny.pl/w1nm5>

Muzeum-Zamek w Łańcucie

Zamek w Łańcucie jest dawną rezydencją magnacką znajdującą się w Łańcucie, w województwie podkarpackim. Obecny zamek wzniesiony został na polecenie Stanisława Lubomirskiego w latach 1629-1642. Była to wówczas nowoczesna rezydencja typu *palazzo in fortezza*, składająca się z budynku mieszkalnego z wieżami w narożach otoczonego fortyfikacjami bastionowymi. W latach 1889-1911 przeprowadzono w zamku generalny remont połączony z przebudową. Założono m.in. instalację wodociagową i kanalizację oraz zelektryfikowano cały zamek. Powstała wtedy większość istniejących do dnia dzisiejszego wnętrz. Obecnie muzeum dba o utrzymanie stanu historycznego zespołu pałacowo-parkowego, prowadzi działalność kulturalną i edukacyjną. W cyfrowym muzeum dostępne jest wirtualne zwiedzanie ikon cerkiewnych, kolekcji naczyń, teatru zamkowego, geoportali, pomieszczeń zamkowych oraz zdigitalizowanych zbiorów.

Internetowa strona z wirtualnym spacerem po Muzeum-Zamku w Łańcucie: <https://www.zamek-lancut.pl/wirtualne-muzeum>

Ryc. 8. Wizualizacja Pokoju Kąpielowego Pompejańskiego wraz z oznaczeniem ulokowania jego w wirtualnym zwiedzaniu

Muzeum Wsi Lubelskiej

Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie jest skansenem, na terenie którego znajdują się zabytki architektury drewnianej, murowanej i zbiory etnograficzne z rejonu dawnego województwa lubelskiego. W obecnej postaci funkcjonuje od 1970 roku. Ze względu na gromadzone zbiory, które pochodzą z różnych krain i są wyraźnie zróżnicowane pod względem fizjograficznym i etnograficznym ekspozycja w terenie została podzielona na siedem sektorów: Wyżyny Lubelskiej, Rostocza, Powiśla Lubelskiego, Podlasia, Nadbuża oraz sektor dworski i miasteczkowy. Na terenie skansenu znajdują się m.in. wiatrak, kuźnia, olejarnia, kapliczki, studnia, ptaszarnia, zagrody chłopskie, cerkiew z dzwonnica i małym lapidarium cmentarnym, dwory, spichlerze, remiza. W cyfrowych panora-

Ryc. 9. Wizualizacja z lotu ptaka strony startowej wirtualnego Muzeum Wsi Lubelskiej

mach prezentowane są wymienione typy budowli, eksponaty w budynkach ze szczegółowymi opisami tekstowymi i audio, opisy i wizualizacje obiektów w wybranych budynkach w wersji tekstowej, audio, w tłumaczeniu migowym.

Internetowa strona z wirtualnym spacerem po Muzeum Wsi Lubelskiej: <https://3d.skansen.lublin.pl/>

Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu

Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu jako park etnograficzny powołano w 1975 roku na terenie resztówki dworskiej Bojanowa. W skład ekspozycji wchodzi: 11 zagród chłopskich z przełomu XIX i XX wieku; zrekonstruowany dworek szlachecki; XVIII-wieczny kościół drewniany; drewniany wiatrak – koźlak. Układ przestrzenny zrekonstruowanej na terenie skansenu wsi rządowej nawiązuje do najczęściej występującego na ziemiach polskich typu osad rolniczych. Rycina 10 przedstawia jedno z pomieszczeń we dworze z Bojanowa, gdzie podczas wirtualnego zwiedzania aranżacji wyposażenia wnętrza można poznać szczegółowe opisy lampy, fortepianu, przybornika do szycia. Oprócz standardowych funkcjonalności typowych dla wirtualnych ekspozycji ciekawym rozwiązaniem jest możliwość mierzenia wielkości obiektów lub odległości między nimi.

Ryc. 10. Wizualizacja fragmentu wirtualnej wycieczki w dworze z Bojanowa

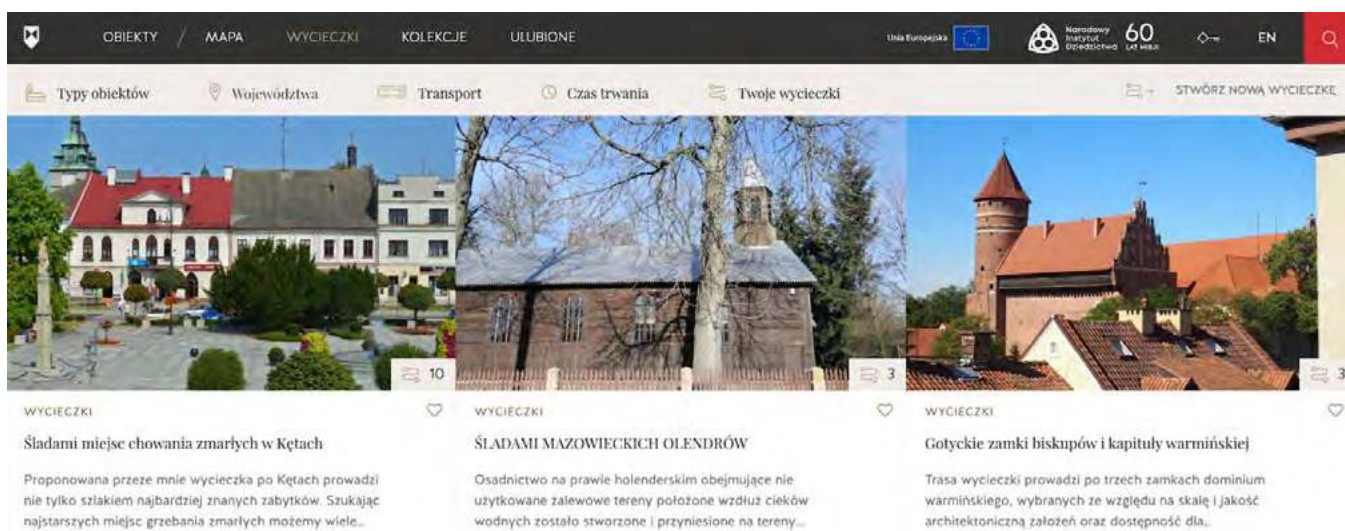
Ekspozycja cyfrowa dworu w Bojanowie: <https://my.matterport.com/show/?m=meNv81YG8of>

Internetowa strona z wirtualnym spacerem po głównych obiektach Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu: <https://mwmskansen.pl/wirtualne-spacery-2/>

Źródło informacji o zabytkach

Zbiór informacji o polskich zabytkach wraz z ich opisami i multimedialnymi treściami: archiwalnymi i aktualnymi zdjęciami, skanami dokumentacji z krajowej ewidencji zabytków, modelami 3D obiektów, chmurami punktów, zdjęciami panoramicznymi, filmami dokumentalnymi oraz lokalizacją obiektów udostępnia serwis zabytek.pl. Informacje na stronie pogrupowane są według kategorii: obiekty, mapa, wycieczki, kolekcje, ulubione. Prezentacja nie ma tak interaktywnego charakteru jak przytaczane przykłady wirtualnych wycieczek po muzeach. Stanowi natomiast kompendium informacji o zabytkach w Polsce. Portal prowadzony przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, <https://zabytek.pl/pl>

W kategorii wycieczki (terenowa lub wirtualna) oraz kolekcje znajdują się między innymi rekomendacje następujących zbiorów:

Ryc. 11. Wizualizacja strony zabytek.pl z widocznym fragmentem zasobów zbiorów dotyczących propozycji organizacji wycieczek

- **Śladami Mazowieckich Olendrów**; informacje do zastosowania szczególnie w ramach lekcji historii i geografii, <https://zabytek.pl/pl/wycieczki/sladamimazowieckicholendrow>
- **Droga Polskich Poetów**; można odwiedzić „perły” północnego Mazowsza; Opinogóra: Muzeum Romantyzmu – Zygmunt Krasiński – jeden z wieszczów polskiego romantyzmu; Przedwojowo: dwór syna Marii Konopnickiej – Jana Konopnickiego, drewniana architektura sakralna; Gołotczyzna: dwór Krzewnia – Muzeum Pozytywizmu – Aleksander Świętochowski – pisarz, publicysta, przedstawiciel polskiego pozytywizmu, <https://zabytek.pl/pl/wycieczki/droga-polskich-poetow>
- **Drewniane kościoły i cerkwie Podkarpacia**; bardzo ciekawe informacje pod kątem historii, geografii, architektury ze względu na bogactwo form sztuki; stanowi uzupełnienie wiedzy i zachęca do zwiedzania „na żywo”, <https://zabytek.pl/pl/kolekcje/koscioly-i-cerkwie-na-szlaku-architektury-drewnianej-wojewod>
- **Architektura Stanisława Witkiewicza w Zakopanem**; materiały o historii i pięknie architektury Witkiewicza, <https://zabytek.pl/pl/kolekcje/architektura-stanislawawitkiewicza-w-zakopanem>
- **Drewniane i ryglowe kościoły Wielkopolski**; kościoły stanowią element dziedzictwa kulturowego Wielkopolski i Polski. Podczas zajęć edukacyjnych warto zwrócić uwagę na ciekawą konstrukcję obiektów – zrębową lub sumikowo-łątkową, <https://zabytek.pl/pl/kolekcje/drewniane-i-ryglowe-koscioly-wielkopolski>

Podsumowanie

Prezentowane wirtualne muzea są przykładem narzędzi technologii informacyjnych i komunikacyjnych, które poprzez zastosowanie obrazów, infografik, filmów, technologii Street View, wirtualnej rzeczywistości rozwijają myślenie wizualne. Wspierają aktywność poznawczą i behawioralną podczas zajęć stacjonarnych i zdalnych. Zawierają informacje o kulturze, sztuce, architekturze i kontekstach ich powstania. Wirtualne wycieczki umożliwiają samodzielne zwiedzanie wybranych eksponatów i obszarów w muzeum z poziomu komputera stacjonarnego lub urządzenia mobilnego. Pokazują współcześnie funkcjonującą ścieżkę komunikacji z odbiorcami, szczególnie młodymi. Dla edukacji formalnej jest przykładem, jak technologia może inspirować do przygotowania i prowadzenia lekcji w szkole lub w domu.

Technologia cyfrowa twórczo wspiera nowe rodzaje interakcji z tekstami kultury. Stwarza bardzo duże możliwości poznawania dziedzictwa kulturowego w nowy i nieoczekiwany sposób.

Literatura:

- Wirtualne podróże przez dziedzictwo kulturowe świata i nowoczesną technologię, Elżbieta Pryłowska-Nowak, „Meritum” 4(67) 2022
- Mobilne Grand Tour, Elżbieta Pryłowska-Nowak, „Meritum” 4 (59) 2020
- Wielojęzyczna Encyklopedia Internetowa, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia> – treści ogólne o opisywanych muzeach

63. Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego

Jerzy Wrona, Kraków

Najważniejsza organizacja rodzimych geografów – Polskie Towarzystwo Geograficzne (PTG) powstało w Warszawie 27 stycznia 1918 r. Deklaracje członkowskie podpisało 47 osób, wśród nich przeważali profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego i Jagiellońskiego. Członkami założycielami były osoby różnych zawodów i specjalności naukowych, poza geografami, także ekonomiści, historycy, socjologowie, meteorolodzy, geolodzy, botanicy, zoolodzy. W ciągu swej długiej historii PTG przechodziło różne koleje losu. Statutowym celem Polskiego Towarzystwa Geograficznego jest działanie na rzecz wszechstronnego rozwoju nauk geograficznych i edukacji oraz zastosowania wiedzy geograficznej w życiu społecznym-gospodarczym.

Obecnie PTG, któremu przewodzi już 23. przewodniczący, skupia ponad 1,2 tys. członków zrzeszonych w ponad dwudziestu oddziałach i komisjach tematycznych. Najliczniejsze są oddziały: krakowski (148 osób, z tego połowa to aktualni pracownicy naukowcy, a 10% nauczyciele), lubelski i katowicki. Największą aktywność w ostatnich latach wykazują oddziały katowicki, lubelski, wrocławski.

Michał M. Siedlecki (1873-1940) – pierwszy prezes Oddziału Krakowskiego PTG, źródło: Wikipedia

Jako pierwszy w odrodzonej Polsce, 25 listopada 1922 r. powstał Oddział Krakowski PTG. Posiedzenie założycielskie miało w miejsce w Collegium Witkowskiego UJ. Pierwszym prezesem został profesor Michał Marian Siedlecki, z wykształcenia zoolog. Prowadził on badania dotyczące biologii morza i tworzenia racjonalnych podstaw rybołówstwa morskiego. W latach 1919-1921 M. Siedlecki był rektorem Uniwersytetu w Wilnie, następnie powrócił do Krakowa na Uniwersytet Jagielloński. Po Siedleckim funkcję prezesa przejął Ludomir Sawicki, a po jego śmierci w 1928 r. – Jerzy Smoleński, którą pełnił do 1939 r. Sawicki i Smoleński to wybitni przedstawiciele polskiej geografii międzywojennej.

W 1923 r. w Krakowie zaczęło ukazywać się czasopismo PTG „Wiadomości Geograficzne”. Po wojnie, w 1948 r. w mieście pod Wawelem powstał „Poznaj Świat”, popularnonaukowy miesięcznik, którego wydawcą przez długie lata było Towarzystwo. W latach 1922-2004 siedzibą Krakowskiego Oddziału PTG był Instytut Geografii UJ (ul. Grodzka 64), następnie

Instytut Geografii WSP i UP (ul. Podchorążych 2).

W terminie dość nietypowym dla zjazdów geograficznych, ale w dokładną rocznicę powstania Oddziału Krakowskiego

Uczestnicy zjazdu

PTG, w dniach 25-27 listopada 2022 r. miał miejsce 63. Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Organizatorami byli, poza macierzystym Oddziałem PTG, także Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ oraz Instytut Geografii UP, a patronat honorowy objęli rektorzy obydwu uczelni. Zjazd zatytułowano „2.0.2.2 Geografia późnej nowoczesności”. Uroczysta sesja z okazji 100-lecia Oddziału Krakowskiego PTG, z udziałem wielu znamienitych gości, odbyła się 25 listopada w auli uniwersyteckiej, najokazalszej sali Collegium Novum Uniwersytetu Jagiellońskiego (a więc tuż obok gmachu Collegium Witkowskiego, gdzie dokładnie wiek wcześniej utworzono krakowski oddział Towarzystwa).

Jubileuszową sesję, prowadzoną przez dyrektora IGiGP UJ profesor A. Bokwę, otworzyli: dr P. Struś – przewodniczący Oddziału Krakowskiego PTG, prof. dr hab. M. Drewnik – dziekan Wydziału Geografii i Geologii UJ, prof. dr hab. P. Kustrowski – prorektor UJ ds. nauki i dr hab. U. Myga-Piątek, prof. UŚ – przewodnicząca PTG. Powstanie i rozwój Oddziału Krakowskiego PTG w latach 1922-1945 przedstawił – najlepszy specjalista w tym temacie – profesor Antoni Jackowski.

Historia Krakowskiego Oddziału PTG po 1945 roku, to zasługa tercetu profesorskiego – I. Soljan, E. Bilaska-Wodecka i J. Liro. Po wysłuchaniu wielu okolicznościowych przemówień

Referat o historii PTG wygłasza Profesor Antoni Jackowski

i wspomnień (w tym studentów z kół geografów) zgromadzeni na uroczystości goście i członkowie PTG, 100-lecie Oddziału Krakowskiego Towarzystwa uczcili lampką wina.

Inne wydarzenia będące w programie zjazdu to tradycyjne Walne Zebranie Delegatów PTG oraz sesja referatowa, poprzedzona powitaniem uczestników przez gospodarzy UP: prorektora ds. nauki – profesora M. Rogożę oraz dyrektora Instytutu Geografii – dr W. Kilar. W 6 sesjach naukowych (w tym jednej dotyczącej perspektyw edukacyjnych geografii) z zaciekawieniem wysłuchano prawie 50 referatów, z których wiele wzbudziło ożywioną dyskusję. Zaprezentowano też wyjątkowo dużo, bo ponad 20, posterów. Część naukową zakończyła sesja panelowa, z udziałem naukowców i praktyków. Na sesji tej uczestnicy zjazdu wystosowali apel do władz rektorskich Uniwersytetu Pedagogicznego w sprawie – niezwykle bulwersującego całe środowisko tej uczelni – pomysłu likwidacji Instytutu Geografii UP.

Zjazd zakończył turystyczny wyjazd do Kopalni Soli w Bochni. Uczestnicy 63. Zjazdu PTG z uznaniem wyrażali się o jego udanej organizacji.

Zdjęcia: J. Partyka, J. Wrona

Zwiedzanie kopalni w Bochni

Ukształtowanie powierzchni Polski

Scenariusz lekcji geografii dla klasy VII szkoły podstawowej

Barbara Martynowicz

Magister geografii UŚ Katowice, nauczyciel w Szkole Podstawowej nr 5 w Gliwicach

1. Zakres treści: pasy rzeźby terenu Polski, czynniki kształtujące rzeźbę terenu, zróżnicowanie rzeźby i krajobrazu w Polsce

2. Cele szczegółowe:

Wiadomości:

Uczeń zna:

- siły przyrody, które ukształtowały rzeźbę terenu Polski,
- pasy rzeźby terenu Polski oraz przykłady największych krain geograficznych wchodzących w ich skład,
- rekordy geograficzne Polski: najwyższy szczyt, największe jezioro,
- cechy krajobrazu polodowcowego,
- cechy charakterystyczne dla krajobrazu poszczególnych części Polski.

Umiejętności:

Uczeń potrafi:

- wskazać na mapie Polski pasy ukształtowania rzeźby terenu,
- wskazać na mapie największe krainy geograficzne Polski i zaklasyfikować je do odpowiedniego pasa rzeźby terenu,
- wykazać związek pomiędzy przeszłością geologiczną Polski a obecnym krajobrazem naszego kraju,
- opisać cechy poszczególnych krajobrazów Polski ze wskazaniem sił przyrody, które odpowiadają za obecny ich wygląd.

3. Postawy: kształtowanie umiejętności pracy zespołowej, wprowadzanie elementów grywalizacji jako formy zabawy dydaktycznej opartej na pozytywnej współpracy.

4. Czas pracy: 90 minut

5. Metody: burza mózgów, dyskusja, gra dydaktyczna, praca z mapą, mapa myśli

6. Środki dydaktyczne:

- Kalka techniczna
- Karty pracy – plansze do gry
- Mapa hipsometryczna Polski
- Plastelina
- Prezentacja multimedialna

7. Przebieg lekcji:

Lekcję rozpoczynamy od wyświetlenia **prezentacji multimedialnej** (link do prezentacji: <https://tiny.pl/wc7g8>). Przed wyświetleniem slajdowiska prosimy uczniów, by na jego podstawie w trakcie jego trwania zapisali w zeszytach, jakie

krajobrazy występują w Polsce – mogą używać dowolnego nazewnictwa, mogą także opisać to, co widzą na zdjęciach. Po zakończonej prezentacji chętni uczniowie odczytują swoją notatkę. Pytamy uczniów, czy ich zdaniem krajobrazy Polski są zróżnicowane czy raczej podobne do siebie, bez względu na część kraju, w której występują. Wspólnie dochodzimy do wniosku, że Polska jest krajem różnorodnym pod względem rzeźby terenu i krajobrazu.

Prezentujemy uczniom kulkę uformowaną z plasteliny.

Prosimy, by metodą burzy mózgów znaleźli wspólny mianownik pomiędzy nią a powierzchnią Ziemi. Oczekiwana odpowiedź to – plastyczność, możliwość zmiany kształtu za pomocą siły. Wyjaśniamy, że tak jak plastelina, tak powierzchnia naszej planety pod wpływem sił może ulegać różnym zmianom. Stawiamy uczniom kolejny problem do rozwiązania – w przypadku plastelinowej kulki jest to siła naszych rąk, jakie siły z kolei będą kształtowały powierzchnię Ziemi? Zapisujemy propozycje uczniów na tablicy w formie mapy myśli. Zastanawiamy się wspólnie, które z wymienionych sił kształtowały i kształtują powierzchnię Polski.

Rozdajemy uczniom arkusze kalki technicznej – jeden arkusz na parę. Zadaniem uczniów jest umieszczenie go na mapie hipsometrycznej Polski (jeżeli w podręczniku uczniowie nie mają wkładki z mapą rozdajemy uczniom atlasy) i odrysowanie konturu Polski. W kolejnym kroku będziemy generalizować mapę – zadaniem uczniów jest podpisanie na kalce największych krain geograficznych Polski według wzoru:

- kolorem zielonym podpisują: pobraża, niziny, kotliny
- kolorem pomarańczowym: pojezierza, wyżyny i góry

Gdy wszystkie pary ukończą pracę, prosimy uczniów, by zastanowili się nad pewną regularnością, którą widać na utworzonych przez nich mapach. Jeżeli wykonali zadanie dobrze powinni dojść do wniosku, że kolory na mapie układają się naprzemiennie. Jeżeli uczniowie dojdą do tego wniosku prosimy, by zastanowili się o czym zatem świadczą te kolory oraz to, że układają się naprzemiennie. Wspólnie ustalamy, że krainy podpisane na zielono to obszary obniżenia terenu, kolorem pomarańczowym z kolei zaznaczono wyżyny. Tłumaczymy uczniom, że tak jak widać doskonale na przygotowanych przez nich mapach, rzeźba terenu w Polsce ma charakter pasowy – krainy geograficzne układają się w pasy o przebiegu równoleżnikowym, a pasy wzniesień i obniżenia występują naprzemiennie.

Przechodzimy do gry dydaktycznej. Dzielimy uczniów na cztero- lub pięcioosobowe zespoły. W każdym zespole jeden z uczniów będzie pełnił funkcję prowadzącego – otrzymuje od nas instrukcję, kartę pytań i odpowiedzi oraz żetony. Polecamy, by drużyny zapoznały się z instrukcją, a następnie w swoich grupach zagrały. Przed grą informujemy uczniów, że celowo jest ona skonstruowana w ten sposób, że pytania mogą się powtarzać – dzięki temu utrwalamy wiedzę oraz z uwagą wysłuchujemy odpowiedzi innych graczy.

„PASjonaci Polski” instrukcja

Cel gry: Grę wygrywa osoba, która jako pierwsza dotrze do mety i posiada przynajmniej jeden żeton z każdej z pięciu kategorii – kategorie odpowiadają pasom ukształtowania powierzchni Polski.

Przebieg gry: Gracze ustawiają swoje pionki na polu „start”. Każdy gracz po kolei rzuca kostką i przesuwa swój pionek o wyrzuconą liczbę oczek. Jeżeli zatrzyma się na polu oznaczonym liczbą – odpowiada na pytanie o tym numerze. Jeśli udzieli prawidłowej odpowiedzi otrzymuje żeton właściwy dla pasa ukształtowania, na którym się znajduje. Jeśli udzieli błędnej odpowiedzi nie otrzymuje żetonu, a pytanie nie przechodzi na innego uczestnika. Dopóki gracz nie zdobędzie przynajmniej jednego żetonu z kategorii danego pasa nie może przenieść się do kolejnego, nawet jeśli wyrzuci wymaganą ilość oczek. W takiej sytuacji porusza się w następnych kolejkach po polach z pasa, na którym się znajduje, dopóki nie odpowie poprawnie na pytanie i nie otrzyma żetonu. Wówczas podczas następnej kolejki może iść dalej do przodu i przesunąć się na północ planszy – na kolejny pas ukształtowania.

Pola specjalne:

dotatkowy rzut kostką,

prezent – otrzymujesz żeton z wybranego przez siebie pasa ukształtowania,

zmiana kolejki – od teraz gracze w odwrotnej kolejności,

zagubiona mapa – zabłądziłeś, przesuwasz swój pionek na pole wskazane przez strzałkę.

„PASjonaci Polski” pytania i odpowiedzi

Pas gór:

1. Podaj nazwę najmłodszego łańcucha górskiego w Polsce oraz nazwę orogenezy, podczas której został on wypiętrzony.

Karpaty, orogeneza alpejska.

2. Podaj nazwę oraz wysokość najwyższego szczytu Polski.

Rysy 2 499 m n.p.m.

3. Wymień trzy typy genetyczne gór.

Fałdowe, zrębowe, wulkaniczne.

4. Wymień przynajmniej jedno pasmo górskie wchodzące w skład Karpat.

Np. Tatry, Pieniny, Bieszczady.

5. Wymień nazwy trzech fałdowań, które miały miejsce na terenie dzisiejszej Polski.

Hercyńskie, kaledońskie, alpejskie.

Pas Kotlin Podkarpackich:

6. Wskaż na mapie Polski w atlasie Kotlinę Sandomierską.

7. Wskaż na mapie Polski w atlasie Kotlinę Oświęcimską.

8. Podaj nazwę skalnej bramy łączącej Kotlinę Oświęcimską z Kotliną Sandomierską.

Brama Krakowska.

9. Do jakich form terenu zaliczamy kotliny – wklęsłych czy wypukłych?

Wklęsłych.

10. Co to jest kotlina?

Przykładowa odpowiedź: rozległa, wklęsła forma terenu ze wszystkich stron otoczona wzniesieniami.

Pas Wyżyn Polskich:

11. Jaka skała jest charakterystyczna dla Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej?

Wapień.

12. Wskaż na mapie Polski w atlasie Wyżynę Lubelską.

13. Jaka skała jest charakterystyczna dla Wyżyny Lubelskiej?

Less.

14. Od jakiej średniej wysokości bezwzględnej zaczynają się wyżyny?

300 m n.p.m.

15. Podaj nazwę wyżyny, której krajobraz ma charakter krasowy.

Wyżyna Krakowsko-Częstochowska.

Pas Nizin Środkowopolskich:

16. Wskaż na mapie Polski w atlasie Nizinę Śląską i wymień przynajmniej jedno miasto, które znajduje się na jej obszarze.

17. Wskaż na mapie Polski w atlasie Nizinę Podlaską i wymień przynajmniej jedno miasto, które znajduje się na jej obszarze.

18. Jakim kolorem na mapie hipsometrycznej oznacza się niziny?

Zielonym.

19. Podaj zakres wysokości bezwzględnej, na której znajdują się niziny.

0–300 m n.p.m.

20. Wymień przynajmniej dwa miasta znajdujące się na obszarze Niziny Mazowieckiej.

Np. Warszawa, Płock.

Pas pojezierzy:

21. Jak nazywa się największe jezioro w Polsce?

Śniardwy.

22. Jakie krainy geograficzne znajdują się w pasie pojezierzy? Podaj dwa przykłady.

Np. Pojezierze Wielkopolskie, Pojezierze Mazurskie.

23. Jaka rzeźba dominuje na obszarze pojezierzy?

Głacjalna.

24. Jak nazywa się pojezierze, które nazywane jest „polskim biegunem zimna”?

Pojezierze Suwalskie.

25. Które pojezierze nazywane jest „krajną tysiąca jezior”?

Pojezierze Mazurskie.

Pas pobraży:

26. Wymień trzy krainy geograficzne wchodzące w skład pasa pobraży.

Pobraże Szczecińskie, Pobraże Koszalińskie,

Pobraże Gdańskie.

27. Na obszarze którego pobraża znajdują się depresje?

Pobraże Gdańskie

28. Jakie siły przyrody kształtują krajobraz pobraży? Wymień przynajmniej dwa przykłady.

Np. prądy morskie, fale, wiatr.

29. Pobrażem położonym najbardziej na zachód jest pobraże...

Pobraże Szczecińskie.

30. Stroma, pionowa ściana brzegu morskiego, utworzona wskutek podmywania brzegu przez fale to...

klif.

40% języków zagrożonych wyginięciem

Z okazji Międzynarodowej Dekady Języków Rdzennych UNESCO przedstawiło dziesięcioletni plan działania, aby zwrócić uwagę świata na krytyczną utratę rdzennych języków i pilną potrzebę ich zachowania, ożywienia i uczenia.

Sytuacja języków rdzennych jest alarmująca: co najmniej 40% z ponad 6700 języków używanych na całym świecie jest w dłuższej perspektywie zagrożonych wyginięciem z powodu braku użytkowników. Miałoby to poważne konsekwencje dla różnorodności kulturowej i zagroziłoby wielowiekowej wiedzy i know-how, które mogą mieć decydujące znaczenie w wysił-

kach ludzkości zmierzających do sprostania wyzwaniom obecnego stulecia, w tym zmianom klimatycznym i utracie różnorodności biologicznej.

Ponadto mniej niż 2% języków jest faktycznie obecnych w Internecie, w tym zlokalizowanego oprogramowania i stron internetowych, usług tłumaczeniowych i zamiany tekstu na mowę oraz algorytmów moderowania treści. Uniemożliwia to milionom użytkowników języków rdzennych i osób migrujących pełne zaangażowanie w życie społeczne i pokazuje potrzebę aktywnego rozwoju prawdziwie wielojęzycznego świata cyfrowego.

Szacuje się, że połowa populacji świata postuguje się lub zna jeden z 10 języków. Według portalu Ethnologue najczęściej używane języki na świecie:

- chiński – 1,48 mld osób, w tym mandaryński – 1,1 mld,
- angielski – 984 mln osób (w tym 360 mln, gdzie angielski jest pierwszym językiem)
- hiszpański – 528 mln,
- hindi – 381 mln,
- arabski – 292 mln,
- rosyjski – 268 mln,
- bengalski – 262 mln,
- francuski – 230 mln,
- portugalski – 215 mln,
- japoński – 128 mln.

Według portalu Ethnologue najpopularniejszym językiem jest angielski, zna go 1,76 mld osób.

<https://www.unesco.org/en/articles/unesco-celebrates-international-decade-indigenous-languages?hub=701>

https://pl.wikipedia.org/wiki/Lista_najcz%C4%99C5%9Bciej_u%C5%BCywnych_%C4%99zyk%C3%B3w_%C5%9Bwiata

Ukraiński biznes migracyjny

Migranci z Ukrainy w większości błyskawicznie odnaleźli się na polskim rynku pracy, co potwierdzają dane resortu rodziny i polityki społecznej, które mówią o tym, że zatrudnienie znalazło niemal 400 tys. z nich, czyli ok. 60-70 proc. osób w wieku produkcyjnym. Część z nich zdecydowała się na założenie własnego biznesu.

W ciągu trzech pierwszych kwartałów 2022 r. powstało w Polsce niemal 14 tys. firm, których założycielami byli obywatele Ukrainy – wynika z raportu Polskiego Instytutu Ekonomicznego. Większość z tych firm – 10,2 tys. – stanowiły jednoosobowe działalności gospodarcze, pozostałe 3,6 tys. to spółki. Dwie trzecie tych firm powstało w woj. mazowieckim, dolnośląskim i pomorskim. Dominującą działalnością jest budownictwo, usługi i transport.

Ponad połowa ukraińskich przedsiębiorców, którzy założyli firmy w 2022 r., jest zdecydowana pozostać w Polsce, nawet po zakończeniu konfliktu zbrojnego w ich kraju.

Foto – Adobe Stock

Pracujący pływający globtroter

Na ciekawy pomysł zwiedzania świata wpadł 28-letni Austin Wells, pracownik firmy należącej do Mety (d. Facebook). Chciał zwiedzać świat jednocześnie pracując. W tym celu wynajął na 12 lat mieszkanie na ... statku wycieczkowym za 300 tys. dolarów. Statek od 2025 roku będzie okrążał kulę ziemską raz na trzy lata, spędzając do pięciu dni w różnych portach na 6 kontynentach. Wells zamierza dostosować zwiedzanie odwiedzanych portów i innych miejsc do godzin pracy firmy, w której jest zatrudniony. Twierdzi, że ten model zwiedzania świata będzie tańszy od tradycyjnego. „Przechodzę z modelu, w którym, jeśli chcesz gdzieś pojechać, pakujesz torbę, wsiadasz do samolotu, wynajmujesz pokój, do modelu, w którym moje mieszkanie, moja siłownia, moi lekarze i dentyści, wszystkie moje sklepy spożywcze podróżują ze mną po świecie” – tłumaczy.

Edukacyjna dyskryminacja kobiet w Afganistanie

Afganistan jest jedynym krajem na świecie, który zawieszona dostęp dziewcząt i kobiet do edukacji.

Od września 2021 r. powrót do szkoły wszystkich afgańskich dziewcząt w wieku powyżej 12 lat został przesunięty na czas nieokreślony, pozostawiając 1,1 miliona dziewcząt i młodych kobiet bez dostępu do formalnej edukacji. Obecnie 80% afgańskich dziewcząt i młodych kobiet w wieku szkolnym – 2,5 miliona osób – nie chodzi do szkoły. Prawie 30% dziewcząt w Afganistanie nigdy nie uczęszczało do szkoły podstawowej.

W grudniu 2022 r. szkolnictwo wyższe dla kobiet zostało zawieszona do odwołania, co dotknęło ponad 100 000 studentek uczęszczających na rządowe i prywatne uczelnie.

Liczba kobiet w szkolnictwie wyższym wzrosła prawie 20-krotnie w latach 2001 i 2018, a przed niedawnym zawieszeniem jedna na trzy młode kobiety studiowała na uniwersytetach.

W Międzynarodowym Dniu Edukacji (24 stycznia) UNESCO

wezwało do natychmiastowego i niepodlegającego negocjacom dostępu do edukacji i powrotu do szkoły dla wszystkich dziewcząt i młodych kobiet w Afganistanie.

UNESCO było mocno zaangażowane we wspieranie systemu edukacji w Afganistanie w ciągu ostatnich 20 lat, w tym w prowadzenie udanego programu alfabetyzacji, który dotarł do ponad 600 000 młodzieży i dorosłych. 60% beneficjentów stanowiły kobiety.

<https://www.unesco.org/en/articles/let-girls-and-women-afghanistan-learn>

Historia zapisana w 13-metrowym rdzeniu

Z torfowiska we wsi Serteya w zachodniej Rosji naukowcy wykroili rdzeń o długości 13 metrów. To nieocenione źródło informacji na temat pradziejów i historii naturalnej tego regionu. Pierwsze wnioski z analiz opublikowali w „Antiquity”. Wśród autorów publikacji są również Polacy.

O najnowszej publikacji poinformowało biuro prasowe Uniwersytetu Łódzkiego. Jako podano, artykuł dotyczy jednego z ostatnich badań, jakie naukowcy z Zachodu wykonali na obszarze Rosji przed wybuchem wojny w Ukrainie.

Na razie badacze ustalili, że w miejscu obecnego torfowiska jeszcze około 3500 lat temu istniało jezioro, które powstało 13 tys. lat temu. Jezioro rozwijające się od ok. 13 000 do ok. 3500 lat temu cechowało się wahaniami poziomu wody – szczególnie wyraźne około 9500-8500 i około 5500-5000 lat temu – podał prof. Piotr Kittel, jeden z autorów artykułu.

Z rdzenia udało się też wyczytać, że do co najmniej do 4000 lat temu w okolicy nie uprawiano roli. Prawdopodobnie ok. 3000 lat temu ludzie na tamtym obszarze zaczęli wypasać zwierzęta.

Najnowszy rdzeń pobrano w czterech częściach w 2017 r. Jedna z nich znajduje się w Łodzi, gdzie przechowywana jest w Wydziale Nauk Geograficznych UŁ. Pozostałe trafiły do Petersburga, gdzie podzielono je na próbki, które trafiły do specjalistów z Polski, Rosji, Francji i Szwajcarii. Prof. Kittel przekazał, że dalsze analizy są w toku.

„Oczywiście sytuacja polityczna po wybuchu wojny w Ukrainie nie ułatwia naszych działań, ale dla zrealizowania założeń projektu wyjazd do Federacji Rosyjskiej nie jest na obecnym etapie konieczny” – zapewnił geolog. Badania realizowane są w ramach grantu NCN.

PAP: Nauka w Polsce, Szymon Zdziebłowski Foto – Piotr Kittel

A co mówią rdzenie z Grenlandii?

Rekonstrukcja temperatury z rdzeni lodowych z ostatnich 1000 lat ujawnia, że dzisiejsze ocieplenie w środkowo-północnej Grenlandii jest zaskakująco wyraźne. Ostatnia badana dekada z lat 2001-2011, była najcieplejsza w ciągu ostatnich 1000 lat, a region jest teraz o 1,5°C cieplejszy niż w XX wieku, jak podają naukowcy Instytutu Alfreda Wegenera z Centrum Badań Polarnych i Morskich w Bremerhaven w Niemczech oraz Instytutu Nielsa Bohra Uniwersytetu w Kopenhadze w artykule opublikowanym w „Nature”. Wykorzystując zestaw rdzeni lodowych o niespotykanej długości i jakości, zrekonstruowali dawne temperatury w środkowo-północnej Grenlandii oraz tempo topnienia pokrywy lodowej.

Pokrywa lodowa Grenlandii odgrywa kluczową rolę w globalnym systemie klimatycznym. Przy ogromnych ilościach wody zmagazynowanej w lodzie (około 3 milionów kilometrów sześciennych), topnienie i wynikający z tego wzrost poziomu mórz jest uważany za potencjalny punkt krytyczny. Przy nieograniczonych globalnych wskaźnikach emisji przewiduje się, że do 2100 r. pokrywa lodowa zwiększy średni globalny poziom mórz nawet o 50 centymetrów.

Lasy społeczne, a nie parki

Lasy Państwowe podejmują ważne kroki w kierunku usystematyzowania problemu lasów wokół dużych miast. I tych terenów, wobec których wyrażane są oczekiwania zmniejszenia pozyskiwania drewna, rozwoju infrastruktury rekreacyjnej czy organizacji imprez masowych. Decyzja wydana przez kierownictwo LP wskazuje na potrzebę wyznaczenia takich terenów i modyfikowania zasad ich zagospodarowania.

Wytyczne nie wprowadzają nagłej rewolucji. Wskazują drogę, której ostateczny finał można nastąpić na etapie tworzenia 10-letnich planów urządzenia lasu dla nadleśnictwa. Na etapie tworzenia planu można wypracować takie rozwiązania, które zadowolą wszystkich interesariuszy gospodarki

leśnej. Rozwiązania będą miały swoją rangę, gdyż każdy plan zatwierdza się na poziomie Ministerstwa Klimatu i Środowiska.

Zasady gospodarowania w takich lasach stawiają jako priorytet ich trwałość, bezpieczeństwo odwiedzających i utrzymanie walorów krajobrazowych. Co ważne – nie sprowadzą lasów do roli podmiejskich parków czy niedostępnych dla rekreacji rezerwatów. W takich lasach nadal będą realizowane prace leśne, ale w sposób jak najbardziej zindywidualizowany, z minimalnym udziałem zrzębów.

Nowe regulacje będą wchodziły stopniowo wraz z nowymi planami urządzenia lasu. Każdego roku plany powstają dla ok. 40 nadleśnictw (10% w kraju). Jednak z określaniem granic „lasów o zwiększonej funkcji społecznej” nadleśnictwa nie będą musiały czekać aż obecne plany wygasną. Zarządzenie dyrektora generalnego wchodzi w życie od 1 września br. i już wówczas można rozpocząć wytyczanie nowej kategorii lasów.

<https://www.lasy.gov.pl/> Foto – Dreamstime

Pakistan – skutki powodzi

Niedawne niszczycielskie powodzie, które nawiedziły Pakistan poważnie dotknęły 33 milionów ludzi i znacznie zwiększyły ryzyko katastrofy zdrowia publicznego. Według Krajowego Urzędu Zarządzania Katastrofami (NDMA), zostało uszkodzonych lub zniszczonych 2000 placówek służby zdrowia, co stanowi 10% wszystkich w kraju. W rezultacie ponad osiem milionów ludzi dotkniętych powodzią pilnie potrzebują opieki zdrowotnej.

Do 30 września powodzie zabiły ponad 1500 osób, rannych zostało ponad 12 000 osób. Powódź dotknęła 116 dystryktów, a w 84 jej skutki określono jako „nieszczęście”. Ponad milion domów zostało uszkodzonych lub zniszczonych. Ponad 700 tys. osób trzeba było ewakuować.

Woda na wielu obszarach jeszcze się nie cofnęła, zwłaszcza na najbardziej dotkniętych obszarach Sindh, co stanowi poważne zagrożenie dla zdrowia, zwłaszcza, że 50% wszystkich osób potrzebujących usług zdrowotnych nie ma możliwość korzystania z placówek służby zdrowia.

WHO ostrzega, że ryzyko wybuchu epidemii jest szczególnie wysokie.

Ostatnie dane wskazują wzrost liczby zachorowań na malarię, denga i ostrą wodnistą biegunkę, szczególnie w Sindh i w prowincji Beludżystan.

<https://www.who.int/news/item/18-01-2023-small-island-developing-states-accelerate-action-to-tackle-biggest-killers>

Foto – Adobe Stock

Mokre Las Vegas

Zbudowane na pustyni Las Vegas nie kojarzy się z powodzią. W tym regionie wzmożone opady występowały latem lub zimą. Teraz to się może zmienić. Po ulewach i wywołanych nimi powodzią naukowcy przeprowadzili badania, z których wynika, że wzrasta prawdopodobieństwo powodzi zimowych.

Las Vegas jest jednym z najszybciej rozwijających się regionów metropolitalnych w USA. W 1950 r. w regionie mieszkało niespełna 35 tys. osób; do 2020 roku liczba ta wzrosła do 2,6 miliona. Podobnie jak wiele miast na suchym północnym zachodzie, rozwój koncentruje się na dnie doliny i rozciąga się na naturalną topografię otaczających gór. Ponieważ beton i chodniki zastępują bardziej porowate gleby pustynne, wzrasta ryzyko powodzi. Po ubiegłorocznych powodziach, które spowodowały ofiary śmiertelne, Regionalny Okręg Kontroli Powodzi hrabstwa Clark zbudował złożoną serię kanałów burzowych i przepusty do przechwytywania i kierowania przepływu wody z obszarów zaludnionych w kierunku jeziora Mead.

<https://www.sciencedaily.com/releases/2023/01/230118195722.htm> Foto – Dreamstime

Urodzaj jodły i buka

Rok 2022 w lasach był urodzajny dla jodły i buka. Dzięki temu zebrane ilości szyszek i nasion pozwolą zabezpieczyć potrzeby szkółkarstwa nawet na kilka lat. Do przechowania w Leśnym Ośrodku Nasiennym Nadleśnictwa Dukla trafiło ponad 18 ton nasion buka i 13 ton szyszek jodłowych do wyłuszczenia. Nadleśnictwa przekazały też do przechowania ponad 800 kilogramów wyłuszczonej już nasion jodłowych i kilkaset kilogramów innych gatunków.

Zbiory dokonywane są w wyznaczonych drzewostanach nasiennych rodzimego pochodzenia.

– Tegoroczny urodzaj większości gatunków można ocenić jako średni, natomiast obficie owocowały buki i jodły – zaznacza Jacek Stankiewicz, naczelnik Wydziału Gospodarki Leśnej RDLP w Krośnie.

Szyszki jodły rozpadają się jesienią jeszcze na drzewach i uwalniają nasiona, dlatego trzeba je zbierać we wrześniu, natomiast zimą jest czas na zbiory szyszek sosny, modrzewia i świerka.

W Nadleśnictwie Oleszyce szyszki świerkowe zbiera się z plantacji nasiennej zlokalizowanej w leśnictwie Kolonia – zebrano 600 kg szyszek, z których wyłuszczone 12 kg nasion. Posłużą one do produkcji sadzonek w różnych technologiach.

W całym regionie zebrano już w tym roku 22,5 tony szyszek jodłowych, 4,2 tony sosnowych, niecałe 800 kilogramów świerkowych, prawie 200 kg modrzewiowych i 20 kg daglezjowych. Z kolei nasion najwięcej zebrano bukwi – prawie 20 ton, dębu szypułkowego – 12,8 t., dębu bezszypułkowego - 2,6 tony, jak również od kilkudziesięciu do kilkuset kilogramów nasion brzozy, czereśni ptasiej, grabu, jaworu, lipy, wiązu i różnych krzewów leśnych.

Szyszki z drzew stojących zbiera się wyjątkowo w wyznaczonych drzewostanach nasiennych i z tzw. drzew matecznych o znanej wysokiej jakości, dzięki temu wyhodowane sadzonki wykorzystane zostaną również do założenia tzw. upraw pochodnych i do badań naukowych, np. testowania potomstwa poszczególnych gatunków drzew.

<https://www.lasy.gov.pl/pl/informacje/aktualnosci/obrodzily-jodly-i-buki>

Meteoryty z Antarktydy

Antarktyda to trudne miejsce do pracy z oczywistych powodów. Jest to jednak jedno z najlepszych miejsc na świecie do polowania na meteoryty. Dzieje się tak częściowo dlatego, że Antarktyda jest lodową pustynią, a jej suchy klimat ogranicza stopień wietrzenia meteorytów. Poza suchymi warunkami krajobraz jest idealny do polowania na meteoryty: czarne kosmiczne skały wyraźnie wyróżniają się na tle zaśnieżonych pól. Nawet gdy meteoryty zatapiają się w lodzie, ruch lodowców na skałach poniżej pomaga ponownie odsłonić meteoryty w pobliżu powierzchni niebieskich pól lodowych kontynentu.

Międzynarodowy zespół naukowców, który ostatnio wrócił z Antarktydy, może potwierdzić, że kontynent jest przyjazny dla łowców meteorytów: wrócili z pięcioma nowymi meteorytami, w tym jednym ważącym 7,6 kg.

Maria Valdes, naukowiec z Field Museum i University of Chicago, szacuje, że z około 45 000 meteorytów wydobytych z Antarktydy w ciągu ostatniego

stulecia, tylko około stu jest tego rozmiaru lub większych. „W przypadku meteorytów rozmiar niekoniecznie ma znaczenie, a nawet małe mikrometeoryty mogą być niezwykle cenne z naukowego punktu widzenia”, mówi Valdes, „ale oczywiście znalezienie tak dużego meteorytu jak ten jest rzadkie i naprawdę ekscytujące”.

<https://www.sciencedaily.com/releases/2023/01/230118092044.htm> Foto – Adobe Stock

Chorowity „raj na Ziemi”

W powszechnym przekonaniu Karaiby i inne egzotyczne popularne regiony turystyczne to przystawki „raj na Ziemi”. Tymczasem okazuje się, że dziesięć krajów o najwyższych wskaźnikach otyłości na świecie to małe państwa wyspiarskie. Tam też odnotowuje się największą częstość występowania cukrzycy, 30 proc. mieszkańców choruje na nadciśnienie, a wskaźniki chorób psychicznych sięgają nawet 15% na Karaibach i wyspach Pacyfiku.

Okazuje się, że są to skutki kryzysu klimatycznego, które wpływają zarówno na zdrowie fizyczne, jak i psychiczne. Dodatkowe przyczyny to palenie tytoniu, niska aktywność fizyczna, niezdrowa dieta i otyłość. Światowa Organizacja Zdrowia wskazuje też na niski poziom usług zdrowotnych i dostępu do opieki zdrowotnej oraz niewystarczającą profilaktykę. Z tego względu mieszkańcy wysp w większym stopniu byli też podatni na COVID-19.

Foto – Dreamstime

ROCZNIK 2022

Teraz z 50% rabatem

Szczegóły i formularz zamówienia na stronie www.aspress.com.pl/roczniki/

NOWE WYDANIE SPECJALNE 1/2023

Wycieczki i ścieżki dydaktyczne

WERSJA CYFROWA – PLIK PDF

Babia Góra
Bieszczady
Korona Gór Polskich
Rezerwat skalny w Kielcach
Roztocze
Wielka Rycerzowa
Wyżyna Krakowsko-Częstochowska

Cena 20 zł
w tym 8% VAT

Szczegóły i formularz zamówienia – www.aspress.com.pl/wydania-specjalne/

eprasa.pl/cc9c458905